

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Pia Karasjärvi

Kelan etuuslomakkeiden kognitiivinen saavutettavuus autismikirjon näkökulmasta

Kontekstin esille tuominen selkoistamisen keinona

Markkinoinnin ja viestinnän akateeminen yksikkö
Teknisen viestinnän pro gradu -tutkielma
Teknisen viestinnän maisteriohjelma

Vaasa 2021

VAASAN YLIOPISTO
Markkinoinnin ja viestinnän akateeminen yksikkö

Tekijä:	Pia Karasjärvi		
Tutkielman nimi:	Kelan etuuslomakkeiden kognitiivinen saavutettavuus autismikirjon näkökulmasta : Kontekstin esille tuominen selkoistamisen keinona		
Tutkinto:	Filosofian maisteri		
Oppiaine:	Tekninen viestintä		
Työn ohjaaja:	Arto Lanamäki		
Valmistumisvuosi:	2021	Sivumäärä:	82

TIIVISTELMÄ:

Autismikirjon henkilöillä on paljon erilaisia haasteita arkielämässä. Haasteisiin kuuluu vaikeus hyödyntää kontekstia kysymysten vastaamisessa. Kognitiivinen saavutettavuus mahdollistaa tiedon saavutettavuuden niille, joilla on haasteita tiedon käsittelyssä. Tämän tutkimuksen tavoite oli selvittää, mitkä kognitiivisen saavutettavuuden kannalta olennaiset seikat on huomioitava autismikirjon henkilöiden käyttäessä Kelan etuuslomakkeita. Tutkimuksessa selvitetään, mitkä seikat parantavat kognitiivista saavutettavuutta, ja missä määrin kontekstin hyödyntämisen vaikeuksia olisi huomioitava kognitiivisessa saavutettavuudessa.

Autismisäätiö tukee autismikirjon henkilöitä tarjoamalla heille asumisen palveluita, sekä työllisyyttä ja osallisuutta tukevia palveluita. Autismisäätiön asiakkaat täyttävät Kelan etuuslomakkeita yhdessä valmentajien kanssa. Aineisto koostuu kahden Autismisäätiön valmentajien teemahaastatteluilta ja kahden Autismisäätiön asiakkaiden kognitiivisista haastatteluilta, sekä yhden asiakkaan kirjallisesta kommentista. Haastattelussa arvioitiin kolmen etuuslomakkeiden kognitiivista saavutettavuutta ja kerättiin lomakkeiden ongelmakohtia.

Tutkimustulosten mukaan autismikirjon henkilöillä on haasteita etuuslomakkeiden ymmärtämisessä. Suurimmat saavutettavuusongelmat johtuivat tuntemattomasta erikoisan sanastosta, abstraktista sanastosta, lomakkeiden tiivistä asettelusta, avoimista kysymyksistä ja vaikeudesta hyödyntää lomakkeiden intertekstuaalista kontekstia. Ongelmia tuotti myös lomake, jolla voi hakea useaa etuutta. Kontekstisokeus vaikuttaa kysymysten tulkintaan ja vaikeuttaa niihin vastaamista. Autismikirjon henkilöt hyötyisivät siitä, että yhdessä lomakkeessa käsiteltäisiin vain yhtä etuutta eikä useampia. Sanaston voisi selittää joko lomakkeessa tai oheismateriaalissa. Avoimien kysymysten ohella voisi tarjota esimerkkejä tai valmiita vastausvaihtoehtoja. Abstrakteja käsitteitä voisi korvata konkreettisten käsitteiden kanssa tai esimerkkien antaminen. On syytä välttää sellaisia kysymyksiä, joissa oletetaan puolison olemassaoloa.

Tutkimuksen perusteella Kelan etuuslomakkeet eivät ole kognitiivisesti saavutettavia autismikirjon henkilöille. Tutkimuksen löydökset tarjoavat uusia keinoja, joiden avulla kehittää Kelan etuuslomakkeita sekä yleisesti ottaen selkoistaa muitakin lomakkeita ja informoivia tekstejä. Lisäksi tutkimus toi esille, että kontekstisokeutta voi käyttää viitekehystenä selkoistamisen yhteydessä.

AVAINSANAT: saavutettavuus, autismi, konteksti, selkokieli, virkakieli

Sisällys

1	Johdanto	7
1.1	Tavoite	8
1.2	Tutkimusmenetelmät	10
1.3	Tutkimusaineisto	11
2	Autismi ja kontekstisokeus	13
2.1	Autismikirjon häiriö	13
2.2	Autismin tutkimus	14
2.3	Autismin tutkimuksen kognitiivinen taso	17
2.4	Kontekstin hyödyntämisen haasteet autismikirjossa	22
2.4.1	Kontekstin eri viitekehyksiä	22
2.4.2	Kontekstuaalisesti monimutkaisten kysymysten käsittely	23
2.4.3	Kontekstisokeus	25
2.4.4	Kontekstin esille tuominen	27
3	Kognitiivinen saavutettavuus ja sen arviointi	28
3.1	Saavutettavuuden ja kognitiivisen saavutettavuuden määritelmät	28
3.2	Selkokieli	29
3.2.1	Selkokielen kohderyhmät ja vaikeustasot	29
3.2.2	Selkokielen ohjeista selkokielen mittariin	31
3.2.3	Autismikirjolaiset selkokielen kohderyhmänä	33
3.2.4	Kontekstin huomioiminen selkokielen ohjeistuksissa	34
3.2.5	Selkokielen ohjeet lomakkeiden laatimiseen	35
3.3	Yhteenveto	37
4	Kelan etuuslomakkeiden kognitiivisen saavutettavuuden arviointi	38
4.1	Autismisäätiön asiakkaiden ja valmentajien haastattelut	38
4.2	Käsitellyt Kelan etuuslomakkeet	40
4.2.1	Työttömyysturvan etuuslomake	41
4.2.2	Eläkettä saavan hoitotuki / 16 vuotta täyttäneen vammaistuki	50
4.2.3	Eläkkeensaajan asumistuki	58
4.3	Yhteenveto	64

4.3.1	Kognitiivista saavutettavuutta edistävät tekijät	64
4.3.2	Kontekstin esille tuominen kognitiivisessa saavutettavuudessa	66
5	Pohdinta	68
	Lähteet	72
	Liite. Selkokielen mittari	78

Kuviot

Kuvio 1. Autismin tutkimustasot (mukaillen Fletcher-Watson ja Happé, 2019).	15
Kuvio 2. Neurologisen kehityksen ymmärtämisen nelitasoinen viitekehys (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 145).	17
Kuvio 3. Seikat, jotka vaikuttavat kykyyn vastata kontekstuaalisesti haastavaan kysymykseen (Loukusa, 2007, s. 33).	24
Kuvio 4. Selkokieltä tarvitsevat kohderyhmät (mukautettu Leskelä & Uotila, 2020, 229).	30
Kuvio 5. Selkokielen vaikeustasot (mukautettu Leskelä, 2019, 160).	30

Taulukot

Taulukko 1. Selkokielen mittarin arviointikriteerit (mukautettu Leskelä, 2019, s. 113).	32
Taulukko 2. Haastateltavat.	39
Taulukko 3. Tutkimuksessa käsitellyt Kelan etuuslomakkeet ja palautteen antajat.	39
Taulukko 4. TT 1 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.	41
Taulukko 5. EV 256 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.	50
Taulukko 6. AE 1 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.	58
Taulukko 7. Selkokielen mittari (Selkokeskus, 2018).	78

Kuvat

Kuva 1. Sally-Anne tehtävä (Baron-Cohen ja muut, 1985, s. 41).	18
Kuva 2. Raviolianeekdootti. Axel Scheffler© (Fletcher-Watson ja Happé, 2019, s. 124)	21
Kuva 3. TT 1, ensimmäinen sivu.	43
Kuva 4. TT 1, kohta 4 Työttömyyttä edeltävä aika.	44
Kuva 5. TT 1, kohta 5 Peruspäivärahan työhistoria.	45
Kuva 6. TT 1, kohta 6 Tulot työttömyyden ajalta (osa 1).	45
Kuva 7. TT 1, kohta 6 Tulot työttömyyden ajalta (osa 2).	46
Kuva 8. TT 1, kohta 7 Vanhempien tulot.	47

Kuva 9. TT 1, kohta 8 Ilmoitus työttömyysajasta.	48
Kuva 10. TT 1, kohta 9 Lisätietoa.	49
Kuva 11. EV 256, kohta 3 Hakemus.	51
Kuva 12. EV 256, kohta 4 Muualta maksettavat korvaukset.	52
Kuva 13. EV 256, kohta 5 Sairaudet ja vammat ja niiden hoito.	52
Kuva 14. EV 256, kohta 6 Avun, ohjauksen ja valvonnan tarve.	54
Kuva 15. EV 256, kohta 7 Avun saaminen.	55
Kuva 16. EV 256, kohta 8 Kustannukset.	56
Kuva 17. EV 256, kohta 10 Liitteet.	57
Kuva 18. AE 1, kohta 2 Puolison tiedot.	59
Kuva 19. AE 1, kohta 3 Hakemus.	59
Kuva 20. AE 1, kohta 4 Tulot.	60
Kuva 21. AE 1, kohta 5 Omaisuus.	61
Kuva 22. AE 1, kohta 8 Asuntotiedot.	62
Kuva 23. AE 1, kohta 13 Liitteet.	63

1 Johdanto

Kelan sosiaalietuuksien hakeminen edellyttää hakijalta etuuslomakkeen täyttämistä. Etuuslomakkeet on kirjoitettu virkakielellä, eli kielellä, jota viranomaiset käyttävät työtehtävissään (Tiililä, 2018). Virkakieltä pidetään usein hankalana byrokraattisena kapulakielenä, joka koetaan muodolliseksi ja mutkikkaaksi (Tiililä, 2018). Vain viidesosa suomalaisista pitää hakulomakkeita selkeinä, ja virkakieltä asiallisena, selkeänä ja ymmärrettävänä (Salminen & Ikola-Norrbacka, 2009).

Virkakieleen vaikeaselkoisuuteen vaikuttaa moni seikka, esimerkiksi virkkeiden monimutkainen muotoilu ja käytetty sanasto (Tiililä, 2018). Oman haasteensa tuo virkateksteissä ilmenevä intertekstuaalisuus, joka näkyy erityisesti etuushakemusten ja päätösten välisessä suhteessa (Tiililä, 2000, s. 248). Yksittäinen teksti on aina riippuvainen toisista teksteistä ja niistä peräisin olevista kieli- ja sanastovalinnoista (Hiidenmaa, 2003, s. 159).

Hallintolain (2003/434) 9 §:n mukaan ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”. Virkakieltä onkin viime vuosina pyritty kehittämään selkeämmäksi. Kotimaisten kielten keskuksen yhtenä tehtävänä on virkakielityö, jonka yksi konkreettinen lopputulos on julkishallinnon työntekijöille suunnattu verkkokurssi *Hyvä virkakieli – Selkeyttä lauseita ja virkkeitä* (Tiililä, 2018). Myös Kela on ryhtynyt kehittämään käyttämäänsä virkakieltä selkeämmäksi (Kela, 2020).

Hyvä virkakieli ei kuitenkaan riitä palvelemaan sellaisia kansalaisia, joilla on kielellisiä erityisvaikeuksia (Leskelä, 2019, s. 58). 2000-luvulla onkin virkakielen selkeyden edistämisen rinnalle nostettu saavutettavuus yhdeksi tärkeäksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi (Hirvonen ja muut, 2020, s. 13). Saavutettavuudella tarkoitetaan yhdenvertaista mahdollisuutta käyttää jotakin tuotetta tai palvelua vammoista tai toimintarajoitteista huolimatta (Papunet, n.d.). Yksi saavutettavuuden osa-alue on kielellinen tai kognitiivinen saavutettavuus, jonka tärkein työkalu on selkokieli (Hirvonen ja muut, 2020, s. 20). Selkokielen käyttäjille lomakkeet ovat eräs haastavimpia tekstilajeja muun muassa tekstin tiiviin asettelun vuoksi (Leskelä & Kulkki-Nieminen, 2015, s. 113).

Selkokielen kohderyhmiin kuuluvat myös autismikirjon henkilöt (Leskelä, 2019, s. 98), joita arvioidaan olevan Suomessa noin 55 000 ihmistä (Autismiliitto, 2020). Autismikirjon henkilöiden työllistyminen ja toimintakyky on osittain riippuvaisia siitä, millaisia palveluita ja tukitoimia heille on tarjolla, ja siitä, millaisia asenteita heihin kohdistuu (Koskentausta ja muut, 2018). Autismikirjon henkilöiden kielellisiä haasteita on otettu huomioon selkokielen ohjeistuksissa, varsinkin heille tyypillinen taipumus tulkita viestintää kirjaimellisesti ja mekaanisesti, mikä voi johtaa sanontojen ja kuvallisen kielen ymmärtämisen vaikeuksiin (Leskelä, 2019, s. 98). Autismikirjioon kuuluu kuitenkin muitakin haasteita, kuten kontekstuaalisen ymmärtämisen vaikeudet ja yksityiskohtiin keskittymisen kokonaisuuden sijaan (Timonen ja muut, 2019, s. 109-113).

Kela on julkaissut sivustonsa selkokielisenä (Kela, 2019), mutta etuuslomakkeitaan Kela ei kuitenkaan ole tähän mennessä selkoistanut, eli mukauttanut selkokielelle, vaikka niitä on toki kehitetty selkeämpään suuntaan, varsinkin vuodesta 2011 lähtien (Kela, 2014). Etuuslomakkeiden selkoistamisessa on vielä paljon tekemistä, ja saavutettavuuden edistämisen yhteydessä on hyödyllistä selvittää, mitkä seikat etuuslomakkeissa vaikuttavat autismikirjon henkilöiden kognitiivisen saavutettavuuden edistämiseen.

1.1 Tavoite

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mitkä kognitiivisen saavutettavuuden kannalta olennaiset seikat olisi huomioitava autismikirjon henkilöiden käyttäessä Kelan etuuslomakkeita. Kelan etuuslomakkeita voi täyttää OmaKela-palvelussa verkossa tai PDF-muotoisena joko näytöltä tai tulostettuna paperille. Digitalisaation myötä verkkolomakkeet tarjoavat jo parempia keinoja tukea selkokieltä tarvitsevia käyttäjiä (Leskelä & Kulkinen, 2015, s. 113), joten tutkimuksen kohteeksi valikoituivat PDF-muotoiset etuuslomakkeet. Tarkastelun kohteena ovat etenkin lomakkeiden rakenne, kysymykset ja ohjeistukset, sekä lomakkeissa käytetty sanasto. Tavoitteen saavuttamiseksi vastaan seuraaviin tarkentaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitkä etuuslomakkeiden ominaisuudet edistäisivät kognitiivista saavutettavuutta autismikirjon henkilöillä?
2. Missä määrin kontekstisokeutta pitäisi ottaa huomioon kognitiivisessa saavutettavuudessa?

Vuonna 2011 Kela pyysi Selkokeskusta testaamaan asumistukihakemusta selkokieltä käyttävillä henkilöillä, ja testin tuloksena Kela sai hyödyllistä palautetta lomakkeiden kehittämiseen (Leskelä & Kulkki-Nieminen, 2015, s. 112). Ei kuitenkaan ole tarkempaa tietoa siitä, osallistuiko testiin nimenomaan autismikirjon henkilöitä. Tämän takia ensimmäinen tutkimuskysymykseni on perusteltu, sillä autismikirjon henkilöiden vaikeuksista ymmärtää ja täyttää etuuslomakkeita ei ole olemassa riittävästi tietoa.

Käytettävyyden, ja vastaavasti saavutettavuuden, arvioinnissa on hyvä tuntee käyttäjät, ja erityisryhmien tapauksessa on tunnettava niiden erityistarpeet ja ominaispiirteet (Helin, 2005, s. 237). Selkokielen kehittämisessä on siis tärkeää tutustua kohderyhmien kielellisiin haasteisiin (Leskelä, 2019, s. 97). Autismikirjon henkilöiden kohdalla on hyödynnetty Lehtisen (2012) tutkimusta Asperger-nuorilla esiin tulevista ymmärrysongelmatilanteista, jonka myötä selkokielessä on huomioitu sanontojen ja kuvallisen kielen käyttöä (Leskelä, 2019, s. 98). Vaikka selkokielen teoriassa onkin huomioitu kontekstuaalisen ymmärtämisen haasteet muistiongelmien yhteydessä (Leskelä, 2019, s. 89), niin autismikirjolle tyypillistä kontekstuaalisen ymmärtämisen haasteellisuutta ei ole käsitelty. Kontekstisokeus on autismin tutkimuksessa suhteellisen uusi ja toistaiseksi vähäistä huomioita saanut kognitiivinen selitysmalli, joka nostaa kontekstuaalisen ymmärtämisen haasteet tärkeimmäksi tekijäksi autististen piirteiden selittämisessä (Vermeulen, 2015). Kontekstisokeudella on kuitenkin potentiaalisia sovellusmahdollisuuksia, joihin kannattaa perehtyä tarkemmin.

1.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen kohteena on Kelan etuuslomakkeiden kognitiivinen saavutettavuus. Tämän takia valitsin sellaisia laadullisia menetelmiä, joita käytetään kyselylomakkeiden ymmärrettävyyden arvioinnissa ja käytettävyyden arvioinnissa. Kyselylomakkeiden ymmärrettävyyden arviointiin voi käyttää kognitiivista haastattelua. Millerin (2014, s. 2) mukaan kognitiivisella haastattelulla selvitetään, millä perusteella haastateltava tulkitsee kysymykset sillä tavalla kuin tulkitsee. Sen avulla voi identifioida ne kysymykset, jotka aiheuttavat ymmärrysongelmia (Miller, 2014, s. 3). Menetelmänä kognitiivinen haastattelu on peräisin 1980-luvun CASM-liikkeestä (*Cognitive Aspects of Survey Methodology*) ja se perustuu ääneen ajattelu -menetelmään (Unkila ja muut, 2018, s. 33). Ääneen ajattelua käytetään menetelmänä myös käytettävyyden arvioinnissa (Ilves, 2005). Ilvesen (2005, s. 209) mukaan ääneen ajattelu -menetelmässä pyydetään käyttäjää sanomaan ääneen, mitä hän ajattelee testauksen aikana, ja näin on mahdollista selvittää ongelmakohtien lisäksi myös ongelmien taustalla olevia syitä. Menetelmä siis soveltuu hyvin löytämään vastaukset kahteen tutkimuskysymykseeni, joista ensimmäinen liittyy ongelmakohtien löytämiseen, ja toinen liittyy mahdollisten syiden selvittämiseen.

Päädyin etsimään haastateltavia Autismisäätiön kautta. Autismisäätiö on autismikirjon henkilöiden omaisten perustama yleishyödyllinen, säätiömuotoinen yritys, joka tarjoaa asiantuntijapalveluja autismikirjon henkilöille Suomessa (Autismisäätiö, n.d. -a). Otin yhteyttä Autismisäätiön valmentajiin, jotka kysivät autismikirjon asiakkailtaan halukkuutta osallistua tähän tutkimukseen. Koska haastateltavina oli autismikirjon henkilöitä, halusin tarjota erilaisia mahdollisuuksia osallistua tutkimukseen. Vaihtoehtoina oli joko etähaastattelu, jossa käydään läpi jokin etuuslomake, tai etuuslomakkeen läpikäyminen omin päin ja kommenttien kirjaaminen ja lähettäminen sähköpostitse. Yhden ainoan vaihtoehdon tarjoaminen, esimerkiksi vain etähaastattelun tarjoaminen, olisi voinut johtaa siihen, että joku muuten osallistumisesta kiinnostunut autismikirjolainen olisi jättänyt osallistumisen väliin. Esimerkiksi joku voisi kokea haastattelun liian kuormittavaksi, tai mieluummin ilmaisee itseään kirjallisesti.

Käytin kognitiivisen haastattelun menetelmää autismikirjon henkilöiden kanssa, kun kävimme läpi Kelan etuuslomakkeita. Tämän lisäksi haastattelin Autismisäätiön työntekijöitä, joiden tehtäviin kuuluu autismikirjolaisten tukeminen erilaissa tilanteissa, mukaan lukien Kelan etuuslomakkeiden täyttämisessä. Haastattelutyypiksi valitsin teemahaastattelun, jossa kysymykset etenevät ennalta määriteltujen teemojen mukaan, mutta jossa on myös tilaa käsitellä muitakin esille tulevia aiheita (Hirsjärvi & Hurme, 2008). Teemahaastattelulla selvitin, mitkä ovat Autismisäätiön työntekijöiden mukaan ne etuuslomakkeen piirteet, jotka aiheuttavat eniten ongelmia autismikirjolaisille.

Aineiston analysointia varten on hyvä luokitella kognitiivisten haastattelujen ja teemahaastattelujen kautta esille tulevat saavutettavuusongelmat. Luokittelua varten käytin Selkokeskuksen kehittämää selkomittaria (Selkokeskus, 2018). Selkomittari löytyy liitteenä tästä tutkielmasta (ks. liite, taulukko 7).

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu kolmesta Kelan etuuslomakkeesta ja niitä käsittelevistä haastatteluista saadusta aineistosta. Kelan asiakas voi hakea etuuksia joko PDF-lomakkeilla (sähköisenä tai tulostettuna) tai Kelan verkkoasioinnin kautta. Tutkimuksessani huomioin ainoastaan PDF-lomakkeet, sillä haluan keskittyä nimenomaan lomakkeiden teksteihin ja näiden kognitiivisen saavutettavuuden arviointiin. Verkkoasioinnissa saavutettavuushaasteita voi ratkaista tekstin muuttamisen lisäksi myös täydentävällä sisällöllä (W3C, 2018). On myös huomioitava, että osaa etuuksista ei voi hakea Kelan verkkoasioinnin kautta, eikä Kela ole luopumassa PDF-lomakkeista. On siis tärkeää, että myös PDF-lomakkeet ovat saavutettavia.

Koska halusin Autismisäätiön asiakkaiden antavan mahdollisimman paljon kommentteja, annoin heidän valita, minkä lomakkeen he halusivat käydä haastatteluissa läpi. Myös Autismisäätiön valmentajat saivat valita ne lomakkeet, jota he halusivat ottaa esille

teemahaastatteluissa. Haastateltavien kanssa käsitelimme yhteensä kolme Kelan etuuslomaketta:

- Työttömyysturvan etuuslomake TT 1
- Eläkettä saavan hoitotuki/16 vuotta täyttäneen vammaistuki EV 256
- Eläkkeensaajan asumistuki AE 1

2 Autismi ja kontekstisokeus

Tässä luvussa käyn läpi autismikirjon häiriön diagnoosia ja siihen liittyvää tutkimusta. Eri-tyisesti keskityn kognitiivisen tason tutkimukseen, ja miten kontekstin hyödyntämistä on huomioitu kognitiivisen tason teorioissa. Käyn läpi autismin ominaisuuksia ja erityisesti kontekstisokeutta. Lopuksi esitän keinoja, joilla voi tukea kontekstisokeita.

2.1 Autismikirjon häiriö

Kun puhutaan autismista, saattaa kohdata monenlaisia eri termiä, kuten Aspergerin oireyhtymä, lapsuusiän autismi, epätyypillinen autismi, tai autismikirjon häiriö. Termien monimuotoisuus johtuu kansainvälisen tautiluokituksen (ICD) päivityksestä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen käyttämässä ICD-10:ssä koodi F84 Laaja-alaiset kehityshäiriöt sisältää lapsuusiän autismin, epätyypillisen autismin, Aspergerin oireyhtymän, sekä muita laaja-alaisia kehityshäiriöitä ja Rettin oireyhtymä (THL, 2012, s. 289-299). Vuonna 2022 Suomeen tulevassa ICD-11:ssä autismikirjon häiriö (*autism spectrum disorder, ASD*) korvaa laaja-alaiset kehityshäiriöt, ja näin sisältää nykyiset autismediagnoosit ja Aspergerin oireyhtymän diagnoosin (Raaska & Vanhala, 2020, s. 965). Rettin oireyhtymä ei ICD-11:ssä enää sisälly tähän diagnoosiin (2020, s. 967). ICD-11:ssä autismikirjon häiriön diagnoosia tarkennetaan älyllisen kehityksen ja kielenkäytön mukaan. Ydinoireisiin kuuluvat pysyvät puutteet kyvyssä vastavuoroiseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja kommunikointiin, sekä rajoittuneet, toistuvat ja joustamattomat käyttäytymismallit ja kiinnostuksen kohteet (Raaska & Vanhala, 2020, s. 964).

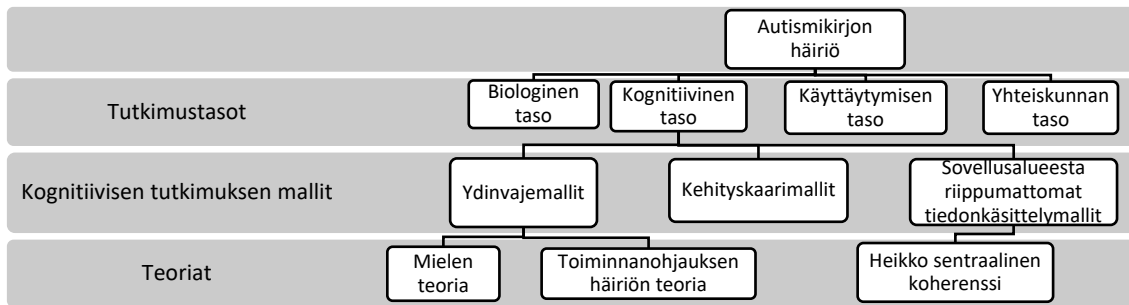
ICD-11:n uudistuksessa on herättänyt huolta Aspergerin oireyhtymän diagnoosin poistuminen, sillä se saattaa muuttaa ympäristön asennetta Asperger-henkilöitä kohtaan (Raaska & Vanhala, 2020, s. 967). Moni autismikirjolainen ei myöskään ole tyytyväinen termiin *häiriö* (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 30). Tutkielmassani käytänkin termejä *autismi* tai *autismin kirjo* silloin, kun en käsittele suoraan autismikirjon häiriön diagnoosia, ja henkilöistä puhuen käytän termejä *autistiset henkilöt* tai *autismikirjolaiset*.

Autismikirjolaisia on noin yksi prosentti väestöstä, eli Suomessa arviolta noin 55000 henkilöitä. Autismikirjon häiriössä on kyse neurobiologisesta kehityshäiriöstä, joka vaikuttaa ihmisen viestintään ja vuorovaikutukseen sekä siihen, miten hän kokee ja aistii ympäristönsä. Vaikka autismikirjon piirteet ilmenevät jokaisella kirjolaisella eri tavalla, on tiettyjä yleisiä piirteitä, joita voi yleisesti tunnistaa autismikirjon henkilöissä: aistisäätelyn erityispiirteet (esimerkiksi eri aisteihin liittyviä ali- tai yliherkkyyksiä) ja erityinen stressiherkkyys. Autismikirjon henkilöiden vahvuuksiin kuuluvat kyky havaita yksityiskohtia, keskittymiskyky omaan mielenkiinnonkohteeseen, sekä vahva oikeudentaju. (Autismiliitto, 2020)

Moilasen ja muiden (2012) mukaan autismikirjon häiriön keskeisiin vaikeuksiin kuuluvat perustason neurokognitiiviset poikkeukset esimerkiksi tarkkaavaisuudessa, havaintokyvissä ja muistitoiminnoissa. Tarkkaavaisuus kohdistuu kokonaisuuksien sijaan yksityiskohtiin. Yksityiskohtat havaitaan tavallista tarkemmin, ja niihin keskittyminen voi johtaa kommunikointihaasteisiin sellaisten ihmisten kanssa, jotka eivät samalla tavalla havaitse yksityiskohtia. Poikkeuksellinen tarkkaavuus ja havaintokyky vaikuttavat myös muistiin, sillä autismikirjolaiset muistavat hyvin yksittäisiä esineitä (*item memory*), mutta heillä on vaikeuksia muistaa näihin esineisiin liittyvää kontekstuaalista tietoa (*relational memory*) (Ring ja muut, 2017).

2.2 Autismin tutkimus

Fletcher-Watsonin ja Happén mukaan (2019, s. 4) ei ole mahdollista tarkkailla tai määrittellä autismin kirjoja yhdellä tavalla, vaan sitä kannattaa tarkastella eri tasoilla riippuen tarkasteltavista piirteistä ja mihin tarkoitukseen näitä piirteitä tarkastellaan. Kuvio 1 näyttää Fletcher-Watsonin ja Happén (2019) esittämät autismikirjon häiriön tutkimustavat, sekä tarkemmin kognitiivisen tutkimuksen mallit ja niihin kuuluvat teoriat. Keskityn erityisesti mielen teoriaan, toiminnanohjauksen häiriön teoriaan ja heikon sentraalisen koherenssin teoriaan, sillä nämä ovat autismikirjon tutkimuksessa tunnetuimmat ja vaikutusvaltaisimmat teoriat (Milton, 2012; Vermeulen, 2012, s. 298).

Kuvio 1. Autismin tutkimustasot (mukaillen Fletcher-Watson ja Happé, 2019).

Fletcher-Watson ja Happé (2019) erottavat neljä eri tutkimustasoa. Biologisella tasolla tarkoituksena on tutkia autismin geneettisiä syitä. Kognitiivisella tasolla kohteena on mieli. Käyttäytymistasolla käsitellään autismin diagnosointia ja esiintyvyyttä. Yhteiskunnallisella tasolla tutkitaan, millä tavalla yhteiskunta ja ihmisten asenteet vaikuttavat autismikirjon henkilöiden esteellisyyteen (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 145). Esitteen seuraavaksi lyhyesti biologisen, käyttäytymisen ja yhteiskunnan tasot, jonka jälkeen käyn tarkemmin läpi kognitiivisen tason teorioita.

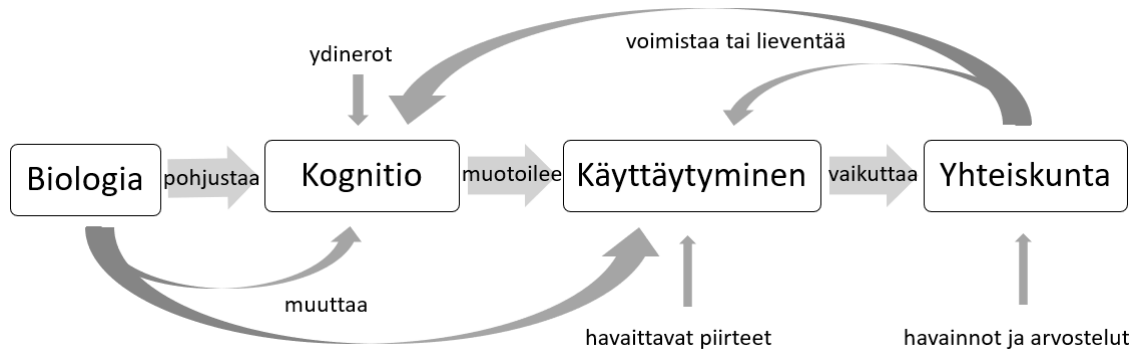
Vanhentuneiden psykogeenisten selitysmallien mukaan lapsen kasvatus osoitettiin autismin aiheuttajaksi (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 52). Ikävä esimerkki tällaisesta vanhentuneesta selitysmallista on teoria jääkaappiäideistä (Donvan & Zucker, 2017, s. 79), jonka mukaan tunnekylmät vanhemmat (ajan myötä keskustelu siirtyi erityisesti tunnekylmiin äiteihin) aiheuttavat lasten autismin. Jääkaappimetafora johti perheiden leimaantumiseen ja syrjintään (Donvan & Zucker, 2017, s. 80).

Biologinen selitysmalli syrjäyttää psykogeeniset mallit ja osoittaa, että autismi johtuu geneettisten tekijöiden ja ympäristötekijöiden monimutkaisesta vuorovaikutuksesta. Biologisia tekijöitä ei tutkita autismin parantamista varten, sillä autismia ei enää nähdä jonnain sellaisena, mitä kuuluisi parantaa. Geneettisten tekijöiden selvittäminen voi kuitenkin auttaa kehittämään keinoja lieventää esimerkiksi aistisäätelyiden häiriöitä. (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 52)

Käyttäytymisen taso käsittelee diagnosointiin ja esiintyvyyteen liittyviä tutkimuksia. Kuten ICD luokituksessa käy ilmi, autismikirjon häiriö diagnosoidaan käyttäytymisen mukaan. Aiemmin mainitut kriteerit (puutteet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, sekä rajoittuneet, toistuvat ja joustamattomat käyttäytymismallit ja kiinnostuksen kohteet) pitää diagnosointia varten olla sellaisia, että ne estävät henkilön toimintaa esimerkiksi sosiaalisessa kanssakäymisessä tai työllistymisessä (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 30). Koska kuitenkin on kyse kirjosta, käyttäytymisessä esiintyy laajaa vaihtelua riippuen henkilön elämäntilanteesta, sukupuolesta ja iästä, joita pitää ottaa huomioon myös diagnosoinnissa (2019, s. 46).

Yhteiskunnallisella tasolla huomioidaan, kuinka ympäristön vaikutus ja ihmisten negatiiviset asenteet vaikuttavat autismikirjon henkilöiden toiminnan vaikeuksiin, sillä maailma on suunniteltu ei-autistisille henkilöille (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 145). Milton (2012) korostaa, että kun kaksi keskustelijaa yrittää ymmärtää toistensa mielentiloja, syntyy kaksinkertainen empatia -ongelma (*double empathy problem*): kun vuorovaikutus tapahtuu neurotyypillisen henkilön ja autismikirjon henkilön välillä, neurotyypillinen henkilö kokee vuorovaikutuksen poikkeuksellisen, kun taas autismikirjon henkilölle tilanne on tavallisempi, sillä hän on jatkuvasti vuorovaikutuksessa neurotyypillisten kanssa. Näin neurotyypillinen henkilö kokee autismikirjon henkilön poikkeavan sosiaalisista normeista. Tämä johtaa Miltonin (2012) mukaan lopulta siihen, että autismikirjon henkilöt mielletään erilaisiksi kuin muut.

Kuvio 2 näyttää, kuinka biologiset seikat vaikuttavat kognitioon, kuinka kognitio muotoilee käyttäytymisen ja kuinka käyttäytyminen vaikuttaa yhteiskuntaan. Toisaalta yhteiskunnan asenteet voivat voimistaa tai lieventää kognition ja käyttäytymisen olemassa olevia poikkeamia. Yhteiskunnallisen tason tutkimukset ovat tärkeitä, kun pohditaan yhteiskunnallisen autismitietoisuuden lisäämistä (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 148).

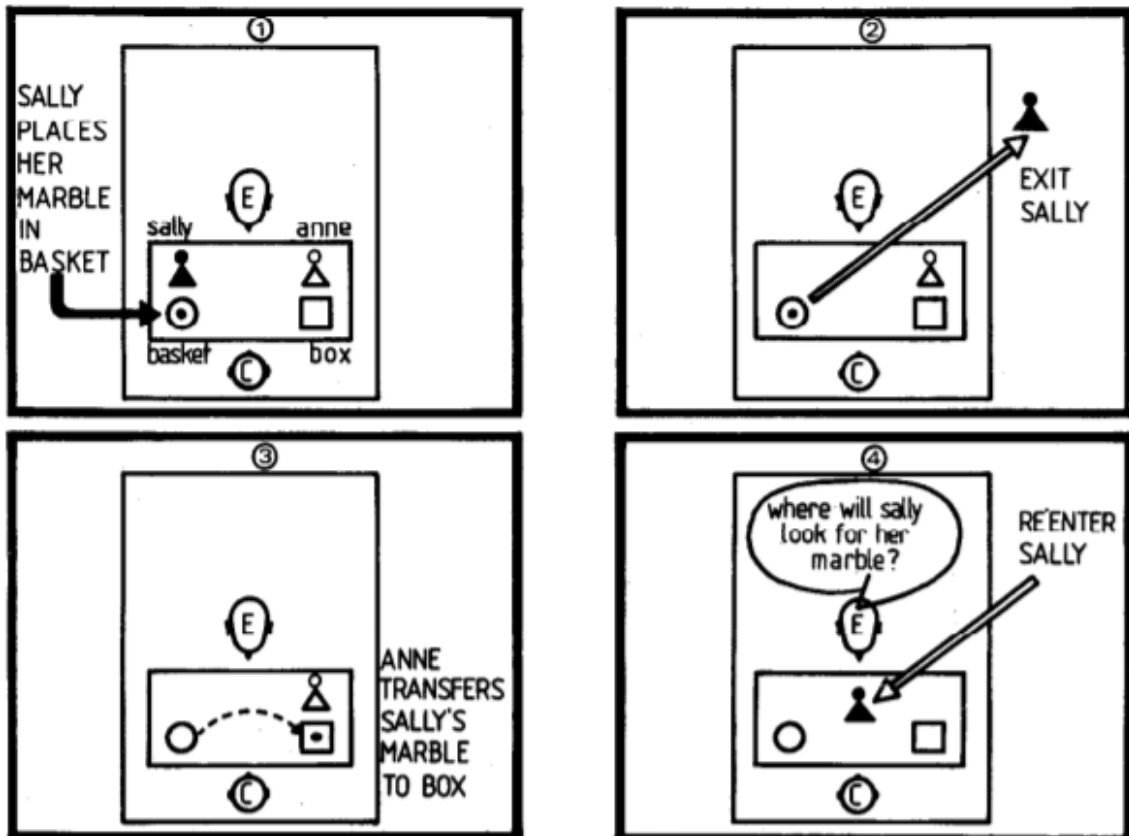
Kuvio 2. Neurologisen kehityksen ymmärtämisen nelitasoinen viitekehys (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 145).

2.3 Autismin tutkimuksen kognitiivinen taso

Kognitiivisen tason teorialat yrittävät yksinkertaisella tavalla toimia yhdistävänä tekijänä biologisen monimuotoisuuden ja käyttäytymisen monimuotoisuuden välillä. Vaikka käyttäytymisen tasolla esiintyy paljon yksilöllisiä eroja, sopivalla kognitiivisella mallilla on mahdollista löytää jokin yhdistävä tekijä, joka voi selittää käyttäytymisen eri muodot. Jotta kognitiivinen teoria olisi toimiva, sen pitää siis pystyä selittämään diagnosoinnissa mainitut puutteet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, rajoittuneet, toistuvat ja joustamattomat käyttäytymismallit ja kiinnostuksen kohteet, ja lisäksi autismikirjollaisilla esiintyvät aistipoikkeavuudet. (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 68-79)

Fletcher-Watson ja Happé (2019) luokittelevat kognitiiviset teorialat kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ydinvajemallit (*primary deficit models*), jotka olivat 1980-luvulla ensimmäisiä kognitiivisia malleja, ja jotka pyrkivät silloin selittämään autismin käyttäytymistä jollain sellaisella ydinominaisuudella, mikä autismikirjollaisilla on pois käytössä tai ei toimi (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 84). Näihin malleihin kuuluvat ensimmäisenä Baron-Cohenin ja muiden (1985) mielen teoria (*theory of mind*), ja myöhemmin Hughesin ja Russellin (1993) toiminnanohjauksen häiriön teoria (*executive function deficit*).

Mielen teorialla tarkoitetaan kykyä asettaa erilaisia mielentiloja itselleen ja toisiin henkilöihin (Premack & Woodruff, 1978, s. 515). Baron-Cohen ja muut (1985) osoittivat, että autistisilla henkilöillä on vaikeuksia mielen teorian kanssa. Baron-Cohen ja muut (1985) käyttivät tähän Sally-Anne tehtävää (kuva 1).

Kuva 1. Sally-Anne tehtävä (Baron-Cohen ja muut, 1985, s. 41).

Sally-Anne tehtävässä tutkija (E kuvassa 1) ohjaa kaksi nukkea nimeltä Sally ja Anne. Sally laittaa kuulan koriin (*basket*) ja poistuu. Anne siirtää kuulan korista laatikkoon (*box*). Tämän jälkeen Sally tulee takaisin. Tutkija kysyy tässä vaiheessa lapselta (C kuvassa 1) muutamia kysymyksiä, ja etenkin mistä Sally etsii kuulaa. Suurin osa kokeen osallistuneista autistisista lapsista vastasivat, että Sally etsii kuulaa laatikosta. Tämän kokeen tulokset tulkittiin niin, että autistisilla lapsilla oli vaikeuksia ymmärtää toisten mielentiloja. Baron-Cohen (1990) käytti myöhemmin termiä mielensokeus (*mind blindness*) kuvaamaan mielen teorian puutteita. Mielen teoria keskittyy autismikirjon henkilöiden vaikeuksiin

vuorovaikutuksessa ja sosiaalisen kielen ymmärtämisen ja käytön ongelmissa (Moilanen ja muut 2012).

Hughes ja Russell (1993) kehittivät toiminnanohjauksen häiriön teorian (*executive function deficit*, myös eksekutiivinen teoria, ks. Moilanen ja muut, 2012) vaihtoehtoisena teorian mielen teorialle. Hughesin ja Russellin (1993) mukaan sellaisissa tehtävissä, jossa tehtävän suorittaminen edellytti huomion suuntaamista pois tehtävän varsinaisesta kohteesta, oli autistisille lapsille vaikeaa. Moilasen ja muiden (2012) mukaan tämän teorian mukaan autismikirjon henkilöiden vaikeudet toiminnanohjauksessa voivat näkyä päämäärän valitsemisessa, toiminnan suunnittelussa ja suunnitelmien toteutuksessa, tarkkaavuuden suuntaamisessa ja ylläpidossa sekä tehdyn toiminnan arvioinnissa, ja lisäksi autismikirjon henkilöt jumiutuvat joihinkin toimintoihin ja heidän on vaikeaa muuttaa suunnitelmaa tilanteen niin vaatiessa.

Fletcher-Watson ja Happé (2019, s. 97) korostavat, että nykytutkimuksessa ydinvajemallien puutteisiin perustuva ja vahvuuksia sivuuttava lähestymistapa ei ole enää hyväksytty autismin tutkimisessa. He kuitenkin huomauttavat, että siitä huolimatta nämä ensimmäiset selitysmallit onnistuivat viemään autismitutkimusta eteenpäin ja tarjosivat paljon kognitioon liittyvää tutkimustietoa.

Fletcher-Watsonin ja Happén (2019, s. 102) toisessa ryhmässä, kehityskaarimalleissa (*development trajectory models*) esitetään, että lapsen suhde ympäristöönsä on jollain tavalla poikkeava, jonka kautta lapsen kehitys ajautuu epätavalliselle kehityspolulle, joka johtaa lopulta autistiseen käyttäytymiseen. Kehityskaarimalleihin kuuluvat sosiaalisen suuntautumisen hypoteesi ja sosiaalisen motivaation hypoteesi. Dawson ja muiden (1998) sosiaalisen suuntautumisen hypoteesin tutkimuksissa huomattiin, että autistiset lapset eivät suuntautuneet sosiaalisiin ärsykeisiin tai tekivät sen hitaammin kuin kontrolliryhmät. Chevallierin ja muiden (2012) sosiaalisen motivaation hypoteesissa sosiaalinen motivaation puute nähdään aiheuttavan sosiaalisen kanssakäymisen poikkeavuuksia. Fletcher-Watsonin ja Happén (2019, s. 116) mukaan tilastollinen data ja tutkimuksissa käytetty metodologia ei kuitenkaan tue kehityskaarimalleja, ja lisäksi autististen lasten

lisääntyvät sosiaaliset puutteet voidaan nähdä johtuvan muiden odotuksista, eikä niinkään "autistisista oireista".

Ydinlaje- ja kehityskaarimallien teorialat keskittyvät erityisesti sosiaalisiin haasteisiin, mutta eivät niinkään ota kantaa autismin muihin piirteisiin. Fletcher-Watsonin ja Happén (2019, s. 122) kolmanteen ryhmään kuuluvat sovellusalueesta riippumattomat tiedonkäsittelymallit (*domain-general information processing models*), jotka keskittyvät siihen, miten autistiset ihmiset ottavat vastaan maailmasta tulevia inputteja (sosiaalisia ja ei-sosiaalisia), järjestävät ne ja vastaavat niihin. Tiedonkäsittelymalleihin kuuluvat Frith ja Happén (1994) heikko sentraalinen koherenssi (*weak central coherence*), Baron-Cohenin (2002) systemointi ja empatisointi (*systemising and empathising*), ja 2010-luvulla yleistyneet Bayesilaiset lähestymistavat (Van de Cruys ja muut, 2014), jotka selittävät autismin ominaisuudet tiedonkäsittelyyn liittyvien ennakoitavien virheiden käsittelyllä.

Heikon sentraalisen koherenssiteorian (*weak central coherence*) kehittivät Frith ja Happé (1994). Frithin ja Happén (1994, s. 119) mukaan mielen teoria ei selittänyt autismikirjoilusten kiinnostusta yksityiskohtiin kokonaisuuksien hahmottamisen sijaan. Tässä teoriassa huomioidaan kontekstin vaikutus ymmärtämiseen, jonka Frith ja Happé (1994, s. 124) esittävät homograafitestillä. Autistisilla lapsilla oli vaikeuksia valita oikea ääntämistapa homograafisten sanojen kohdalla. Esimerkiksi lauseissa "He had a pink *bow*" ja "He made a deep *bow*", autistiset lapset käyttivät sanan *bow* yleisintä ääntämistapaa, eivätkä huomioineet lauseen kontekstin vaikutusta sanan ääntämisessä (Frith & Happé, 1994, s. 124).

Kuvaava esimerkki heikon sentraalisen koherenssista on tutkijan Lorna Wingiltä peräisin oleva "raviolianeekdootti" (kuva 2). Eräälle autistiselle pojalle näytettiin lelusänky. Poika osasi nimetä sängyn ja peiton, mutta tyynty oli pojan mielestä ravioli. Vaikka tyynty näytti tosiaan raviolilta, annettu konteksti olisi pitänyt riittää merkityksen tarkentamiseen tyyntyksi. (Fletcher-Watson & Happé, 2019, s. 124)

Kuva 2. Raviolianeekdootti. Axel Scheffler© (Fletcher-Watson ja Happé, 2019, s. 124)

Heikon sentraalisen koherenssin teorian mukaan autismikirjolaiset havaitsevat maailman yksityiskohtina, mutta eivät hahmota kokonaisuuksia havainnoistaan. Kielen käytössä ja ymmärtämisessä tämä voi näkyä esimerkiksi siinä, että kertomuksen yksityiskohdat jäävät mieleen, mutta keskeinen sanoma voi mennä ohi. (Moilanen ja muut, 2012)

2.4 Kontekstin hyödyntämisen haasteet autismikirjossa

Heikossa sentraalisessa koherenssiteoriassa nousi muita teorioita selkeämmin esille, että autismikirjon henkilöillä on vaikeuksia kontekstin hyödyntämisessä. Seuraavaksi tarkastelen mistä on kyse, kun puhutaan kontekstista, ja mitä taitoa tarvitaan kontekstuaalisesti vaikeisiin kysymyksiin vastaamiseen. Lopuksi esittelen kontekstisokeuden hypoteesin, jossa kontekstin hyödyntämisen vaikeudet nousevat kognitiivisen selitysmallin keskeiseksi piirteeksi.

2.4.1 Kontekstin eri viitekehyksiä

Kontekstisokeuden hypoteesin kehittänyt Vermeulen (2012) tuo esille psykologisessa tutkimuksessa käsiteltyä kontekstia, ja mieltää kontekstin hyvin laajasti: "Konteksti on kaikki se ympäristössä, sekä aivojen sisä- että ulkopuolella oleva aines, joka vaikuttaa tapaamme antaa merkityksiä asioille." (s. 39). Vermeulenin (2012, s. 32-33) mukaan konteksti koostuu tarkasteltavan asian ympärillä olevista eri kerroksista, asian välittömästä kontekstista laajaan kontekstiin. Esimerkkinä hän käyttää Edgar Allan Poen runoa *Korppi*, jossa runon yksittäisen sanan merkityksen selvittämiseen voidaan käyttää välitöntä kontekstia, eli samaa säettä, aina laajempaan kontekstiin, eli Poen koko tuotantoon. Lisäksi hän puhuu sisäisestä kontekstista, eli ajatukset, tietämykset ja tunteet, sekä ulkoisesta kontekstista, eli kohdeärsyksen fyysinen ja sosiaalinen ympäristö. Vermeulen (2012, s. 37) mainitsee myös keskeisen ja satunnaisen kontekstin. Hän kuvaa näiden kahden kontekstien eron lauseessa "lemmikki kävelee haukkuen puutarhan läpi", jossa sana "haukkuen" toimii keskeisenä kontekstina lauseen merkityksessä, kun taas musteen väri, jolla lause on painettu, on osa satunnaista kontekstia.

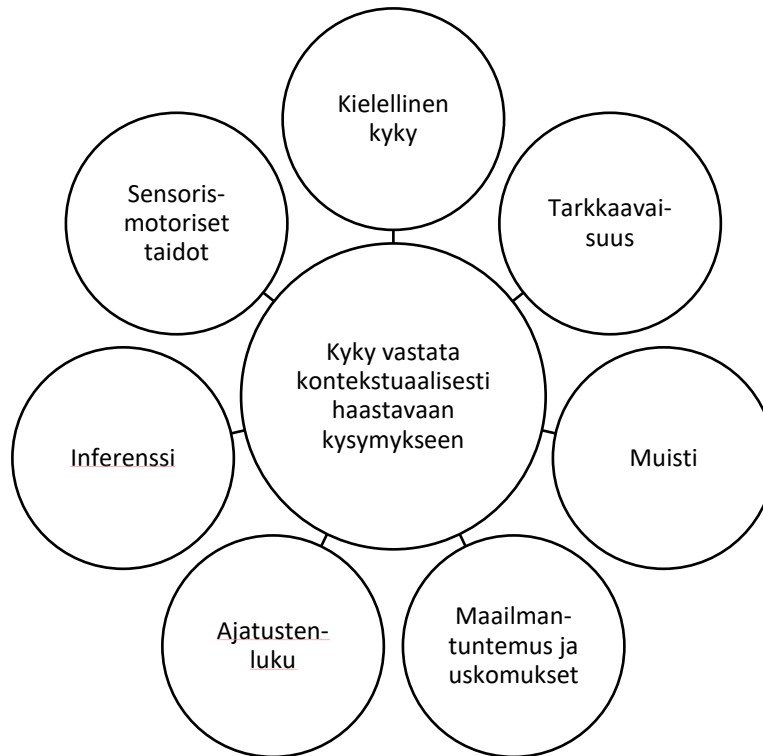
Myös pragmatiikassa kontekstia käsitellään laajasti. Larjavaara (2007, s. 41-47) listaa 11 erilaista kontekstia: puhetilanteen henkilökonteksti, paikkaan ja aikaan sidottu konteksti, tekstuaalinen konteksti, sosiaalinen tilanne, keskustelukonteksti, etikettikonteksti, yhteinen yksityinen tieto, yhteinen yleinen tieto, diskurssikonteksti, erityinen ja yleinen

toimintakonteksti. Tekstien kohdalla kontekstilla voidaan tarkoittaa monia eri asioita, kuten kielenkäytön ympäristöä, abstraktia taustaa, muita tekstejä, kognitiota, tai yhden kielellisen ilmaisun ympäröiviä muita ilmaisuja (Heikkinen, 2000, s. 119). Kielitieteessä erotetaan yleensä kielen ulkopuolinen konteksti tekstin kielellisestä ympäristöstä, eli kontekstista (Heikkinen, 2012, s. 90). Sen sijaan, kun tekstin kontekstina toimii toinen teksti, puhutaan intertekstuaalisuudesta (Heikkinen, 2012, s. 91).

2.4.2 Kontekstuaalisesti monimutkaisten kysymysten käsittely

Loukusa (2007) tutki Asperger-lasten ja hyvätasoisten autististen¹ lasten kontekstin käyttöä kielenymmärryksessä. Viitekehyksenä hän käytti Sperberin ja Wilsonin (1995) relevanssiteorian, jonka mukaan kielelliset taidot eivät itsessään riitä onnistuneeseen viestintään, vaan viestin vastaanottajan pitää selvittää merkitys käyttämällä tilannekontekstia ja omia aiempia kokemuksia. Tutkimuksessaan Loukusa (2007, s. 23) mieltää kontekstin laajana käsitteenä, joka sisältää sosiaalisia, kognitiivisia, kulttuurisia, kielitieteellisiä, fyysisiä, sekä muita ei-kielellisiä konteksteja, joten konteksti sisältää kaiken sen tiedon, mitä kuulijan on käytettävä kielellisen ilmaisun tulkinnassa. Kontekstuaalisesti monimutkaisten kysymysten vastaaminen edellyttää monien erilaisten taitojen hallintaa (Loukusa, 2007, s. 31). Kuvio 3 havainnollistaa keskeisimmät seikat, jotka vaikuttavat kykyyn vastata kontekstuaalisesti haastavaan kysymykseen.

¹ Hyvätasoinen autismi (*high functioning autism, HFA*) on autismitutkimuksen termi, jota käytetään silloin, kun autistisen henkilön älykkyydosamäärä on yli 70. Vastaavasti termiä vaikeatasoinen autismi (*low functioning autism, LFA*) käytetään, kun autistisen henkilön älykkyydosamäärä on alle 70. (Timonen ja muut, 2019, s. 44)

Kuvio 3. Seikat, jotka vaikuttavat kykyyn vastata kontekstuaalisesti haastavaan kysymykseen (Loukusa, 2007, s. 33).

Sensoris-motorisiin taitoihin kuuluvat auditiivinen ja visuaalinen hahmottaminen ja artikulaatiotaidot. Kielellistä kykyä tarvitaan ymmärtämään virkkeiden kielellistä informaatiota ja tuottamaan siihen vastaus. Jotta kysymykseen voisi vastata, pitää ymmärtää kysymyksen kielellisen rakenteen ja sanojen merkitys. Lisäksi pitää pystyä ottaa huomioon kontekstuaalisia seikkoja. (Loukusa, 2007, s. 32)

Virkkeen ymmärtämiseen tarvitaan tarkkaavaisuutta, jotta pystyy erottamaan virkkeen relevantin informaation. Pitkäkestoista muistia tarvitaan tiedon omaksumiseen ja työmuistia tarvitaan integroimaan eri lähteistä peräisin olevaa informaatiota. Työmuistin lisäksi myös inferenssiä käytetään eri lähteistä tulevan informaation integroimiseen, esimerkiksi virkkeen oletetun merkityksen ymmärtämiseen. Maailmantuntemusta tarvitaan luomaan itselleen uskomusjärjestelmän, jota pystyy hyödyntämään uusien tilanteiden hallinnassa. Tämä uskomusjärjestelmä on joustava ja kehittyy koko ajan uusien kokemusten myötä. Virkkeiden tulkinnessa pitää pystyä lukemaan ajatuksia. Tällä

tarkoitetaan mielen teorian mukaisesti kykyä päätellä omia ja muiden uskomuksia, ai-keita ja tunteita. (Loukusa, 2007, s. 32-33)

Loukusan (2007) tutkimuksessa Asperger-lapsilla ja hyvätasoisilla autistisilla lapsilla oli vaikeuksia vastata kontekstuaalisesti haastaviin kysymyksiin vertailuryhmään verrattuna. Kun he vastasivat kysymyksiin oikein, heillä oli vaikeuksia perustella vastausvalintansa. Tutkimuksen mukaan väärät vastaukset ja perustelut osoittivat, että lapset yrittivät hyödyntää kontekstuaalista informaatiota, mutta eivät onnistuneet siinä. Lisäksi ensimmäisen oikean vastauksen antamisen jälkeen oli tyypillistä, että Asperger-lapset ja hyvätasoiset autistiset lapset antoivat vielä muita, epäkorrekkeja vastauksia, mistä voi päätellä, että heillä oli vastauksenannossa vaikeuksia pysähtyä relevanttiin vastaukseen.

2.4.3 Kontekstisokeus

Kontekstin hyödyntämisen vaikeudet mainittiin jo Frithin ja Happén (1994) heikon sentraalisen koherenssiteorian yhteydessä. Vermeulen (2012, s. 291) kehitti heikon sentraalisen koherenssin teorian päälle kontekstisokeuden hypoteesin nostamalla esille nimenomaan nämä kontekstin hyödyntämisen vaikeudet. Termi kontekstisokeus (*context blindness*) toimii vastakohtana Baron-Cohenin (1990) termille mielensokeus (*mind blindness*). Kontekstisokeus ei kuitenkaan tarkoita, että kontekstia ei pystyisi näkemään, vaan pikemminkin sitä, että kontekstia ei kykene käyttämään. Täsmällisempi nimitys olisikin Vermeulenin (2012, s. 281) mukaan alentunut kontekstiherkkyys (*context insensitivity*). Vermeulen (2012) määrittelee kontekstiherkkyden tarkoittavan "kontekstin spontaania, nopeaa ja tiedostamatonta hyödyntämistä merkitysten antamisessa arjen tilanteissa sekä silloin, kun merkitys ei ole heti itsestään selvä" (s. 300). Termi kontekstisokeus tuo Vermeulenin (2012, s. 300) mielestä kuitenkin paremmin esille tilan pysyvyyttä, eli kontekstiherkkyyttä ei pysty parantaa.

Heikon sentraalisen koherenssin teoriassa mainitut globaali havainto (eli kokonaisuuk-sien havainto) ja konteksti mielletään toistensa synonyymeina, mutta nämä voidaan

erottaa kahdeksi erilliseksi käsitteeksi. Globaalilla havainnolla tarkoitetaan kykyä ”nähdä metsä puilta”. Kontekstuaalinen havainto sen sijaan on ”kyky käyttää metsää tunnistamaan puut puiksi”, eli kontekstin hyödyntäminen merkityksen luomisessa. Heikon sentraalisen koherenssiteorian yhteydessä esitetty raviolianeekdootti esittää selkeästi eron kontekstin näkemisen ja käyttämisen välillä, sillä poika näki ja tunnisti kontekstin, kun hän nimesi muita esineitä, mutta ei osannut käyttää sitä tyynyn kohdalla. (Vermeulen, 2015, s. 183)

Vermeulenin (2015, s. 182-185) mukaan kontekstin roolia merkityksen luomisessa ei huomioida riittävästi, sillä kontekstiherkkyys vaikuttaa kykyyn erottamaan tärkeät seikat vähemmän tärkeistä (*seeing relevance*), kykyyn karsimaan moniselitteisyyttä (*disambiguation*), kykyyn ymmärtää ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä, kykyyn joustavaan ongelmanratkaisuun, sekä tiedon yleistämiseen (*generalization of knowledge*). Vermeulenin (2015, s. 184) mukaan kontekstisokeus aiheuttaa haasteita olennaisen tiedon erottamisessa epäolennaisesta tiedosta, sillä kaikki havaitut yksityiskohdat ovat keskenään saman arvoisia. Tämä olisikin syy siihen, miksi autismikirjon henkilöt ovat kiinnostuneet yksityiskohdista. Vermeulenin (2015, s. 184) mukaan kontekstisokeus tarjoaa selityksen myös ärsykkeen ja merkityksen välillä olevaan joustamattomaan yhteyteen.

Vermeulenin (2015, s. 186) mukaan kontekstisokeus aiheuttaa ongelmia semanttisessa ja pragmaattisessa ymmärryksessä. Semanttisella tasolla sanoilla voi olla useampi merkitys (polysemia), ja lisäksi sanan merkitykseen vaikuttaa konteksti (esimerkiksi sanan *työ* merkitys riippuu kontekstista, jossa sitä käytetään). Vermeulenin (2015, s. 186) mukaan, kun autismikirjon henkilö ei ymmärrä abstraktia sanaa, kyse onkin siitä, että hän ei pysty luomaan abstraktista sanasta konkreettista merkitystä annetussa kontekstissa. Autismikirjon henkilöillä on lisäksi vaikeuksia ymmärtää kuvainnollista kieltä, sen sijaan asiat tulkitaan kirjaimellisesti. Vermeulenin (2015, s. 186) mukaan tässä onkin kyse akontekstuaalisesta ymmärtämisestä, eli ei löydetä kontekstiin sopivaa merkitystä, vaan sen sijaan nojaututaan yleisempään, tutumpaan merkitykseen. Vahvistusta tähän näkemykseen tarjoavat Oi ja Tanaka (2011), jotka tutkivat, miten japanilaiset autismikirjon lapset tulkitsevat epämääräisiä lauseita verrattuna neurotyypilliseen verrokkiryhmään.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että autismikirjon lapset valitsivat tutumman merkityksen, siitä huolimatta, oliko kyseessä kirjaimellinen vai kuvaannollinen merkitys. Pragmaattisella tasolla voi esiintyä ongelmia erityisesti viestijän aikeiden tulkinnassa (Vermeulen, 2015, s. 186).

Kontekstisokeus voi selittää aiemmin mainittuja kognitiivisia teorioita. Mielen teoriassa esitetyt mentalisoinnin ongelmat johtuisivatkin vaikeuksista kontekstin spontaanissa käytössä toisen henkilön ymmärtämisessä ja kontekstuaalisesti oikeanlaisten päätelmien teossa. Muuttuvaan kontekstiin sopeutumisen haasteet voivat myös selittää toiminnanohjaukseen häiriön teoriassa esitetty vaikeus siirtyä tehtävästä toiseen. (Vermeulen, 2015, s. 187)

2.4.4 Kontekstin esille tuominen

Kontekstiherkkyttä ei voi opettaa. Kontekstin käyttäminen opitaan implisiittisesti, mikä tarkoittaa sitä, että asia opitaan ilman tietoista käsitystä oppimisprosessista, eikä implisiittisesti opitulle taidolle tarvita erillisiä ohjeita. Esimerkkejä implisiittisesti opituista asioista ovat käveleminen, viheltäminen, valehtelu tai pyörällä ajaminen. Implisiittisesti opitusta taidosta ei pysty jälkikäteen kuvaamaan, miten taidon oppiminen tarkalleen tapahtui. (Vermeulen, 2012, s. 314)

Vaikka kontekstiherkkyttä ei voi opettaa, on mahdollista tukea kontekstisokeita tuomalla kontekstin esille: kun kontekstia korostetaan, eli "painetaan kontekstinappia", autismikirjon henkilö ei enää turvaudu yleisempään, akontekstuaaliseen merkitykseen (Vermeulen, 2012, s. 318). Viestinnässä kontekstinapin painaminen tarkoittaa konkreettisen viestinnän suosimista, eli kontekstin tekeminen mahdollisimman selväksi, jotta autismikirjon henkilöt osaisivat käyttää sitä annetussa tilanteessa (Vermeulen, 2012, s. 321).

3 Kognitiivinen saavutettavuus ja sen arviointi

Tässä luvussa käyn läpi mitä saavutettavuus ja kognitiivinen saavutettavuus tarkoittavat. Syvennyn erityisesti selkokieleen, sen taustoihin, nykyisiin ohjeistuksiin, eri tasoihin ja kohderyhmiin. Tutustun tarkemmin, miten autismikirjon henkilöiden kielellisiä haasteita huomioidaan selkokielessä, ja mitkä muut selkokielen seikat tukevat autismikirjoon liittyviä haasteita. Tarkastelen, miten kontekstia huomioidaan selkokielen ohjeistuksissa. Lopulta käsittelen selkokielen ohjeistuksia informoivien tekstien, erityisesti lomakkeiden laatimiseen.

3.1 Saavutettavuuden ja kognitiivisen saavutettavuuden määritelmät

Leskelän mukaan (2019, s. 48) saavutettavuus perustuu siihen, että kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet yhteiskunnassa. Hän erottelee fyysisen ja kognitiivisen saavutettavuuden toisistaan: saavutettavuus voi olla fyysistä, kun kyseessä on yhdenvertainen elinympäristö, jossa kaikki pystyvät liikkumaan, elämään, asumaan ja toimimaan. Leskelän (2019, s. 48-49) mukaan fyysisessä saavutettavuudessa huomioidaan esimerkiksi liikuminen pyörätuolilla, kun taas kognitiivisella saavutettavuudella tarkoitetaan tiedon ja tiedonkäsittelyn saavutettavuutta.

Leskelän (2019, s. 49) mukaan kognitiivinen saavutettavuus on olennaista niille, joilla on kielellisiä vaikeuksia, ja joilla on vaikeuksia omaksua uutta tietoa kielen välityksellä. Näin ollen vaikea kieli tekee tiedosta saavuttamatonta. Leskelä (2019, s. 49) mainitsee esimerkkinä viranomaisten etuuslomakkeissa käytetyt erikoisan termit, jotka voivat tehdä lomakkeen täyttämisestä hankalaa. Kun palveluissa huomioidaan kognitiivista saavutettavuutta, erityisryhmien mahdollisuudet itsenäiseen elämään paranevat (Leskelä & Uotila, 2020, s. 232).

3.2 Selkokieli

Kognitiivisen saavutettavuuden keskeinen työkalu on selkokieli. Selkokeskuksen (2021) määritelmän mukaan ”selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä”. Määritelmässä selkokieli erotetaan yleiskielestä, selkokielen laajuutta rajoitetaan, ja sille on määritetty tietty kohderyhmä (Uotila, 2019, s. 308). Selkokielen tehtävä on estää kielellistä syrjäytymistä sekä antaa mahdollisuuden tasa-arvoisempaan ja itsenäisempään elämään niille ihmisille, joille yleiskieli ei sovellu (Uotila, 2019, s. 307).

Selkokielineen teksti voi olla sellainen, joka on kirjoitettu suoraan selkokielelle, tai se on voitu mukauttaa yleiskielestä selkokielelle (Leskelä & Uotila, 2020, s. 235). Selkoistamisella tarkoitetaan selkokielelle mukauttamista (Tieteen termipankki, n.d.). Selkoistamisessa on kyse kielensisäisestä kääntämisestä, jota tarvitaan silloin, kun kyseessä on kielellistä epäsymmetriaa kirjoittajan ja lukijan välillä (Leskelä & Uotila, 2020, s. 239). Leskelän ja Lindholmin (2012, s. 15) mukaan kielellistä epäsymmetriaa ilmenee sellaisissa tilanteissa, joissa yhden tai useamman osallistujan kielitaidot ovat rajoitettu. Sellaisissa viestintätilanteissa, joissa kielellisesti heikommalla osallistujalla on käytössä vain vähän keinoja, on kielellisesti kykenevämmällä osallistujalla suurempi vastuu ja valta (Leskelä & Lindholm, 2012, s. 15). Tällaisissa tilanteissa korostuu varsinkin virkakielen rooli (Leskelä, 2019, 58).

3.2.1 Selkokielen kohderyhmät ja vaikeustasot

Selkokeskus arvioi Suomessa selkokieltä tarvitsevien määrän olevan 650 000 – 750 000 ihmistä, mikä vastaa 11-14 prosenttia väestöstä (Leskelä & Uotila, 2020, s. 230). Leskelä ja Lindholm (2012, s. 8-10) ja Leskelä (2019, s. 97-103) jakavat selkokieltä tarvitsevat henkilöt kolmeen ryhmään, eli henkilöihin, joilla on pysyvä selkokielen tarve, väliaikainen selkokielen tarve, ja elinaikana syntynyt selkokielen tarve (kuviot 4).

Synnynnäinen ja pysyvä selkokielen tarve	Väliaikainen selkokielen tarve	Elinaikana syntynyt selkokielen tarve
• Kehitysvammaiset, autismikirjon henkilöt, kielellisistä erityisvaikeuksista tai lukivaikeuksista kärsivät henkilöt, sekä muut henkilöt, joiden kielelliset ongelmat johtuvat synnynnäisistä poikkeamista	• Maahanmuuttajat, viittomakieliset henkilöt ja vähemmistökieltä puhuvat henkilöt, joiden kielelliset ongelmat ovat mahdollisesti väliaikaisia ja joilla on käytössä jokin muu kommunikointikeino (esimerkiksi oma äidinkieli tai viittomakieli).	• Muistisairaat, afaattiset henkilöt ja muut henkilöt, joiden kielelliset taidot ovat heikentyneet pysyvästi.

Kuvio 4. Selkokieltä tarvitsevat kohderyhmät (mukautettu Leskelä & Uotila, 2020, 229).

Ryhmät ovat suuntaa antavia, sillä saman ryhmän sisällä selkokielen tarpeet voivat vaihdella laajasti, ja sama henkilö voi kuulua useampaan ryhmään, kuten esimerkiksi ikään tynyt maahanmuuttaja. Yhteistä kaikille selkokieltä tarvitseville on kielellisen syrjäytymisen riski, sillä kielelliset haasteet vaikuttavat arkeen, opintoihin, työelämään ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. (Leskelä & Uotila, 2020, s. 230)

Vaikka selkokieltä tarvitsevat henkilöt kuuluisivat samaan ryhmään, voi heidän välillään olla huomattavia eroja. Leskelä (2019, s. 160) erottaa kolme selkokielen vaikeustasoa. Kuvio 5 esittää helpon selkokielen, perusselkokielen ja vaativan selkokielen kohderyhmät sekä keskeisimmät ominaisuudet.

Helppo selkokieli	Perusselkokieli	Vaativa selkokieli
• kielellisesti ja visuaalisesti kaikista pelkistetyin ja yksinkertaisin selkokielimuoto. • lukijakunnalle, jolla on heikko tai olematon lukutaito. • käytössä muita tukimuotoja, kuten ääni-, kuva- tai lukutukia.	• selkokielen yleistaso. • lukijakunnalle, jolla on suhteellisen suuria lukemisen ja luetun ymmärtämisen haasteita. • käytetään selkokielisessä mediassa ja viranomaisteksteissä.	• vaikeampi kuin perusselkokieli ja helpompi kuin yleiskieli. • lukijakunnalle, jolla on lieviä lukemisen vaikeuksia ja joka käyttää myös yleiskielisiä tekstejä. • suurin lukijakunta verrattuna muihin selkokielen tasoihin.

Kuvio 5. Selkokielen vaikeustasot (mukautettu Leskelä, 2019, 160).

Leskelän (2019, s. 161) mukaan selkokielen jakaminen eri vaikeustasolle on tarpeellista, sillä näin lukijan on helpompi arvioida, soveltuuko selkokielitunnuksella varustettu materiaali juuri hänelle. Vaikka helppoon selkokieleen kohdistuu tiukempia sääntöjä verrattuna vaativaan selkokieleen, on tasojen tarkka määrittely Leskelän (2019, s. 163) mukaan haastavaa eikä tiukkojen tasorajojen asettaminen ole tarkoituksenmukaista, sillä se voi johtaa siihen, että selkotekstien tuottaminen koetaan liian vaikeaksi. Selkokielen jakamista kohderyhmien mukaan ei koeta käytännölliseksi, sillä jokaisessa ryhmässä on yksilöllisiä eroja kielellisissä haasteissa, ja lisäksi selkokielen tyypittely ryhmien mukaan on vanhanaikaista ja korostaa ryhmiin kohdistuvia ennakkoluuloja (Leskelä, 2019, s. 161-162). Uotila (2019, s. 309) huomauttaa, että selkokielen tasojen kehitystyö jatkuu edelleen, joten tasojen rajausta ja nimitykset saattavat tulevaisuudessa vielä muuttua.

3.2.2 Selkokielen ohjeista selkokielen mittariin

Suomessa on kehitetty selkokielen ohjeita jo 1980-luvulta. Ensimmäinen selkokielen opas on vuodelta 1986 (Rajala & Virtanen, 1986), ja se perustui vahvasti Wiion (1973) teorioihin kielen ymmärrettävyydestä ja luettavuudesta. Vuonna 2009 julkaistiin Selkokielen käsikirja (Virtanen, 2012), jossa selkokielen yleisohjeiden lisäksi julkaistiin erilliset ohjeet tekstitasolle, sanatasolle, havainnollisuudelle, vaikeille rakenteille, lause- ja virketasolle ja tekstin tarkistukselle.

Selkokeskus on kehittänyt selkokielen mittaria yhdessä Kotimaisten kielten keskuksen kanssa (Leskelä & Uotila, 2020, s. 238). Selkokielen mittari julkaistiin syksyllä 2018 ja se on tarkoitettu apuvälineeksi selkokielen asiantuntijoille ja kielentutkijoille (Selkokeskus, 2018). Selkokielen mittari on kehitetty perusselkokielen tason arvioimiselle. Selkokielen mittarissa (ks. liite) on 106 tekstikriteeriä, jotka kattavat yllä mainittujen selkokielen ohjeiden neljä ryhmää. Taulukko 1 esittää selkokielen mittarin arviointikriteerit ja kriteerien määrät suluissa.

Taulukko 1. Selkokielen mittarin arviointikriteerit (mukautettu Leskelä, 2019, s. 113).

Pääkategoriat	Alakategoriat
Teksti kokonaisuutena Yhteensä 31 kriteeriä	Yleiskriteerit (5) Aiheen valinta ja sen käsittely (6) Informaation määrä (4) Tekstin sävy ja vuorovaikutus lukijan kanssa (4) Tekstin jäsentely (10) Tekstilajikriteerit (3)
Sanat Yhteensä 20 kriteeriä	Yleiskriteerit (4) Sanojen selittäminen (4) Sanojen toisto ja niihin viittaaminen (4) Kuvallinen kieli (3) Luvut ja lyhenteet (3)
Kielen rakenteet Yhteensä 28 kriteeriä	Yleiskriteerit (2) Sanojen taivutus ja johtaminen (11) Lause- ja virkerakenteet (17)
Tekstin visuaalisuus Yhteensä 26 kriteeriä	Yleiskriteerit (8) Kirjaintyyppi ja -koko (6) Kuvat (12)

Selkokielen kirjoitusohjeet koskevat tekstin kokonaisuutta, sanastoa, rakennetta ja visuaalisuutta. Tekstikokonaisuuden ohjeisiin kuuluu lukijan huomioiminen ja on pohdittava, mikä sisältö ja esiintymisjärjestys on lukijan kannalta olennaista. Tekstin pitää olla lukijalle johdonmukainen ja hahmotettava. Sanaston on oltava mahdollisimman yksinkertainen ja konkreettinen. Jos tämä ei ole mahdollista, sanojen merkitys pitää tuoda esille. Kun huomioi lause- ja tekstikontekstia, on huomioitava frekventtien ja vaikeiden sanojen suhteellista määrää. Yksittäisestä vaikeasta sanasta selviää paremmin, jos tekstissä on enimmäkseen yleisesti käytettyjä ja tunnetumpia sanoja. (Leskelä & Uotila, 2020, s. 235-236)

Ongelmia voi tuottaa myös näennäisesti konkreettinen sanasto. Tiililä (2013) mainitsee esimerkkinä virkakielessä käytettyä termiä *palveluseteli*: termi antaa ymmärtää, että kyseessä on fyysinen lappu, mutta termi tarkoittaakin "yksi palvelujen järjestämistapa muiden vaihtoehtojen rinnalla" (Tiililä, 2013). Abstrakti käsite *järjestämistapa* on konkreettisoitu *seteliksi*, mikä tässä tapauksessa aiheuttaa hämmennystä.

Selkotekstissä käytettyjen rakenteiden on oltava mahdollisimman helppoja, yleisiä ja läpinäkyviä. Lyhyet sanat ja loogisesti etenevät ja lyhyet lauserakenteet vähentävät

työmuistin kuormitusta. Tekstin visuaalisuudella pyritään lisäämään lukijan motivaatiota ja tukemaan tekstin havaittavuutta. (Leskelä & Uotila, 2020, s. 236-237)

Selkokieltä ja siihen liittyviä ohjeita on siis kehitetty lähes neljäkymmentä vuotta. Leskelä ja Uotila (2020, s. 247) kuitenkin korostavat, että selkokieleen liittyvää tutkimusta on edelleen liian vähän. Etenkin selkokielen lukijoiden tavoista tulkita ja ymmärtää tekstiä tarvitaan heidän mukaansa vielä lisää tutkimusta.

3.2.3 Autismikirjolaiset selkokielen kohderyhmänä

Autismikirjon henkilöt ovat olleet osana selkokielen kohderyhmiä jo pitkään. Leskelä ja Virtanen (2006, s. 11) mainitsevat autistiset henkilöt ja Asperger-henkilöt selkokielen kohderyhminä. Virtanen (2012, s. 47) kuvaa, että autistiset henkilöt voivat kommunikoida poikkeavalla tavalla, sekä ajatella, ymmärtää ja tulkita asioiden merkityksiä ja ympäristöään eri tavalla. Aspergerin piirteistä Virtanen (2012, s. 48) mainitsee sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeudet, poikkeavan kommunikaation, rutiinien tarpeen ja kapea-alaiset kiinnostuksen kohteet, sekä yksityiskohtien helppo omaksuminen ja muistaminen. Lehtinen (2012) tutki ymmärrysongelmatilanteita Asperger-nuorten kuntoutuskeskusteluissa. Lehtisen (2012, s. 253) mukaan ymmärrysongelmatilanteet johtuivat useimmiten sanotun kirjaimellisesta tulkinnasta tai topikaalisesta epäjohdonmukaisuudesta, eli Asperger-nuoret saattoivat vaihtaa keskustelunaihetta ilman selkeää suhdetta aiempaan keskustelukontekstiin. Selkokielen ohjeistuksissa nämä autismikirjon kielelliset vaikeudet on huomioitu erityisesti kuvallisen kielen ja sanontojen käytössä (Leskelä, 2019, s. 98). Selkokielessä käytetään kielikuvia silloin, kun ne ovat tuttuja ja yleisessä käytössä, mutta erikoisia ja luovia kielikuvia vältetään (Leskelä, 2019, s. 140).

Vermeulen (2012, s. 321) ohjeistaa käyttämään mahdollisimman konkreettista kieltä, jotta konteksti olisi lukijalle mahdollisimman selvä. Tämäkin huomioidaan selkokielessä konkreettisten sanojen suosimisella (Leskelä, 2019, s. 140). Kontekstisokeudessa mainittu kontekstin esille tuominen ei kuitenkaan erikseen mainita selkokielen ohjeissa. Jos

esimerkiksi Lehtisen (2012) tutkimuksen keskusteluja tarkkailee kontekstisokeuden näkökulmasta, huomaa, että jotkut kirjaimelliset tulkinnat näyttävät johtuvan kontekstisokeudesta. Esimerkkinä voimme tarkastella ymmärrysongelmatilannetta kiusaamiseen liittyvässä keskustelussa (Lehtinen, 2012, s. 258). Kun ohjaaja kysyi eräältä pojalta *Mites se käsiteltiin se tönimishomma*, ohjaaja halusi tietää, miten käsiteltiin tietty tilanne, jossa poikaa oli tönitty. Poika tulkitsi kysymyksen geneerisellä tasolla, eli miten tönimistä voidaan mieltää (milloin se on kiusaamista ja milloin leikkimielistä). Ohjaajan piti tarkentaa kysymystään muutaman kerran ennen kuin poika ymmärsi mitä ohjaaja halusi kysyä. Jos ohjaaja olisi kysymyksessä maininnut mihin tapahtumaan hän viittaa (se tietty tilanne, jossa poikaa kiusattiin tönimällä), toisin sanoin, jos hän olisi tuonut kontekstin esille, pojalla olisi ehkä ollut riittävä kontekstuaalinen tieto kysymyksen ymmärtämiselle.

3.2.4 Kontekstin huomioiminen selkokielen ohjeistuksissa

Kontekstin roolia käsitellään selkokielen tekstin jäsentelyyn liittyvissä sidosteisuuden, metatekstien ja viittausten ohjeissa. Sidosteinen teksti auttaa lukijaa huomaamaan miten tekstin eri kohdat liittyvät toisiinsa (esimerkiksi riippuvuussuhteet ja syy-seuraussuhteet) ja mitä ne tarkoittavat kokonaisuutena. Metatekstit ohjaavat lukijan lukuprosessia ja kertovat konkreettisella tavalla, mitä tekstissä kerrottiin aikaisemmin ja mitä on seuraavaksi tulossa, tukemalla näin lukijaa selkeyttämään, miten teksti on jäsennetty. Metateksteihin kuuluvat otsikko ja väliotsikot, ingressi, sekä aloitus- ja lopetuslause. (Leskelä, 2019, s. 119-120)

Kun tekstissä viitataan tekstin toiseen osaan, viittaustavan on oltava yksiselitteinen ja helposti havaittava. Pääviestiä ja sisältöä kertaavat selkeät viittaukset on suosittava, ja epäselviä intertekstuaalisia viittauksia samaan tai muihin teksteihin on vältettävä. Sellaiset viittaukset, jotka kertaavat tekstin sisältöä ja pääviestiä, ovat kuitenkin selkolukijalle hyödyllisiä (Leskelä, 2019, s. 121).

Jos lukija ei kykene hyödyntämään kontekstia, on syytä varmistaa, että tekstissä on riittävästi selkeitä sisäisiä viittauksia. Tämä menettely olisi linjassa Vermeulenin (2012, s. 312-313) ehdottaman kontekstin esille tuomisen kanssa. Ei siis voida luottaa siihen, että tekstin oma konteksti riittäisi kaikissa tilanteissa tekstin ymmärtämiseen, jos kontekstin hyödyntämisessä on vaikeuksia.

Informaation määrä vaikuttaa myös kontekstin konkreettiseen esille tuomiseen. Lisäykset ja selitykset auttavat lukijaa, kun aiheen tietämys on vähäinen. Tärkeää on tuntee lukijat ja heidän taustatietonsa ja kielelliset valmiutensa. Kun jotakin asiaa selitetään, on varmistettava, että selitys ei vie huomion liikaa pois tekstin aiheesta. On myös varottava, ettei päädy selittämään liikaa. Sisällölliset aukot sen sijaan vaikeuttavat tekstin ymmärrystä, jos kirjoittaja olettaa lukijan päättelevän kaiken olennaisen kontekstista. Teksti ei saa myöskään olla liian tiivis. Lausetasolla tämä tarkoittaa, että yhdessä lauseessa käsitellään vain yhtä asiaa. Yhteen kappaleeseen ei saa sisällyttää liikaa tietoa. (Leskelä, 2019, s. 118-119)

Sanaston tasolla tuntemattomat sanat viittaavat johonkin tekstin ulkoiseen kontekstiin. Tuntematon sanasto selitetään, jotta lukija ymmärtäisi sanojen merkityksen käsiteltävän tekstin kontekstissa (Leskelä, 2019, s. 134).

3.2.5 Selkokielen ohjeet lomakkeiden laatimiseen

Selkokielen mittarin lisäksi on julkaistu tekstilajikohtaisia ohjeita selkokielen kirjoittajille. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015) ovat kehittäneet erilliset ohjeet mediatekstien, informoivien tekstien ja kaunokirjallisten tekstien selkoistamiseen, sillä eri tekstilajeissa on huomioitava erilaisia tekstin piirteitä. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015, s. 132-133) koostivat ohjeita informoivien tekstien selkoistamiseen. Tekstin sisällön on oltava tarkka, oikeellinen ja ajankohtainen. Tekstin etenemisjärjestys on oltava sisältöön sopiva. Synonyymeja ja pronomineja voi käyttää viittauskeinoina, jos nämä auttavat löytämään viittauksen kohdetta. Jos kyseessä on pitkä teksti, on syytä varmistaa, että aihe kulkee

selvästi tekstin läpi. Jos teksti on velvoittava, pitää valita sopiva velvoittava tyyli, esimerkiksi suora käskymuoto tai modaaliverbit.

Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015, s. 111) mukaan lomakkeiden täyttäminen on erittäin haastavaa useille selkokieltä käyttävälle ihmiselle, sillä lomakkeiden ilmaisutapa on tiivis, lomakkeen esittämisjärjestyksen logiikka seuraa usein viranomaisen eli kirjoittajan näkökulmaa eikä lukijan, mikä johtaa siihen, että lukijalle lomakkeen sisältö voi näyttää hajanaiselta. Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015, s. 112) mukaan Selkokeskus testasi vuonna 2011 Kelan asumistukilomakkeita selkolukijoilla. Testin yhteydessä havaittiin muutamia ongelmakohtia. Testaajilla oli vaikeuksia löytää oikea kohta mihin täyttää vastaus. Testaajille tuotti vaikeuksia käsitellä sellaiset kysymykset, jotka eivät olleet heille olennaisia, kuten puolisoon liittyvät kysymykset silloin, kun vastaajalla ei ole puolisoa. Lomakkeen kirjaimet olivat testaajien mielestä liian ohuet. Lomakkeen täyttäjää puhutellaan suoraan ja toimintaohjeita annetaan käskyilmaisuilla.

Selkokeskus esitti Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015, s. 112) mukaan Kelalle testauksen yhteydessä selkolomakkeen, mutta sitä ei voitu sellaisenaan ottaa käyttöön. He mainitsivat, että Kela kuitenkin hyödynsi testaustuloksia asumistukilomakkeen uudistamisessa siltä osin kuin mahdollista. He ottavat esille, että lomakkeet pyritään laatimaan tiiviiksi paperin säästämiseksi, ja tämän takia lomakkeiden selkoistaminen on hankalaa. Verkkopalvelun kautta täytettävät lomakkeet tarjoavat ratkaisua tilarajoitukselle, mutta on huomioitavaa, että edelleen osa Kelan lomakkeista voi täyttää vain paperisena tai verkko-PDF:nä. Selkokeskuksen järjestämästä lomakkeiden testauksesta on nyt kulunut 10 vuotta, ja Kela on sillä välin kehittänyt sivujensa saavutettavuutta sekä luonut selkokieliä esitteitä (Kela, 2019). Kelan tekstien kehittämisohjelman (Kela, 2021) yhteydessä on sopiva hetki jatkaa etuuslomakkeiden selkoistamisen käsittelyä.

3.3 Yhteenveto

Selkokielen ohjeistuksissa neuvotaan käyttämään konkreettista viestintää ja välttämään abstrakteja ilmaisuja (Leskelä, 2019, s. 132). Kontekstin esille tuomista suositellaan, mutta kontekstisokeuden piirteitä ei mainita syynä. Näin ollen selkoistamisessa ei välttämättä huomioida riittävästi autismikirjon henkilöitä, joilla ilmenee kontekstisokeutta. Vermeulenin (2012, s. 312-313) mukaan kontekstiherkkyttä ei voi opettaa, vaan sen sijaan kontekstiherkyyden puutetta voidaan kompensoida. Kun mietitään Kelan etuuslomakkeiden selkeyttämistä, kontekstisokeuden huomioiminen voi olla hyödyksi autismikirjon henkilöiden lisäksi myös muille selkokielen käyttäjäryhmille, sekä mahdollisesti myös niille, jotka eivät käytä selkokieltä. Yksi syy etuuslomakkeiden vaikeuteen on selkeästi esillä olevan kontekstin puute, joten kontekstin esille tuominen voi helpottaa etuuslomakkeiden käyttäjiä laajemminkin.

4 Kelan etuuslomakkeiden kognitiivisen saavutettavuuden arviointi

Tässä luvussa käyn läpi Autismisäätiön haastattelut. Haastateltavien kanssa kävimme läpi kolme Kelan etuuslomaketta. Esitän seuraavaksi tietoa Autismisäätiöstä ja haastateltavista. Käyn sen jälkeen läpi haastatteluissa esille tulleet saavutettavuusongelmat. Luvun lopussa esitän vastaukseni kahteen tutkimuskysymykseeni.

4.1 Autismisäätiön asiakkaiden ja valmentajien haastattelut

Tutkimustani varten haastattelin kahta Autismisäätiön valmentajaa ja kahta Autismisäätiön asiakasta. Lisäksi sain kolmannelta asiakkaalta kommentteja kirjallisesti. Autismisäätiö tarjoaa asiantuntijapalveluja autismikirjon henkilöille, kuten asumisen palveluita, työllisyyttä ja osallisuutta tukevia palveluita, perheille ja lapsille tarkoitettuja tukipalveluita, sekä Kelan myöntämiä palveluita (Autismisäätiö, n.d. -b).

Kävin Autismisäätiön asiakkaiden kanssa läpi Kelan etuuslomakkeita käyttäen kognitiivisen haastattelun menetelmää. Palautetta oli mahdollista antaa joko etähaastattelussa tai lähettämällä etuuslomakkeen kommentit kirjallisina. Tutkimukseen osallistuvat Autismisäätiön asiakkaat saivat itse ilmoittautua osallistujaksi. Kaksi asiakasta valitsi etähaastattelun ja yksi toimitti kirjalliset kommentit. Asiakkaat eivät haastattelujen yhteydessä täyttäneet etuuslomakkeita, vaan keskityimme lomakkeiden kysymyksiin ja ohjeisiin.

Autismisäätiön valmentajilla on kokemusta autismikirjon henkilöiden käytännön haasteista Kelan etuuslomakkeiden täyttämisessä. Teemahaastatteluissa selvitin heiltä, mitkä ovat yleisemmin esille tulevia ymmärryksen ongelmia. Järjestin etähaastattelut ja sain kirjallisen palautteen keväällä 2021. Taulukko 2 esittää tutkimukseen haastatellut henkilöt. Pidin henkilöiden kuvaukset epätarkkoina yksityisyyden varmistamiseksi. Haastattelutavat ovat Autismisäätiön valmentaja 1 ja valmentaja 2, sekä asiakas 1, asiakas 2, ja kirjallisesti kommentoinut asiakas 3.

Taulukko 2. Haastateltavat.

Haastateltava	Rooli	Kuvaus	Menetelmä
Asiakas 1	Autismisäätiön asiakas	25-30 v, mies, autismikirjolla	Etähaastattelu Kognitiivinen haastattelu
Asiakas 2	Autismisäätiön asiakas	25-30 v, mies, autismikirjolla	Etähaastattelu Kognitiivinen haastattelu
Asiakas 3	Autismisäätiön asiakas	25-30 v, mies, autismikirjolla	Kirjallinen palaute Kognitiivinen haastattelu
Valmentaja 1	Autismisäätiön valmentaja	Työhön valmentaja, nainen, työhönvalmennuksen erityisammattitutkinto	Etähaastattelu Teemahaastattelu
Valmentaja 2	Autismisäätiön valmentaja	Asumisvalmentaja, nainen, sosionomi AMK, asumisvalmentaja, neuropsykiatrinen valmentaja	Etähaastattelu Teemahaastattelu

Jotta haastateltavat antaisivat mahdollisimman paljon kommentteja lomakkeista, halusin varmistaa, että käsiteltävät etuuslomakkeet olisivat sellaisia, jotka ovat haastateltaville tuttuja. Autismisäätiön asiakkaat ja valmentajat valitsivat niitä etuuslomakkeita, jotka olivat heille tuttuja ja joiden kanssa olivat huomanneet olevan paljon hankalia kohtia. Yhteensä kävimme läpi kolme Kelan etuuslomaketta (ks. taulukko 3).

Taulukko 3. Tutkimuksessa käsitellyt Kelan etuuslomakkeet ja palautteen antajat.

Lomakkeen koodi	Kelan etuuslomake	Kuvaus	Palautetta antanut
TT 1	Työttömyysturva (Kela, n.d. -a)	Lomakkeella haetaan peruspäivärahaa ja työmarkkinatukea.	Asiakas 1 Valmentaja 1
EV 256	Eläkettä saavan hoitotuki / 16 vuotta täyttäneen vammaistuki (Kela, n.d. -b)	Lomakkeella haetaan eläkettä saavan hoitotukea tai 16 vuotta täyttäneen vammaistukea. Samalla lomakkeella voi hakea myös määrääjäksi myönnetyn hoitotuen ja vammaistuen jatkoa.	Valmentaja 2
AE 1	Eläkkeensaajan asumistuki (Kela, n.d. -c)	Lomakkeella haetaan eläkkeensaajan asumistukea.	Valmentaja 1 Asiakas 2 Asiakas 3

Valmentaja 1 on ollut Autismisäätiöllä töissä melkein 20 vuotta. Viimeiset 10 vuotta hän on toiminut työhönvalmennustyössä, jossa hän on tukenut asiakkaita työelämään siirtymisessä. Moni autismikirjon henkilö aloittaa osa-aikatyöllä ja siinä tilanteessa tukien ja palkan yhteensovittaminen on haastavaa. Kokonaisuuden hahmottaminen voi olla vaikeata, varsinkin koska yksiselitteisiä vastauksia ei ole tapauskohtaisesti helposti saatavilla ja juuri omaan tilanteeseen sopivaa vaihtoehtoa ei aina löydy. Lomakkeiden täyttämässä he saavat pääsääntöisesti apua, sillä lomakkeet koetaan hankaliksi. Stressiä aiheuttaa huoli siitä, että lomakkeet täytetään väärin, mikä voi johtaa tukien myöhästymiseen ja tulojen epävarmuuteen. Tämän takia Autismisäätiön asiakkaat ovat varovaisia ja arkoja lomakkeiden täyttämässä. Poikkeuksena voidaan mainita työttömyysturvan etuuslomakkeen. Työttömyysturvaa haetaan kuukausittain, joten sen lomakkeen kohdalla tuen tarve vähenee ajan myötä.

Valmentaja 2 on ollut töissä Autismisäätiössä yli 5 vuotta, ja on toiminut sitä ennen muualla autismikuntoutusohjaajana. Hän on töissä tukiasumispisteessä, jossa asiakkaat asuvat itsenäisesti omissa asunnoissaan. Osalla asiakkaista on taloudellinen edunvalvoja, joka hoitaa tiettyjen etuuksien hakemista. Edunvalvojat pystyvät helposti hakemaan asumistukea asiakkaiden puolesta, sillä siihen riittää tieto hakijan taloudellisesta tilanteesta. Muissa tapauksissa asiakkaat saavat apua valmentajilta. Käytännössä kaikki asiakkaat tarvitsevat jossain vaiheessa tukea etuuslomakkeiden täyttämässä.

4.2 Käsitellyt Kelan etuuslomakkeet

Seuraavaksi esittelen lomakekohtaisesti, mitä saavutettavuusongelmia löytyi. Luokittelin saavutettavuusongelmat selkokielen mittarin mukaan taulukossa 4, taulukossa 5 ja taulukossa 6, jonka jälkeen esitän tarkemmin haastateltavien kommentteja.

Saavutettavuusongelmien luokitteluun käytän selkomittaria (Selkokeskus, 2018). Selkomittaria on testattu informoivilla teksteillä, joten se soveltuu tässä tutkimuksessa etuuslomakkeiden arviointiin. Sen sijaan, että käytän selkomittaria sellaisenaan etuus-

lomakkeiden arviointiin, käytän mittaria luokittelemaan aineistossa esille tulleita saavutettavuusongelmia. Luokittelen saavutettavuusongelmat taulukon 1 mukaan selkokielen mittarin pääkategorian ja tarkemmin alakategorian mukaan. Samaa saavutettavuusongelmaa voi luokitella useamman kategorian ja kriteerin mukaan. Alakategorian yhteydessä oleva numero viittaa selkokielen mittarin kriteerin numeroon (ks. liite, taulukko 7).

4.2.1 Työttömyysturvan etuuslomake

Työttömyysturvan lomaketta TT 1 kommentoivat Autismisäätiön asiakas 1 ja valmentaja 1. TT 1 lomakkeella haetaan peruspäivärahaa ja työmarkkinatukea. Työttömyysturvaa haetaan kuukausittain, joten hakija täyttää samaa lomaketta säännöllisin väliajoin. Taulukossa 4 on listattu kaikki haastatteluissa esille tulleet TT 1 lomakkeen saavutettavuusongelmat. Luokittelin saavutettavuusongelmat selkokielen mittarin (SM) pää- ja alakategorioiden mukaan.

Taulukko 4. TT 1 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.

Nro.	Lomakkeen kohta	Saavutettavuusongelma	SM pääkategoria	SM alakategoria ja kriteeri
1	Ensimmäinen sivu	Liikaa tekstiä samalla sivulla	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 15
			Tekstin visuaalisuus	Yleiskriteerit, 81
2	Työttömyyttä edeltävä aika	Paljon tekstiä, ei kerrota seuraamuksia	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 14, 15 Tekstin jäsentely, 23
3	Työttömyyttä edeltävä aika	Yrityksen nimi ja omistaja omissa kentissä, liikaa tekstiä	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 12
4	Peruspäivärahan työhistoria	Kaivataan lisätietoja	Teksti kokonaisuutena	Tekstin jäsentely, 23 Informaation määrä, 14
5	Tulot työttömyyden ajalta	Kysymykset koskevat sekä palkkatyöläisiä että yrittäjiä	Teksti kokonaisuutena	Yleiskriteerit, 4
6	Tulot työttömyyden ajalta	Kotihoidontukea ei selitetä	Sanat	Yleiskriteerit, 33 Sanojen selittäminen, 37
7	Tulot työttömyyden ajalta	Kotihoidontuki kirjotettu kahdella eri tavalla	Teksti kokonaisuutena	Yleiskriteerit, 1
8	Tulot työttömyyden ajalta	Pääomatulot ei selitetä riittävästi	Teksti kokonaisuutena	Yleiskriteerit, 1
			Sanat	Sanojen selittäminen, 40

Nro.	Lomakkeen kohta	Saavutettavuus-ongelma	SM pääkategoria	SM alakategoria ja kriteeri
9	Tulot työttömyyden ajalta	Palkkiot ei selitetä riittävästi	Teksti kokonaisuutena	Yleiskriteerit, 1
			Sanat	Sanojen selittäminen, 40
10	Vanhempien tulot	Ei selitetä mikä on TT1 c lomake	Sanat	Sanojen selittäminen, 40 Luvut ja lyhenteet, 50
11	Vanhempien tulot	Ei selitetä mihin toimitetaan TT1 c lomake	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13
12	Ilmoitus työttömyysajasta	Vaihtoehdot ei selitetä riittävästi	Sanat	Sanojen selittäminen, 40
13	Lisätietoja	Ei selvää minkälaisia lisätietoja halutaan	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13, 14 Tekstin jäsentely, 26

Kognitiiviseen saavutettavuuteen liittyviä ongelmia löytyi yhteensä 13. Seuraavaksi käyn saavutettavuusongelmat läpi yksityiskohtaisesti.

Asiakas 1 kommentoi heti lomakkeen ensimmäisen sivun kohdalla (ks. kuva 3), että sivulla on liikaa tekstiä. Hän toivoi, että yhdellä sivulla olisi yksi tai korkeintaan kaksi kohtaa, näin jäisi myös tarvittaessa enemmän tilaa lisäohjeille jokaiselle kohdalle. Ensimmäisen sivun kohdalla voisi olla korkeintaan kohdat 1 *Hakijan tiedot* ja 2 *Tilinumero* samalla sivulla, mutta kohta 3 *Hakemus* voisi asiakkaan 1 mukaan alkaa vasta seuraavalta sivulta. Se, että sivussa on liikaa tekstiä, koskee asiakkaan 1 mukaan kaikkia Kelan etuuslomakkeita.

Kohdassa 3 *Hakemus* käytetään paljon vaikeasti ymmärrettävää sanastoa. Asiakas 1 kaipasi tähän kohtaan lisäselitystä siitä, mitä termit tarkoittavat. Hän mainitsi, että kaikki eivät välttämättä tiedä mitä tarkoittaa *lomautettu*. Useampi tuntematon sana voi tuntua asiakkaan 1 mukaan joillekin ahdistavalta.

Tyhjennä lomake

Hakemus
Työttömyysturva
 Peruspäiväraha/työmarkkinatuki

TT 1

 Voit tehdä tämän hakemuksen ja lähettää sen liitteet myös verkossa www.kela.fi/asiointi
 Lisätietoja www.kela.fi/tyottomat
 Voit arvioida, paljonko saat etuutta www.kela.fi/laskurit
 Voit kysyä lisää puhelinpalvelustamme www.kela.fi/palvelunumerot

 Täytä hakemus huolellisesti ja varmista, että kaikki tarvittavat liitteet ovat mukana.
 Jos tarvitsemme lisätietoja, otamme sinuun yhteyttä.
 Voit toimittaa hakemuksen ja sen liitteet postitse www.kela.fi/postiosoitteet

 Kelalla ei ole käytettävissä TE-toimistolle esittämiäsi selvityksiä.

 Jos et ole aiemmin hakenut Kelan etuuksia ja olet muuttanut Suomeen, täytä lisäksi lomake Y 77. Jos olet lähdessä ulkomaille, täytä lisäksi lomake Y 38 (ks. ohjeet lomakkeelta).

Hakuaika: Voit hakea työttömyysetuutta 3 kuukauden ajalta takautuvasti.

1. Hakijan tiedot

Henkilötunnus _____ Sukunimi ja etunimi _____

Puhelinnumero _____ Sähköpostiosoite _____

Alle 18-vuotiaiden lastesi henkilötunnukset. Ilmoita myös puolisesi alaikäiset lapset, jos he asuvat samassa taloudessa.

 Osoitetiedot Kela saa väestötietojärjestelmästä.

2. Tilinumero

3. Hakemus

Haen työttömyysetuutta _____. alkaen.

Oletko ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi työ- ja elinkeinotoimistoon (TE-toimistoon)?

☐ Kyllä ☐ En Ilmoittaudu työttömäksi työnhakijaksi. Työttömyysetuutta voidaan maksaa vain ajalta, jolloin olet ollut työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuneena TE-toimistossa.

Olen

☐ kokonaan työtön
☐ lomautettu
☐ osa-aikaisessa tai satunnaisessa työssä
☐ yrittäjä
☐ TE-toimiston kanssa sovitussa toiminnassa, esimerkiksi työvoimakoulutus, työkokeilu
☐ Muu tilanne. Mikä? _____

Oletko työttömyyskassan jäsen?

☐ En ☐ Kyllä; _____ alkaen. Työttömyyskassan nimi: _____

 Tarkista kassastasi, onko sinulla mahdollisesti oikeus ansiopäivärahaan.
☐ Olen saanut enimmäisajan ansiopäivärahaa.

TT 1 02.20 Verkkolomake (PDF) www.kela.fi

Sivu 1 (5) ►►
Seuraava sivu

Kuva 3. TT 1, ensimmäinen sivu.

Kohdassa 4 *Työttömyyttä edeltävä aika* ilmoitetaan, onko ennen työttömyyttä ollut töissä, esimerkiksi palkkatyössä tai yrittäjänä (kuva 4). Asiakas 1 kommentoi kohdassa 4 olevaa infotekstiä. Vaikka siinä selitetään eri skenaarioita työttömyyttä edellyttävästä ajasta, tekstiä on paljon ja on vaikea hahmottaa mitä seuraa missäkin tilanteessa. Erikoisalan termiä *työssäoloehto* ei selitetä riittävästi. Asiakas 1 ehdotti lisäksi, että ne kaksi kohtaa, jossa pyydetään yrityksen nimi ja omistaja voisi yhdistää yhdelle riville. Tällä tavoin olisi vähemmän kenttiä ja tekstiä käsiteltävänä.

4. Työttömyyttä edeltävä aika

- ① Aiempi työskentelysi vaikuttaa siihen, voitko saada peruspäivärahaa. Jos olet työskennellyt vähintään 26 viikkoa työssäoloeseen hyväksyttävässä työssä tai työskennellyt vähintään 15 kuukautta yrittäjänä, voit saada peruspäivärahaa. Jos työssäoloeseen hyväksyttävää palkkatyötä tai yritystoimintaa on vähemmän, voit saada työmarkkinatukea.

Olen ennen työttömyyttä ollut

☐ palkkatyössä 26 viikkoa tai enemmän edellisten 28 kuukauden aikana (tarkastelujakso). Työssäoloehto täyttyy.

☐ palkkatyössä alle 26 viikkoa. Työssäoloehto ei täyty.

☐ yrittäjänä 15 kuukautta tai enemmän edellisten 48 kuukauden aikana (tarkastelujakso). Työssäoloehto täyttyy.

☐ yrittäjänä alle 15 kuukautta. Työssäoloehto ei täyty.

☐ Edellä mainittuun aikaan sisältyy myös työskentelyä ulkomailla. Missä?

- ① Suomessa tehty työ huomioidaan työssäoloeseen. Työskentely muussa EU- tai Eta-maassa tai Sveitsissä voidaan myös usein ottaa huomioon työssäoloehdossa. Toimita työskentelymaasta U1-asiakirja (Työttömyyssetuuksien myöntämisessä huomioon otettavat kaudet) hakemuksesi käsittelyn nopeuttamiseksi. Lisätietoja www.kela.fi/tyottomat

☐ Edellä mainittuun aikaan sisältyy työskentelyä perheenjäsenenä kokonaan tai osittain omistamassa yrityksessä.

- ① Perheenjäsenenä tarkoitetaan tässä puolisoa tai samassa taloudessa asuvaa lasta, vanhempaa tai isovanhempaa.

Yrityksen nimi: _____

Yrityksen omistaja: _____

☐ En ole ennen työttömyyttä ollut työssä; ajalla ____ - ____.

Syy, miksi et ole ollut töissä yllä mainittuna aikana

☐ opiskelu ☐ sairaus ☐ lapsenhoito ☐ asevelvollisuus/siviilipalvelus

☐ Muu syy. Mikä? _____

- ① Työssäoloehdon 28/48 kuukauden tarkastelujaksoa voidaan pidentää mm. edellä mainituista syistä.

Kuva 4. TT 1, kohta 4 Työttömyyttä edeltävä aika.

Kohdassa 5 *Peruspäivärahan työhistoria* selvitetään, kuinka kauan hakija on ollut töissä ennen työttömyyttä (kuva 5). Kohta 5 oli asiakkaan 1 mukaan jossain määrin selvä, mutta työssäoloaikaan liittyvä ohjeistus olisi voinut olla selkeämpi.

5. Peruspäivärahan työhistoria

Oletko ollut työssä yli 3 vuotta? ☐ Kyllä ☐ En

Oletko ollut työssä vähintään 5 vuotta viimeisen 20 vuoden aikana? ☐ Kyllä ☐ En

i Peruspäivärahaa voidaan maksaa

- enintään 300 päivältä, jos olet ollut työssä yhteensä enintään 3 vuotta
- enintään 400 päivältä, jos olet ollut työssä yhteensä yli 3 vuotta
- enintään 500 päivältä, jos olet 58 vuotta täytettyäsi täyttänyt työssäoloehdon ja sinulla on vähintään 5 vuotta työssäoloaikaa viimeisen 20 vuoden aikana.

Kuva 5. TT 1, kohta 5 Peruspäivärahan työhistoria.

Kohdassa 6 *Tulot työttömyyden ajalta* selvitetään, saako hakija tuloja työttömyyden aikana (ks. kuva 6 ja kuva 7). Kohta 6 oli asiakkaan 1 mukaan hankalaa, että palkkatyöläisille ja yrittäjälle osoitetut kysymykset ovat yhdessä. Asiakkaan 1 mukaan ideaaliratkaisu olisi erilliset lomakkeet palkkatyöläisille ja yrittäjille. Termiä *kotihoidontukea* ei selitetä, ja se on kirjoitettu kahdella eri tavalla (*kotihoidontuki* ja *kotihoidon tuki*). Eri kirjoitusasut saatavat herättää ajatuksen siitä, että termeillä tarkoitetaan kahta eri asiaa. Hakijalta kysytään pääomatuloja, ja esimerkkeinä annetaan *vuokra-*, *korko-* ja *osinkotuloja*. Näitä termejä ei kuitenkaan selitetä. Termi *luottamustoimi* jäi asiakkaan 1 mukaan myös epäselväksi, ja hän ehdotti, että siihen voisi lisätä sopivia esimerkkejä selkeyttämään mistä on kyse.

6. Tulot työttömyyden ajalta

i Kelan maksamia etuuksia ja palkkatuloja ei tarvitse ilmoittaa. Kela saa tiedot palkkatuloista ja tekijänoikeuskorvauksista tulorekisteristä.

Saatko työttömyyden aikana tuloja yritystoiminnasta? ☐ En ☐ Kyllä

ulkomailla maksettavaa palkkaa tai korvausta, esim. eläkettä tai etuutta? ☐ En ☐ Kyllä

i Pyydämme sinulta tarvittavat liitteet hakemusta käsiteltäessä.

Kuva 6. TT 1, kohta 6 Tulot työttömyyden ajalta (osa 1).

Saako puolisesi lasten kotihoidontukea?

☐ Ei ☐ Kyllä

Onko puolisesi hakenut lasten kotihoidon tukea?

☐ Ei ☐ Kyllä

Jos työssäoloehdot ei täyty, vastaa myös alla oleviin kysymyksiin.

Onko sinulla ammatillinen tutkinto tai korkeakoulututkinto?

☐ Ei ☐ Kyllä. Mikä?

❗ Jos sinulla ei ole ammatillista tutkintoa eikä korkeakoulututkintoa, voidaan työmarkkinatukeen asettaa 21 viikon odotusaika. Odotusaikaa voi lyhentää mm. työssäoloeseen luettava palkkatyö ja yritystoiminta, joten selvitykset kaikesta työssäolosta kannattaa toimittaa Kelaan. Odotusaikaa ei aseteta, jos työmarkkinatuki jatkuu suoraan ansio- tai peruspäivärahan enimmäismaksuajan täytyttyä.

Onko sinulla jatkuvia tuloja työttömyyden aikana?

☐ Ei ☐ Kyllä. Mitä tuloja?

☐ Pääomatuloja, esim. vuokra-, korko- tai osinkotuloja

❗ Jos sinulla on vuokratuloja, liitä mukaan vuokrasopimus tai vuokrakuitti sekä kuitit vuokraamisesta aiheutuneista kuluista (esim. lämpö- ja vesimaksut, yhtiövastike). Jos sinulla on korkotuloja, toimita tosite yli 2000 euron talletuksista.

☐ Palkkioita, esim. kokouspalkkioita tai palkkioita luottamustoimista. Mitä?

☐ Omaishoitajan tai perhehoitajan palkkiota

☐ Vapaaehtoiseen vakuutukseen perustuvaa korvausta

☐ Muita tuloja. Mitä?

Kuva 7. TT 1, kohta 6 Tulot työttömyyden ajalta (osa 2).

Kohdassa 7 *Vanhempien tulot* selvitetään vanhempien tulot siinä tapauksessa, että haki asuu vanhempien luona (kuva 8). Asiakkaan 1 mukaan oli epäselvää, mikä lomake TT 1c on. Jossain kohtaa voisi kertoa, mikä lomake on kyseessä. Pohdimme haastattelun aikana, että suluissa oleva teksti (*Selvitys – Vanhempien tulot – Työmarkkinatuki*) on todennäköisesti TT 1c lomakkeen nimi, mutta emme olleet siitä varmoja. Totesimme, että kolme sanaa peräkkäin ei riittävän selkeästi kerro, että kyseessä on tosiaan lomakkeen nimi. Lomakkeen nimen lisäksi ei myöskään mainittu erikseen, miten tämä lomake pitää toimittaa Kelalle. Asiakkaan 1 mukaan tämänkaltaisen epäselvä kohta voi olla

uuvuttavaa, koska hänen pitäisi ensin jostain muualta selvittää, mistä lomakkeesta on kyse ja mitä sille pitää tehdä.

7. Vanhempien tulot

Jos asut vanhempien luona, vastaa tähän kohtaan, paitsi jos olet TE-toimiston kanssa sovitussa toiminnassa. Vanhempien tulot voivat vaikuttaa työmarkkinatuen määrään, jos tulot ylittävät 1 781 €/kk. Jos emme saa selvitystä, voimme myöntää sinulle 50 % työmarkkinatuestasi.

☐ Toimitan selvityksen lomakkeella TT 1c (Selvitys - Vanhempien tulot - Työmarkkinatuki).

☐ En toimita selvitystä vanhempieni tuloista.

Kuva 8. TT 1, kohta 7 Vanhempien tulot.

Kohdassa 8 *Ilmoitus työttömyysajasta* hakija ilmoittaa päiväkohtaisesti oliko hän työtön, töissä, tai muussa toiminnassa (kuva 9). Tähän kohtaan tuli paljon kommentteja. Työttömyysajan ruudukkoon on annettava selitys jokaiselle päivälle. Selitys-sarakkeelle tarjotaan useita eri vaihtoehtoja, joista etuuden hakija pitää valita sopiva. Valmentajan 1 mukaan monilla on ollut ongelmia oikean vaihtoehdon valitsemisessa. Esimerkiksi päivätoiminnassa oleva työtön Autismisäätiön asiakas on saattanut ilmoittaa olevan kuntouttavassa työtoiminnassa, vaikka hänen olisi pitänyt ilmoittaa olevan työtön. *TE-toimiston kanssa sovittu toiminta* on myös ollut erittäin epäselvä käsite. Autismisäätiön päivätoimintaa saatetaan rinnastaa työllistymistä edistävään toimintaan. Vaikka päivätoiminta edistääkin työllistymistä, kyseessä ei kuitenkaan ole juuri sellaista työllistymistä edistävästä toiminnasta, mitä Kela tarkoittaa tässä tapauksessa. Autismisäätiön valmentajat käyvät näitä käsitteitä läpi asiakkaidensa kanssa. Joskus he käyttävät myös valmiita sanastoa selittäviä apulistoja.

Kohdan 8 *Ilmoitus työttömyysajasta* täyttämistä myös asiakas 1 oli sitä mieltä, että se on hankalaa. Hänen mielestään ei ollut selkeää, mitä eri vaihtoehdot tarkoittavat. Hän ehdotti, että lomakkeessa voisi kertoa mitä vaihtoehdot tarkoittavat. Lisäksi lomakkeessa voisi konkretisoida eri vaihtoehtoja siten, esimerkiksi mainitsemalla mitkä tahot järjestävät työharjoitteluja tai kuntouttavaa työtoimea. Asiakas 1 tunsikin olonsa epämiellyttäväksi tämän kohdan käsittelyssä, ja hän olikin sitä mieltä, että kyseistä kohtaa on helpompaa täyttää verkossa.

8. Ilmoitus työttömyysajasta

- ① Täytä alla oleva ruudukko työttömyysajalta, myös lauantailta ja sunnuntailta. Täytä ruudukkoa ensimmäisestä työttömyyspäivästä lähtien siihen asti, kun lähetät hakemuksen Kelaan. Voit toimittaa hakemuksen jo viikon työttömyyden jälkeen.

Ilmoita osallistumisestasi TE-toimiston kanssa sovittuun toimintaan, esim. työvoimakoulutus, työkokeilu tai kuntouttava työtoiminta, tai jos olet ollut poissa sovitusta toiminnasta, ja poissaolon syy (oma sairaus, lapsen sairaus, jokin muu syy). Koulutuksesta tai opiskelusta poissaoloa ei tarvitse ilmoittaa. **Jos sairaudestasi johtuva poissaolo kestää yli 3 peräkkäistä osallistumispäivää, toimita Kelaan lääkärin tai terveydenhoitajan todistus.** Ilmoita, kuinka monta tuntia päivässä olet ollut työssä. Voit ansaita 300 €/kk tai 279 €/4 viikossa ilman, että se vaikuttaa työttömyysetuuteesi.

Esimerkki											
Pvm	Selitys	t	min	Pvm	Selitys	t	min	Pvm	Selitys	t	min
Ma 8/10	työtön			Ma /				Ma /			
Ti 9/10	poissa			Ti /				Ti /			
Ke 10/10	kuntouttava työtoiminta			Ke /				Ke /			
To 11/10	työssä	7	15	To /				To /			
Pe 12/10	poissa/sairas			Pe /				Pe /			
La 13/10	työtön			La /				La /			
Su 14/10	työtön			Su /				Su /			
Pvm	Selitys	t	min	Pvm	Selitys	t	min	Pvm	Selitys	t	min
Ma /				Ma /				Ma /			
Ti /				Ti /				Ti /			
Ke /				Ke /				Ke /			
To /				To /				To /			
Pe /				Pe /				Pe /			
La /				La /				La /			
Su /				Su /				Su /			

Muutokset työttömyyden aikana

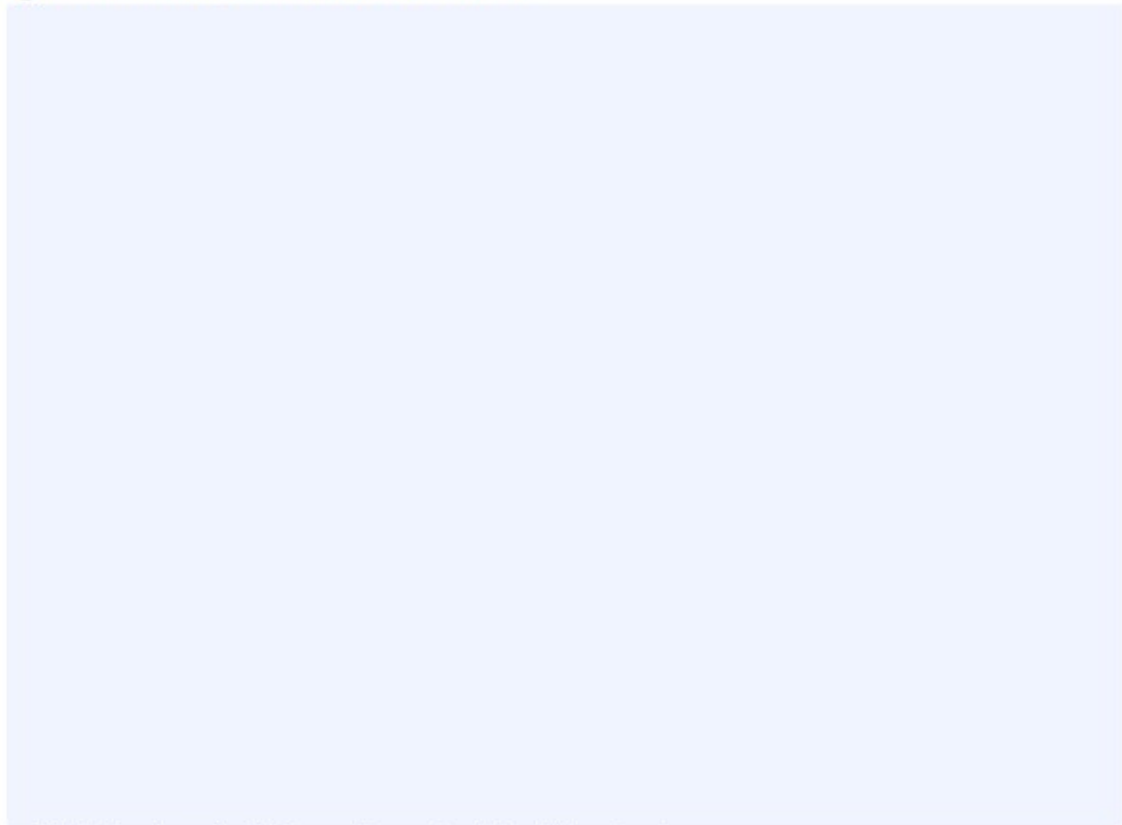
- ☐ Aloitan yli kaksi viikkoa kestäväen yritystoiminnan ____.
- ☐ Aloitan yli kaksi viikkoa kestäväen kokoaikatyön ____.
- ☐ Aloitan opiskelun ____.
- ☐ Aloitan asevelvollisuuden tai siviilipalveluksen suorittamisen ____.
- ☐ Muu syy. Mikä? _____

Kuva 9. TT 1, kohta 8 Ilmoitus työttömyysajasta.

Asiakkaan 1 mukaan kohta 9 *Lisätietoja* on jätetty liian avoimeksi (ks. kuva 10). Hänen mukaansa olisi hyvä, jos lomakkeessa mainittaisiin joitakin valmiita vaihtoehtoja, tai annettaisiin esimerkkejä siitä, millaista lisätietoa tähän kohtaan kaivataan.

9. Lisätietoja

 Merkitse numerolla, mihin hakemuksen kohtaan viittaat.

☐ Lisätietoja eri paperilla. Kirjoita paperiin oma nimesi ja henkilötunnuksesi.

Kuva 10. TT 1, kohta 9 Lisätietoa.

Asiakkaan 1 mukaan TT 1 etuuslomaketta voisi jostain kohdista tiivistää ja toisaalta lisätä lisätietoja. Tällä tavoin voisi selkeyttää mitä eri kohdat ja sanat tarkoittavat: Asiakkaan 1 sanoin: "silloin se ois enemmän selkosuomee ja ei tulis näin hiki näissä".

4.2.2 Eläkettä saavan hoitotuki / 16 vuotta täyttäneen vammaistuki

Eläkettä saavan hoitotuki / 16 vuotta täyttäneen vammaistukilomaketta EV 256 kommentoi Autismisäätiön valmentaja 2. Tällä lomakkeella voi hakea kahta etuutta: eläkettä saavan hoitotukea tai 16 vuotta täyttäneen vammaistukea. Lisäksi samalla lomakkeella voi hakea määrääjäksi myönnetyn hoitotuen ja vammaistuen jatkoa. Taulukossa 5 on listattu kaikki haastatteluissa esille tulleet EV 256 lomakkeen saavutettavuusongelmat.

Taulukko 5. EV 256 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.

Nro.	Lomakkeen kohta	Saavutettavuusongelma	SM pääkategoria	SM alakategoria ja kriteerit
1	Hakemus	Pitää valita kahdesta etuusvaihtoehdosta	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 7
			Kielen rakenteet	Lause ja -virkerakenteet, 69
2	Muualta maksettavat korvaukset	Ei tietoa etuusprosesseista	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13, 14
3	Sairaudet ja vammat ja niiden hoito	Ei ole selvää mitä lasketaan sairaudeksi tai vammaksi. Onko autismi sairaus tai vamma?	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
			Sanat	Yleiskriteerit, 36
4	Sairaudet ja vammat ja niiden hoito	Hoitamisen merkitys epäselvä	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
			Sanat	Yleiskriteerit, 36
5	Sairaudet ja vammat ja niiden hoito	Vaikea arvioida, milloin toimintakyky heikentyi	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
6	Avun, ohjauksen ja valvonnan tarve	Avoimet kysymykset, ei tarkenneta mihin asioihin halutaan vastauksia	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 8, 9, 10
7	Avun saaminen	Palvelua ei aina mielletä avuksi	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
			Sanat	Yleiskriteerit, 36
8	Avun saaminen	Kohderyhmälle puuttuva vastausvaihtoehto	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 7
9	Avun saaminen	Avun määrän arvioinnin yhteydessä ei ole tarkempia ohjeita	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 8, 9
10	Kustannukset	Ei ilmaista, kenen kustannuksista on kyse	Kielen rakenteet	Lause ja virkerakenteet, 67
11	Kustannukset	Epäselvää, mitä lasketaan kuntoutukseksi	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
			Sanat	Yleiskriteerit, 36

Nro.	Lomakkeen kohta	Saavutettavuusongelma	SM pääkategoria	SM alakategoria ja kriteerit
12	Liitteet	On epäselvää, mitä tarkoittaa lääkärilausunto C tai vastaava	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9
			Sanat	Yleiskriteerit, 36
13	Liitteet	Pitää arvioida etukäteen, milloin liitteitä voi toimittaa	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 9

Kognitiiviseen saavutettavuuteen liittyviä ongelmia löytyi tässäkin lomakkeessa yhteensä 13. Seuraavaksi käyn saavutettavuusongelmat läpi yksityiskohtaisesti.

Kohdassa 1 *Hakijan tiedot* ja kohdassa 2 *Tilinumero* saavutettavuusongelmia ei tule esille. Kohdassa 3 Hakemus on kaksi etuusvaihtoehtoa, joista valita (kuva 11), eli hakijan pitää tietää, kumpaa etuutta hän hakee. Valmentajan 2 mukaan Autismisäätiön asiakkaat eivät tiedä, kumpaa etuutta heidän pitää hakea.

3. Hakemus

 Sinun ei tarvitse erikseen ilmoittaa, haetko maksussa olevaan tukeen tarkistusta tai jatkoa siihen.
Jos saat eläkettä vanhuuden tai täyden työkyvyttömyyden perusteella, et voi hakea 16 vuotta täyttäneen vammaistukea.

Haen

☐ Eläkettä saavan hoitotukea ☐ 16 vuotta täyttäneen vammaistukea

Kuva 11. EV 256, kohta 3 Hakemus.

Valmentajan 2 mukaan kohdassa 4 *Muualta maksettavat korvaukset* (kuva 12) asiakkaat tarvitsevat vahvistusta oikean vaihtoehtoon valitsemisessa. Tämä johtuu siitä valmentajan 2 mukaan siitä, että asiakkaille ei ole selvää, mistä rahat ja tuet ovat peräisin.

4. Muualta maksettavat korvaukset

Saatko tai haetko ulkomailta hoitotukea tai vammaistukea vastaavaa etuutta?

☐ En ☐ Kyllä, mitä etuutta ja mistä?

Saatko tai haetko korvausta vamman perusteella jostakin vakuutusyhtiöstä Suomesta tai ulkomailta?

☐ En ☐ Kyllä, mitä etuutta ja mistä?

Kuva 12. EV 256, kohta 4 Muualta maksettavat korvaukset.

Valmentajan 2 mukaan kohta 5 *Sairaudet ja vammat ja niiden hoito* aiheuttaa haasteita, sillä siinä kysytään sairauksista ja vammoista (ks. kuva 13). Autismisäätiöllä ei koeta autistikirjon olevan sairaus tai vamma, sen sijaan se koetaan olevan ihmisen ominaisuus, vaikka se toki vaikeuttaa asiakkaiden arkipäivää. Tämä vaikeus kuitenkin mielletään johtuvan siitä, että yhteiskunta ei aina huomioi autistikirjon ihmisiä.

Kysymys toimintakyvyn heikentymisen alkamisesta aiheuttaa myös haasteita. Autistikirjon tapauksessa tähän kirjataan, että toimintakyky on heikentynyt lapsuudesta saakka. Koska jää epäselväksi, mistä on kyse, kun viitataan sairauteen tai vammaan, on myös vaikeuksia vastata kysymykseen siitä, missä terveydenhuollon toimipaikassa hakijaa hoidetaan. Hoitaminen yhdistetään helposti konkreettiseen hoitoon, kuten murtuneen jalan hoitoon, mutta lääkärin vastaanotolla toimintakyvystä tai lääkityksestä keskustelemista ei välttämättä koeta olevan hoitoa. Valmentaja 2 ehdottaa, että tässä kohtaa voisi kysyä hakijalta, missä terveydenhuollon toimipaikoissa hän yleensä käy.

5. Sairaudet ja vammat ja niiden hoito

Mitkä sairaudet tai vammat vaikeuttavat arkipäivääsi?

Milloin toimintakyky heikentyminen on alkanut?

Missä terveydenhuollon toimipaikoissa sinua yleensä hoidetaan?

Käytkö sairautesi tai vammasi takia lääkärin määräämässä hoidossa tai kuntoutuksessa (esim. fysioterapiassa tai psykoterapiassa)?
☐ En ☐ Kyllä, mitä hoitoa tai kuntoutusta saat ja kuinka usein?

 Ilmoita myös, milloin hoito tai kuntoutus on alkanut ja miten pitkään sen on tarkoitus jatkua.

Kuva 13. EV 256, kohta 5 Sairaudet ja vammat ja niiden hoito.

Kohdassa 6 *Avun, ohjauksen ja valvonnan tarve* hakijan on kerrottava omin sanoin, milaista apua hän tarvitsee arjen toiminnoissa, esimerkiksi liikkumisessa, pukemisessa, tai syömisessä (kuva 14). Kävimme valmentajan 2 kanssa tarkemmin läpi ensimmäistä kysymystä liikkumisesta. Toimiva kohta on erillinen maininta liikkeelle lähtemisestä, sillä monilla on aloittamisen vaikeutta. Kun mieltää sisällä liikkumista, asiakkaat saattavat olla sitä mieltä, etteivät he tarvitse siinä apua, koska yleensä he eivät tarvitse apua omassa kodissa. Sen sijaan uusissa paikoissa, kuten uudessa ravintolassa, he saattavat tarvita ohjausta siihen, miten sisätilassa liikutaan ja toimitaan. Ulkona he saattavat tarvita ohjausta reittien löytämiseen ja opetteluun. Kaikki tämä ei aukea annetusta kysymyksestä.

6. Avun, ohjauksen ja valvonnan tarve

 Voit jatkaa tarvittaessa kohtaan 9. Lisätietoja.

Millaista apua tai ohjausta ja valvontaa tarvitset

Liikkumisessa sisällä tai ulkona (esim. liikkeelle lähtemisessä)? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

 Ilmoita myös, jos käytät liikkumisen apuvälineitä tai tarvitset valvontaa eksymisen tai kaatumisen vuoksi.

Pukeutumisessa tai henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimisessa (esim. peseytymisessä tai WC-käynneissä)? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

 Ilmoita myös, jos sinua pitää muistuttaa asioista.

EV 256 05.19 Verkkolomake (PDF)

www.kela.fi

Sivu 2 (6) ►►

Seuraava sivu

Syömisessä? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

Näkemisessä, kuulemisessa tai puhumisessa? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

 Ilmoita myös, käytätkö jotakin näön, kuulon tai kommunikaation apuvälinettä tai tarvitsetko tulkkia. Jos käytät apuvälineitä tai tarvitset tulkkia, mitä tarvitset ja missä tilanteissa?

Asioiden muistamisessa? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

Sairauden hoidossa (esim. lääkkeiden ottamisessa)? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

Kodin hoidossa, ruoanlaitossa tai kodin ulkopuolisten asioiden hoitamisessa? ☐ En tarvitse apua tai ohjausta ja valvontaa.

Jossain muussa asiassa, missä?

Kuva 14. EV 256, kohta 6 Avun, ohjauksen ja valvonnan tarve.

Vastaamista helpottaisi, jos lomakkeessa olisi valmiit monivalintavaihtoehdot. Valmiit vaihtoehdot antaisivat konkreettisia esimerkkejä siitä, minkälaisia vastauksia halutaan. Avoimien kysymysten yksi haaste on se, että ei tiedä, millaista vastausta Kela kaipaa. Monivalintavastauksissa Kelan haluamat vastaukset olisi otettu jo huomioon. Lisäksi voisi olla vielä tila mihin voi kertoa muista avun tarpeista tai voi täsmentää valittuja kohtia.

Toisessa kysymyksessä pukeutumisesta ja henkilökohtaisesta hygieniasta valmentaja 2 piti hyvänä asiana, että erikseen mainitaan muistuttamisen tarpeesta. Kohdan 6 muissa kysymyksissä otsikko on aika yleisellä tasolla. Yhtenä haasteena on, että asiakkaat saattavat olla otsikon perusteella sitä mieltä, etteivät he tarvitse tukea. Kun valmentaja käy heidän kanssaan kysymykset läpi yksityiskohtaisemmin, tunnistetaan kuitenkin erilaisia tukitoimia, joita asiakkaat tarvitsevat jossain kohtaa toimintaa. Näiden toimien tunnistaminen vaatii yleensä pitkäjänteistä keskustelua.

Kohdassa 7 *Avun saaminen* hakija ilmoittaa, minkälaista apua hän saa, keneltä, ja kuinka usein (kuva 15). Tämä kohta on valmentajan 2 mukaan helpompi täyttää kuin kohta 6, koska siinä tarjotaan valmiiksi vastausvaihtoehtoja. Toisaalta vaihtoehtona annetaan henkilökohtainen avustaja ja palvelutalon henkilökunta, mutta tuetun asumisen henkilökuntaa ei tarjota vaihtoehtona, mikä vaikeuttaa juuri Autismisäätiön asiakkaiden vastaamista. Kohta 7 on lisäksi hankala sen takia, että siinä kysytään sekä *avun* saamista, että *palveluiden* saamista. Autismisäätiön asiakkaat eivät välttämättä koe siivouspalvelun olevan apua, sillä kyseessä on siivooja eikä varsinaisesti auttaja. Avun ja palvelun voi siis mieltää kahtena eri asiana.

Kysymys avun päivittäisestä tai viikoittaisesta määrää on hankala, sillä asiakkaille voi olla vaikeaa arvioida, paljonko he saavat apua, ja mitä kaikkea lasketaan avuksi. Olisi hyvä, jos tarjolla olisi erilaisia määrävaihtoehtoja, kuten esimerkiksi 1-2 tuntia päivässä tai 5-10 tuntia viikossa.

7. Avun saaminen

 Merkitse rastilla sopivat vaihtoehdot ja kirjoita pydytyt tiedot.

Keneltä saat apua?

- ☐ En keneltäkään
 ☐ Omaiselta
 ☐ Henkilökohtaiselta avustajalta
☐ Kotipalvelutyöntekijältä/kotisairaanhoidajalta
 ☐ Palvelutalon henkilökunnalta
☐ Luonani käy siivoja _____ kertaa kuukaudessa.
☐ Käytän kauppapalvelua _____ kertaa kuukaudessa.
☐ Käytän ateriapalvelua _____ kertaa viikossa.
☐ Minulla on turvaphelin.
☐ Muu apu, keneltä? _____

Kuinka paljon saat apua?

 Voit ilmoittaa tuntien sijaan myös, kuinka monta kertaa viikossa tai päivässä saat apua. Kuvaa saamasi avun määrä mahdollisimman tarkasti.

- ☐ Saan apua viikoittain. Kuinka monta tuntia viikossa? _____
☐ Saan apua päivittäin. Kuinka monta tuntia päivässä? _____

Mistä alkaen olet apua saanut / milloin avuntarpeesi on lisääntynyt?

Kuinka pitkän ajan koet selviytyväsi turvallisesti yksin?

- ☐ Koko vuorokauden ajan
 ☐ Yön ajan
 ☐ Vain muutamia tunteja
 ☐ En voi olla lainkaan yksin

Kuva 15. EV 256, kohta 7 Avun saaminen.

Kohta 8 *Kustannukset* selvitetään sairaudesta tai vammasta aiheutuvat kustannukset (kuva 16). Tämä kohta on valmentajan 2 mukaan hankala, sillä siinä ei täsmennetä, ke-
neen kustannukset kohdistuvat. Keskustelu saattaa kääntyä siihen, kuinka paljon eri tu-
kitoimet ja palvelut saattavat maksaa yhteiskunnalle. Ei siis ole selvää, mistä ja kenen
kustannuksista tässä kohdassa puhutaan. *Käynnit kuntoutuksessa ja hoidossa* voi olla
haastava, sillä Autismisäätiön asiakkaat mieltävät myös tukiasumisen kuntoutuksena,
vaikka luultavasti tässä kohdassa ei haeta tukiasumisen kustannuksia.

8. Kustannukset

i Alla luetellut sairaudesta tai vammasta aiheutuvat kustannukset saattavat vaikuttaa etuuden määrään. Kustannukset huomioidaan aina yksilöllisesti hakijan tilanteen mukaan. Kustannusten tulee aiheutua toimintakykyä heikentävästä sairaudesta tai vammasta ja olla hoidon tai kuntoutuksen vuoksi tarpeellisia ja hyvän hoitokäytännön mukaisia.

Kustannusten tulee pääsääntöisesti jatkua vähintään puolen vuoden ajan.

Tarvittavista liitteistä löydät tietoa hakemuksen kohdasta 10. Liitteet.

Palveluasuminen (hoidon osuus)		alkaen		euroa kuukaudessa
Kotihoito/kotisairaanhoito		alkaen		euroa kuukaudessa
Siivouspalvelu		alkaen		euroa kuukaudessa
Kauppapalvelu		alkaen		euroa kuukaudessa
Ateriapalvelun kuljetuskustannukset		alkaen		euroa kuukaudessa
Muu tukipalvelu, mikä?			alkaen	euroa kuukaudessa

Onko käytössäsi palveluseteli?

☐ Ei ☐ Kyllä, mihin palveluun?

Lääkärikäynnit:

terveyskeskuksessa		euroa vuodessa
poliklinikalla/erikoissairaanhoidossa		euroa vuodessa
yksityislääkärillä		euroa vuodessa

Toistuvat sairaalamaksut (hoitajaksot ja niiden syyt)

euroa vuodessa

Käynnit kuntoutuksessa ja hoidoissa alkaen

Mitä kuntoutusta/hoidoa saat ja missä?

euroa vuodessa

Kela-korvattavat lääkeostot ja sairaudenhoitoon tai kuntoutukseen liittyvät matkakustannukset

i Ilmoita tässä vain ne kustannukset, joista **et saa** korvausta Kelasta tai muualta. Sinun ei tarvitse ilmoittaa kustannuksia Kelan korvaamista lääkkeitä eikä sairaanhoitoon tai kuntoutukseen tehdyistä matkoista, joista olet saanut Kela-korvauksen. Saamme tiedon näistä kustannuksista Kelan tiedostoista.

Lääkärin määräämät lääkkeet, joista et ole saanut Kela-korvausta

euroa vuodessa

Jos et ole hakenut matkakustannuksiin Kela-korvausta, ilmoita tässä sairaudenhoitoon tai kuntoutukseen liittyvät matkakustannukset

euroa vuodessa

Kuva 16. EV 256, kohta 8 Kustannukset.

Valmentaja 2 huomasi, että vasta kohdassa 10 *Liitteet* mainitaan, että kohdan 8 kustannukset aiheutuvat nimenomaan hakijalle (kuva 17). Lisäksi ilmaisu *lääkärintlausunto C tai vastaava lääkärintlausunto* on hankala, sillä jää epäselväksi, mitä lasketaan vastaavaksi lääkärintlausunnoksi. On esimerkiksi epäselvää, lasketaanko vastaavaksi lääkärintlausunnoksi lääkärintlausuntoa B. Liitteen toimittaminen tiettyyn päivän mennessä voi olla hankalaa, sillä jos jokin liite ei ole vielä saatavilla, hakija ei voi vielä tietää, mihin mennessä hän saa sen toimitettua. Parempi vaihtoehto olisi, jos lomakkeessa olisi annettu aikaraja, esimerkiksi mainitsemalla, että liitteet on toimitettava neljän viikon sisällä hakemuksen jättämisestä.

10. Liitteet

 Merkitse rastilla, mitkä hakemuksessa tarvittavat liitteet toimitat Kelaan. Jos toimitat liitteen Kelaan myöhemmin, merkitse mihin mennessä sen toimitat.

☐ Lääkärintlausunto C tai vastaava lääkärintlausunto.

☐ On jo toimitettu Kelaan.

☐ Toimitan _____. mennessä.

Jos sinulle aiheutuu kustannuksia kohdassa 8 esittämistäsi palveluista, toimita niistä alla pyydetty selvitys. Selvityksistä tulee käydä ilmi, paljonko itse maksat palveluista kuukaudessa. Toimita selvitykset viimeisen 6 kuukauden ajalta. Kopiot riittävät.

☐ **Palveluasuminen**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Palvelu- ja hoitosuunnitelma tai palvelusopimus
- Selvitys saamasi hoivapalvelun alkamisajasta, sisällöstä ja siihen kuuluvista palveluista eriteltynä siten, että siitä ilmenevät myös yksittäisten palvelujen hinnat
- Kunnan maksusitoumus, jos kunta maksaa palveluasumisestasi aiheutuvia kustannuksia

☐ **Kotihoito/kotisairaanhoito**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Palvelu- ja hoitosuunnitelma
- Maksupäätös tai palvelusopimus

☐ **Siivouspalvelu**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Siivouspalvelusopimus tai vastaava selvitys, josta käy ilmi palvelun alkamisaika, sisältö, hinta ja määrä

☐ **Kauppapalvelu**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Kauppapalvelusopimus tai vastaava selvitys, josta käy ilmi palvelun alkamisaika, sisältö, hinta ja määrä

☐ **Ateriapalvelu**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Maksupäätös tai palvelusopimus tai vastaava selvitys, josta ilmenee ateriapalvelun alkamisaika, kuljetuskustannuksen osuus ja kuljetettujen aterioiden määrä

☐ **Palveluseteli**

☐ Toimitan _____. mennessä.

- Palvelu- ja hoitosuunnitelma
- Maksupäätös tai palvelusopimus, josta ilmenee palvelusetelin määrä ja myöntöaika
- Selvitys itselle maksettavasta osuudesta palvelusetelin jälkeen (esim. palveluntuottajan laskukopiot useammalta kuukaudelta)

☐ **Muu liite, mikä?**

Kuva 17. EV 256, kohta 10 Liitteet.

4.2.3 Eläkkeensaajan asumistuki

Eläkkeensaajan asumistukilomaketta AE 1 kommentoivat valmentaja 1 sekä asiakkaat 2 ja 3. Tällä lomakkeella haetaan eläkkeensaajan asumistukea. Taulukossa 6 on listattu kaikki haastatteluissa esille tulleet AE 1 lomakkeen saavutettavuusongelmat.

Taulukko 6. AE 1 etuuslomakkeen saavutettavuusongelmat.

Nro.	Lomakkeen kohta	Saavutettavuusongelma	SM pääkategoria	SM alakategoria ja kriteerit
1	Puolison tiedot	Ei selvää, mitä tehdä, jos puolisoa ei ole	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13
2	Hakemus	Paljon vaihtoehtoja	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 7
			Kielen rakenteet	Lause ja -virkerakenteet, 69
3	Hakemus	Useita vieraita sanoja	Sanat	Yleiskriteerit, 33
3	Tulot	Bruttotulojen merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 33
4	Tulot	Kysymyksessä 4b on liikaa tuntemattomia termejä.	Sanat	Yleiskriteerit, 33
5	Tulot	Kysymyksessä 4b on yhdistetty monta eri asiaa	Kielen rakenteet	Lause ja -virkerakenteet, 69
6	Tulot	Syytingin merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 33
7	Tulot	Elatusavun merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 33
8	Tulot	Kysymys 4f epäselvä	Kielen rakenteet	Lause ja -virkerakenteet, 69
9	Omaisuus	Kysymys ei toimi ilman puolisoa	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13
10	Omaisuus	Omaisuuksen merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 36
11	Omaisuus	Omaisuuksen myynnistä epäselvät ohjeet	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13
12	Asuntotiedot	Ensimmäinen lause epäselvä	Teksti kokonaisuutena	Informaation määrä, 13
13	Asuntotiedot	Osaomistusasunto, asuminen oikeusasunto ja omistusasunto, merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 33
14	Asuntotiedot	Lauseista puuttuu pilkut	Teksti kokonaisuutena	Teksti kokonaisuutena, 1
15	Asuntotiedot	Alivuokra-asunnon merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 33
16	Asuntotiedot	Tukiasunto puuttuu vaihtoehtoista	Teksti kokonaisuutena	Aiheen valinta ja sen käsittely, 7
17	Asuntotiedot	Asunnon omistajan merkitys epäselvä	Sanat	Yleiskriteerit, 36
18	Liitteet	Osa liitteistä epäselvät	Sanat	Yleiskriteerit, 33
19	Liitteet	Listan jäsentely epäselvä	Teksti kokonaisuutena	Tekstin jäsentely, 24

Kognitiiviseen saavutettavuuteen liittyviä ongelmia löytyi tässä lomakkeessa yhteensä 19. Seuraavaksi käyn saavutettavuusongelmat läpi yksityiskohtaisesti.

Kohta 1 *Hakijan tiedot* on kaikille selvä. Kohdassa 2 *Puolison tiedot* pyydetään täyttämään puolison tietoja (kuva 18). Asiakas 3 piti tätä kohtaa epäselvänä, sillä lomakkeessa ei sanota erikseen, että tämä kohta voidaan jättää tyhjäksi, jos puolisoa ei ole.

2. Puolison tiedot

Henkilötunnus	Sukunimi ja etunimi
Puhelinnumero	Sähköpostiosoite

Kuva 18. AE 1, kohta 2 Puolison tiedot.

Kohdassa 3 *Hakemus* valitaan, haetaanko asumistukea tai sen tarkistusta (kuva 19). Asiakas 3 koki tätä kohtaa hankalaksi. Asumistukeen liittyvät termit eivät olleet hänelle tuttuja. Hän kommentoi, että hänen olisi pitänyt etsiä jostain termien selitykset ja kirjata ne muistiin, jotta hän olisi pystynyt täyttämään lomaketta.

3. Hakemus

Hakija	Puoliso
Haen ☐ asumistukea	Haen ☐ asumistukea
☐ asumistuen tarkistusta	☐ asumistuen tarkistusta
Ilmoitan seuraavat muutokset ja niiden ajankohdan:	
☐ Asumismenojen muuttuminen	
☐ Asunnon vaihto	
☐ Tulojen/omaisuuden muuttuminen	
☐ Perhesuhteiden muuttuminen	
☐ Hakijan/puolison laitoshoido	
☐ Asunnossa asuvien henkilöiden lukumäärän muutos	
☐ Määräaikaistarkistus	alkaen

Kuva 19. AE 1, kohta 3 Hakemus.

Kohta 4 *Tulot* sisältää kuusi kysymystä hakijan ja sen puolison tuloista (kuva 20). Asiakkaalla 3 oli vaikeuksia tämän kohdan kanssa. Hän ei tiennyt, mitkä bruttotulot ovat Kelan tai työeläkelaitoksen maksamia. Kysymys 4b oli hänen mukaansa epäselvä, eikä hän ollut varma, mistä hän saisi siihen tarvittavat tiedot. Kysymys 4b oli hankala myös asiakkaalle 2, sillä hänellä on osa-aikatyö, mutta hän ei ollut varma, koskeeko kysymys vain luottamustoimia vai jotain muutakin toimintaa.

Kohdassa 4e termit *syytinki* ja *elatusapu* eivät olleet tuttuja. Asiakas 2 ei tiennyt *syytinkin* merkitystä, mutta oli tietoinen siitä, ettei hän saa sitä. Valmentajan 1 mukaan *syytinki* on aiheuttanut ongelmia lomakkeiden täyttämisen yhteydessä. Asiakas saattaa jäädä jumiin, kun hän kohtaa lomakkeessa tuntemattoman termin. Valmentaja 1 selvitti tunnin verran erään asiakkaan kanssa mitä *syytinki* tarkoittaa, ja koskeeko se häntä. Valmentajan 1 mukaan asiakkaille saattaa olla todella tärkeää tietää mitä jokainen termi tarkoittaa, vaikka termi olisi heille lomakkeen täyttämisen kannalta epäolennaista. Kohta 4f oli asiakkaan 3 mukaan myös epäselvä.

4. Tulot

① Toimita tiedot tuloista ennen veron ennakonpidätystä (bruttomäärät). Kelan ja työeläkelaitoksen maksamia etuuksia ei tarvitse ilmoittaa. Katso lisätietoja tarvittavista liitteistä sivulta 5.

a. Saatko tai haetko eläkettä/korvausta muualta kuin Suomesta?

Hakija

☐ En saa/En hae ☐ Saan. Liitä selvitys.
☐ Haen; mitä ja mistä?

Puoliso

☐ En saa/En hae ☐ Saan. Liitä selvitys.
☐ Haen; mitä ja mistä?

b. Saatko tai oletko saanut kuluvalta tai edeltävältä vuodelta palkkaa, palkkioita luottamustoimesta, tekijänoikeuspalkkioita, työttömyyskassan maksamaa päivärahaa, apurahaa taikka starttirahaa?

Hakija

☐ En ☐ Kyllä. Liitä tarvittaessa selvitys.

Puoliso

☐ En ☐ Kyllä. Liitä tarvittaessa selvitys.

c. Oletko yrittäjä tai maatalousyrittäjä?

Hakija

☐ En ☐ Kyllä
Onko sinulla YEL-/MYEL-vakuutusta?
☐ Kyllä ☐ Ei. Arvioi tulon määrä €/kk:

Puoliso

☐ En ☐ Kyllä
Onko sinulla YEL-/MYEL-vakuutusta?
☐ Kyllä ☐ Ei. Arvioi tulon määrä €/kk:

d. Saatko vuokratuloja?

Hakija

☐ En ☐ Kyllä. Liitä selvitys.

Puoliso

☐ En ☐ Kyllä. Liitä selvitys.

e. Saatko syytinkiä, entiseltä puolisoiltasi elatusapua tai muuta tuloa?

Hakija

☐ En ☐ Kyllä. Liitä selvitys.

Puoliso

☐ En ☐ Kyllä. Liitä selvitys.

f. Haetko tai oletko hakenut Suomesta eläkettä, korvausta tai etuutta, jota ei vielä makseta?

Hakija

☐ En ☐ Olen hakenut; mitä ja mistä?

Puoliso

☐ En ☐ Olen hakenut; mitä ja mistä?

Kuva 20. AE 1, kohta 4 Tulot.

Kohdassa 5 *Omaisuus* pyydetään hakijaa ilmoittamaan omaa ja puolison omaisuutta (kuva 21). Asiakas 3 koki tämän kohdan hankalaksi. Kohdassa 5 kysytään *Onko sinulla tai puolisollassi...* Tämän kysymyksen voi tulkita niin, että jos ei ole puolisoa, niin tähän kysymykseen ei voi vastata. Jää siis epäselväksi, pitääkö tähän kysymykseen vastata, jos puolisoa ei ole. Kohdassa 4 tätä tulkintamahdollisuutta ei ole, koska siinä kysymys on suunnattu sekä hakijalle että puolisolle, ja puolison kohdat täytetään vain, jos puoliso on olemassa. Kohdan 5 kysymys sisältää oletuksen, että puoliso on olemassa.

Viimeisen kysymyksen kohdalla asiakas 3 ei tiennyt, millaisella selvityksellä ilmoitetaan mitä on myynyt tai lahjoittanut pois. Termi *omaisuus* ei ollut tässä kysymyksessä riittävän tarkka, sillä erikseen ei mainita, minkälaista omaisuutta tarkoitetaan.

5. Omaisuus

① Anna aina tiedot myös puolison omaisuudesta.

Onko sinulla tai puolisollassi

a. Tapahtunut muutoksia omaisuudessa viimeksi vahvistetun verotuksen jälkeen?

Hakija	☐ Ei	☐ Kyllä	Puoliso	☐ Ei	☐ Kyllä
Ilmoita, mitä omaisuutta muutos koskee, ja liitä selvitys.			Ilmoita, mitä omaisuutta muutos koskee, ja liitä selvitys.		
☐ Kiinteää omaisuutta (kuten kesäasunto)			☐ Kiinteää omaisuutta (kuten kesäasunto)		
☐ Metsää			☐ Metsää		
☐ Osakkeita ja sijoitusrahasto-osuuksia			☐ Osakkeita ja sijoitusrahasto-osuuksia		

b. Rahaa pankkitileillä (talletuksia)? ① Liitä todistus aina, kun haet tukea ensimmäistä kertaa tai jos vastaat kyllä.

Hakija	☐ Ei	☐ Kyllä	Puoliso	☐ Ei	☐ Kyllä
---------------	-----------------------------	--------------------------------	----------------	-----------------------------	--------------------------------

c. Joukkovelkakirjoja, säästö- tai eläkevakuutuksia?

Hakija	☐ Ei	☐ Kyllä. Liitä selvitys.	Puoliso	☐ Ei	☐ Kyllä. Liitä selvitys.
---------------	-----------------------------	---	----------------	-----------------------------	---

Oletko itse tai onko puolisoasi viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana myynyt tai lahjoittanut omaisuutta?

Hakija	☐ Ei	☐ Kyllä. Liitä selvitys.	Puoliso	☐ Ei	☐ Kyllä. Liitä selvitys.
---------------	-----------------------------	---	----------------	-----------------------------	---

Kuva 21. AE 1, kohta 5 Omaisuus.

Kohdassa 8 *Asuntotiedot* hakija ilmoittaa, millaiseen asuntoon hän hakee asumistukea (kuva 22). Kohta 8 aiheutti ongelmia asiakkaille 2 ja 3. Asiakas 2 koki ensimmäisen lauseen hankalaksi. Hän koki termit *osaomistusasunto*, *asumisoikeusasunto* ja *omistus-asunto* hämäriksi. Hän arveli, että omalla kohdalla hänen pitäisi valita joko *palvelutalo*, *asumispalveluyksikkö* tai *muu päävuokra-asunto*. Asiakas 2 mainitsi erikseen, että asunnon pinta-alaa käsittelevistä lauseista puuttui pilkut. Asiakas 3 kertoi, että hänen pitäisi

etsiä tietoa kohdassa 8 mainituista termeistä, kuten esimerkiksi termistä *alivuokra-asunto*.

Valmentaja 1 kertoi, että asiakkailla on haasteita tämän kohdan kanssa, varsinkin termit *osaomistusasunto*, *asumisoikeus*, *omistusasunto*, *osakeasunto* aiheuttavat ongelmia. Tukiasunnossa asuvat asiakkaat eivät myöskään ole varmoja, mitä asumismuotoa heidän pitäisi valita, sillä tukiasunto ei ole listattu vaihtoehtona. Sen sijaan vaihtoehtoina tarjotaan *palvelutaloa*, *asumispalveluyksikköä*, *alivuokra-asuntoa*, tai *asuntola*. Termi *alivuokralainen* on monille tuntematon. Valmentajan 1 mukaan myös asunnon omistajan tietäminen voi olla hankala. Asiakas 2 ei myöskään ollut varma onko asunnon omistaja se, joka asuu kyseisessä asunnossa, vai voiko se olla joku muu. Asiakkaan 2 haastattelussa huomasin, että vuokranantajaa kysytään vuokra-asunnon yhteydessä, ja teksti on sisennetty. En ollut kuitenkaan varma, mihin kohtaan liittyi kohta asunnon omistajasta, sillä se ei ollut sisennetty. Tämä epävarmuuteni johti mahdollisesti väärinymmärrykseen, kun kävimme asiakkaan 2 kanssa asuntotietoja läpi.

8. Asuntotiedot

☐ Haen asumistuen tarkistamista, eivätkä asuntoni tiedot ole muuttuneet. Jos laitoit rastin tähän, voit siirtyä suoraan kohtaan 9.

Haen tukea

☐ vuokra-asuntoon, joka on ☐ palvelutalo/asumis-
palveluyksikkö ☐ muu päävuokra-
asunto ☐ alivuokra-
asunto ☐ asuntola/
yö maja ☐ omakotitalo

☐ muu, mikä?

Liitä vuokrasopimus.

Vuokranantajan nimi, osoite ja puhelinnumero

☐ osaomistusasuntoon

☐ asumisoikeusasuntoon

☐ omistusasuntoon, joka on ☐ omakotitalo ☐ osakeasunto; asunto-osakeyhtiön nimi?

Asunnon omistaa

☐ hakija ☐ muu henkilö; kuka?

Asuntoon muuttopäivä

Asunnon koko pinta-ala m² huonetta ja keittiö/keittokomero

Hakijan ja hänen perheensä käytössä on m² huonetta ja keittiö/keittokomero

Kuva 22. AE 1, kohta 8 Asuntotiedot.

Kohdat 9 *Muut asunnossa asuvat henkilöt*, 10 *Asumismenot*, 11 *Yhteistalous / eri talous*, sekä 12 *Sairaala- ja laitoshoidto* eivät tuottaneet ongelmia asiakkaille 2 ja 3. Kohta 13 *Liitteet* (kuva 23) oli selkeä asiakkaalle 3, mutta asiakkaan 2 mukaan osa pyydetyistä liitteistä eivät olleet selkeitä. Lisäksi asiakas 2 huomasi, että kohtien listauksesta puuttui kohta 7. Lomakkeesta ei käynyt hänelle ilmi, että mainitut kohdat viittaavat lomakkeen aiempiin kohtiin, ja koska kohta 7 käsitteli maksutietoja, ei ole tarvetta liitteille.

13. Liitteet

 Kela saa tulorekisteristä tiedot palkkatuloista, luottamustoimen palkkioista, tekijänoikeuspalkkioista ja työttömyyskassan päivärahasta.

Kohta 4. Tulot

- ☐ Ulkomailta maksettavasta eläkkeestä tai korvauksesta kopio päätöksestä tai maksuilmoitus tai muu todistus, josta ilmenee eläkkeen tai korvauksen maksaja ja määrä ennen veron ennakonpidätystä (bruttomäärä).
- ☐ Päätös apurahasta.
- ☐ Starttirahapäätös, jos kyseessä on aloittava yrittäjä, jolla ei ole YEL-vakuutusta.
- ☐ Vuokratuloista selvitys, josta ilmenee vuokralaisen maksama vuokra ja vuokratusta kohteesta mahdollisesti maksettava vastike.
- ☐ Selvitys elatusavusta, syytöngistä tai muusta tulosta.
- ☐ Selvitys rikos-, yksityistapaturma- tai vastuuvahinkokorvauksista.

Kohta 5. Omaisuus

- ☐ Vuosi-ilmoitus tai rahaston antama muu selvitys (osuustodistus) sijoitusrahasto-osuuksista.
- ☐ Todistus muusta omaisuudesta ja sen arvosta (esim. julkisesti noteeratuista osakkeista, joukkovelkakirjoista).
- ☐ Todistus kaikkien tilien ja talletusten määristä sekä korkoprosenteista (tiliote tai muu todistus).
- ☐ Vuosi-ilmoitus tai yhtiön antama muu selvitys säästö- ja eläkevakuutuksista.
- ☐ Kauppa- tai lahjakirja, josta ilmenee kaupan tai lahjoituksen kohde ja ehdot.

Kohta 6. Velat

- ☐ Lainanantajan selvitys lainoista tai tiliote, josta ilmenee lainan mahdollinen numero, myöntämisaika, lainan tämänhetkinen määrä, käyttötarkoitus (esim. asuntolaina, kulutusluotto) ja korkoprosentti.
- Kela saa osalta vuokranantajista asuntoon liittyviä tietoja sähköisesti. Luettelo näistä vuokranantajista on Kelan verkkosivuilla. Jos vuokranantajasi on mainittu luettelossa, sinun ei tarvitse toimittaa kohdissa 8 ja 10 mainittua vuokrasopimusta eikä selvitystä vuokrasi määrästä.

Kohta 8. Asuntotiedot

- ☐ Kopio vuokrasopimuksesta (tarkistuksissa vain, jos vuokrasopimuksen ehdot ovat muuttuneet).

Kohta 9. Muut asunnossa asuvat henkilöt

- ☐ Selvitys alivuokralaisen maksamasta vuokrasta.

Kohta 10. Asumismenot

- ☐ Selvitys vuokran tai vastikkeen määrästä taikka asumispalveluyksikön palvelumaksun vuokran osuudesta. Toimita lisäksi maksukuitti, pankkisiirtokuitti tai muu maksutosite, jos muista liitteistä (esim. vuokrasopimuksesta tai vuokrankorotusilmoituksesta) ei selviä vuokran tai vastikkeen määrä eriteltynä.
- ☐ Selvitys kiinteistöön tehdyistä perusparannustoimenpiteistä ja niiden ajankohdasta.

Kuva 23. AE 1, kohta 13 Liitteet.

Kohdat 14 *Lisätietoja*, 15 *Allekirjoitus* ja 16 *Hakemuksessa avustanut henkilö* eivät tuottaneet ongelmia asiakkaille 2 ja 3.

4.3 Yhteenveto

Haastattelujen perusteella kognitiivinen saavutettavuus ei toteudu Kelan etuuslomakkeiden kohdalla. Kolmesta etuuslomakkeesta löytyi yhteensä 45 saavutettavuusongelmaa, joista suurin osa liittyvät tekstiin kokonaisuuteen ja sanastoon. Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä halusin selvittää, millä ominaisuuksilla etuuslomakkeiden kognitiivista saavutettavuutta voisi edistää. Toisella tutkimuskysymyksellä halusin selvittää, johtuuko saavutettavuusongelmat kontekstisokeudesta.

Esitän seuraavaksi haastatteluissa esiin tulleet tärkeimmät saavutettavuusongelmat teemoittain ja esitän, millä tavalla kognitiivista saavutettavuutta voisi edistää. Sen jälkeen pohdin esiin tulleiden saavutettavuusongelmien perusteella, missä määrin kontekstisokeutta pitäisi huomioida kognitiivisessa saavutettavuudessa.

4.3.1 Kognitiivista saavutettavuutta edistävät tekijät

Suurimmaksi saavutettavuusongelmaksi nousee esille lomakkeissa käytetyt erikoisalan termit. Vieraat termit aiheuttavat jumittumista ja moni haluaa tietää, mitä vieraat sanat tarkoittavat, vaikka joku yksittäinen termi ei olisi juuri heidän kohdallaan olennaista. Etuuslomakkeissa esiintyy runsaasti termejä eri aloista, kuten sosiaalietuuksien, asuminen, ja pankki- ja rahoitusalan termejä. Kognitiivista saavutettavuutta edistäisi erikoisalojen termien selittäminen. Jos lomakkeessa ei ole siihen tilaa, voisi erillinen, selkokielineen lomakekohtainen sanasto olla hakijan avuksi.

Tutut mutta epämääräiset tai abstraktit sanat aiheuttavat ymmärrysongelmia, kuten näkyi esimerkiksi sanoissa *vamma*, *sairaus*, *apu* tai *hoito*. Autismikirjoa ei mielletä vammaksi tai sairaudeksi, ja voi olla epäselvää, mitä kaikkea lasketaan avuksi. Hoito saateetaan mieltää konkreettisena hoitona, eikä lääkärin vastaanotolla käytyä keskustelua mielletä hoidoksi. Abstraktien sanojen kohdalla kognitiivista saavutettavuutta edistäisi joko sanojen konkretisoiminen tai tarkentavien esimerkkien lisääminen.

Toisin kuin verkkolomakkeissa, PDF-lomakkeiden teksti on esitetty tiiviisti ja yhdellä sivulla on liikaa tekstiä ja yksityiskohtia. Tältä osin verkkolomakkeiden kognitiivinen saavutettavuus toteutuu paremmin. PDF-lomakkeiden pitäisi jättää enemmän tyhjää tilaa ja esittää vain yhtä temaattista kokonaisuutta per sivu. Samoin useamman etuuden hakeminen samalla lomakkeella voi olla hankalaa, sillä hakijan pitää ensin ymmärtää, mitä etuutta on hakemassa, ja sen jälkeen hahmottaa mitä lomakkeen kohtia hänen pitää täyttää. Selkeyden vuoksi yhdellä lomakkeella pitäisi voida hakea vain yhtä etuutta.

Etuuslomakkeissa osa kysymyksistä kohdistuu joko palkansaajiin tai yrittäjiin, mutta nämä kysymykset ovat usein vierekkäin saman kohdan alla. Hakijan on siis vaikeaa hahmottaa, mitkä kysymykset kohdistuvat juuri häneen ja mitkä hän voi jättää vastaamatta. Palkansaajaan ja yrittäjään kohdistuvat kysymykset voisi erottaa toisistaan esimerkiksi väliotsikoiden tai aputekstin avulla, esimerkiksi *Jos olet palkansaaja, vastaa seuraaviin kysymyksiin*. Näin hakija näkisi helpommin, mihin kysymyksiin hänen kuuluu vastata.

Vastaavasti osa kysymyksistä kohdistuu hakijaan ja hänen puolisoonsa. Kaikilla hakijoilla ei kuitenkaan ole puolisoa. Jos jokin kysymys koskee puolisoa, voi tarkentaa, että siihen täytyy vastata vain, jos hakijalla on puoliso. Jos kysymys on muodostettu niin, että puolison olemassaolo oletetaan (*Onko sinulla tai puolisollassi*), hakijan voi olla vaikeaa päätellä, kohdistuuko kysymys häneen, jos hänellä ei ole puolisoa. Kysymys tulkitaan kirjaimellisesti. On hyvä selventää, että puolisoa koskeviin kysymyksiin vastataan vain, jos puoliso on olemassa. Eläkkeensaajan asumistuessa kohdassa 4 *Tulot* hakijaa ja puolisoa koskevat kysymykset on erotettu selkeästi. Kohta 5 *Omaisuus* näyttää melkein samalta kuin kohta 4, paitsi ensimmäinen kysymys, missä oletetaan puolison olemassaoloa. Johdonmukaisella tavalla esitetyt kysymykset auttavat hakijaa ja vähentävät kuormitusta.

Avoimet kysymykset, joihin hakijan pitää vastata omin sanoin kertomalla omasta tilanteestaan, voivat olla joillekin vaikeita. Kaikki eivät osaa itse kertoa omasta tilanteestaan ja nimetä omia arjen haasteitaan. Jotkut saattavat vastaa jotain epäolennaista kysymyksen vierestä. Jotta avoimiin kysymyksiin vastaaminen olisi helpompaa, pitäisi kysymyksen

mukana olla muutama tarkentava esimerkki, tai valmiina jotakin vastausvaihtoehtoja, joiden avulla hakija ymmärtäisi paremmin, mitä kysymyksellä tarkalleen tarkoitetaan.

Etuuslomakkeiden kohta *Liitteet* on ongelmallinen, sillä siinä ei aina selviä selkeästi, mitä liitteitä pitää toimittaa, ja mihin lomakkeen kohtaan liitteet liittyvät. Alussa olisi hyvä olla selkeät ohjeet siitä, että toimitettavat liitteet liittyvät lomakkeen aiempiin vastauksiin. Jos liitteet toimitetaan jälkeinpäin, on selkeästä aikarajasta (esimerkiksi 4 viikkoa hakemuksen toimittamisesta) hakijalle hyötyä. Samalla tavalla kohdassa *Lisätietoja* ei tarkemmin mainita, minkälaista lisätietoa tarkoitetaan. Tässäkin kohdassa voisi ohjeistaa konkreettisemmin, minkälaisia lisätietoja kaivataan. Nämä kaikissa lomakkeissa toistuvat kohdat voisi johdonmukaisesti toteuttaa samalla tavalla.

4.3.2 Kontekstin esille tuominen kognitiivisessa saavutettavuudessa

Etuuslomakkeiden saavutettavuusongelmissa toistuu usein, että hakija keskittyy yksittäisiin sanoihin ja niiden merkityksiin, ja käyttää niiden selvittämiseen paljon aikaa. Lomakkeissa viitataan implisiittisesti lomakkeen toiseen kohtaan tai muihin lomakkeisiin. Lomakkeiden tarjoama konteksti ei avaa abstraktien sanojen merkitystä. Kun kysymys on muodostettu kömpelösti (siinä esiintyy esimerkiksi pilkkuvirheitä tai epäjohdonmukaista termien käyttöä), sen ääreen pysähdytään ja lomakkeen käsittelyprosessi keskeytyy. Avoimet kysymykset saatetaan tulkita usealla eri tavalla, riippuen siitä, mitä kontekstia hyödyntää niiden tulkitsemiseen. Tiiviissä lomakkeissa on paljon yksityiskohtia, joiden käsittely kuormittaa. Kaikki nämä ilmiöt voidaan selittää kontekstisokeudella. Autismikirjon henkilöille on hyödyllistä, että konteksti otetaan tekstissä mahdollisimman konkreettisesti esille. Tämän tutkimuksen perusteella on perusteltua, että lomakkeen tai muun informatiivisen tekstin laatimisessa huomioidaan kontekstin konkreettista esille tuomista.

Selkokielessä huomioidaan kontekstia tekstin jäsentelyn, informaation määrän, sekä sanaston ohjeistuksissa. Kun selkoistamisen viitekehyksenä käytetään kontekstisokeutta,

päämääränä tulee esille kontekstin konkretisoiminen. Kontekstisokeuden huomioiminen tukee selkoistamista ja varmistaa, että tekstissä tarvittava kontekstuaalinen tieto on lukijalle selvästi esillä. Esimerkiksi abstraktin sanan käyttö voi toimia, jos sen merkitys konkretisoidaan jollain keinolla sanan kontekstissa.

5 Pohdinta

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, mitkä kognitiivisen saavutettavuuden kannalta olennaiset seikat olisi huomioitava autismikirjon henkilöiden käyttäessä Kelan etuuslomakkeita. Tutkimukseni kohteena oli Kelan kolme etuuslomaketta, työttömyysturvan etuuslomake, eläkettä saavan hoitotuen / 16 vuotta täyttäneen vammaistuen etuuslomake ja eläkkeensaajan asumistuen etuuslomake. Selvitin kognitiivisen saavutettavuuden olennaiset seikat keräämällä palautetta kolmelta Autismsäätiön asiakkaalta ja kahdelta valmentajalta. Koska Autismsäätiön asiakkaat ovat autismikirjon henkilöitä, tarjosin heille erilaisia vaihtoehtoja osallistua tutkimukseen. Tarkoituksena oli mahdollistaa sellainen osallistumismuoto, joka ei olisi ollut liian stressaava tai kuormittava osallistujalle. Kaksi asiakasta osallistui etähaastatteluihin ja yksi asiakas lähetti kommenttinsa kirjallisena sähköpostitse. Osallistujat saivat valita käsiteltävän etuuslomakkeensa itse. Haastatteluissa sovelsin kognitiivisen haastattelun menetelmää. En kuitenkaan pyytänyt haastateltavia täyttämään lomaketta, mikä on yleensä yksi osa kognitiivisen haastattelun prosessia (Miller, 2014, s. 2). Tämä osoittautui hyväksi ratkaisuksi, sillä pelkästään etuuslomakkeiden kysymysten läpikäyminen aiheutti haastateltaville selvästi kuormitusta. Lomakkeiden täyttäminen toisi kuitenkin varmasti vielä täsmällisempää tietoa saavutettavuusongelmista, joten olisi hyödyllistä, jos pääsisi jatkossa tutkimaan autenttisia tilanteita, joissa lomakkeita täytetään.

Autismsäätiön valmentajat osallistuivat teemahaastatteluihin, joissa kävimme läpi Kelan etuuslomakkeiden kognitiivisen saavutettavuuden yleisimpiä ongelmakohtia ja keskityimme tarkemmin muutaman lomakkeen ongelmakohtiin. Valmentajien antamat kommentit olivat linjassa asiakkaiden kommenttien kanssa ja antoivat vahvistusta sille, että saavutettavuusongelmat eivät koske vain tähän tutkimukseen haastateltuja, vaan muitakin Autismsäätiön asiakkaita. Haastateltavia oli tässä tutkimuksessa kuitenkin suhteellisen pieni määrä, joten käsitellyissä etuuslomakkeissa saattaa olla sellaisia saavutettavuusongelmia, jotka eivät tässä tutkimuksessa nousseet esille.

Leskelän (2019, 97) mukaan on tärkeää tuntea selkokielen kohderyhmien kielelliset ominaisuudet. Haastattelujen kautta tuli esille paljon sellaista hyödyllistä tietoa, jota voi soveltaa Kelan etuuslomakkeiden kehittämisessä. Tässä tutkimuksessa esille tulleita kognitiivista saavutettavuutta edistäviä tekijöitä voidaan soveltaa myös muihin lomakkeisiin ja kyselyihin, esimerkiksi TE-toimiston tai terveydenhuollon lomakkeisiin. Tutkimusta selkokielisten lomakkeiden laatimisesta on ollut tähän mennessä hyvin vähän (Leskelä & Kulkki-Nieminen, 2015, s. 111-112). Vaikka selkokielen mittarista löytyy yksittäisiä elementtejä selkokielisten kysymysten laatimiseen, niille ei ole olemassa omia ohjeistuksia. Tarvitaan siis lisää tutkimusta selkokielisten lomakkeiden ja kysymysten laatimisesta. Lisätutkimuksissa voisi hyvin käyttää kognitiiviseen haastatteluun perustuvaa menetelmää ainakin joidenkin selkokielen kohderyhmien kohdalla.

Yksi seikka, mikä tämän tutkimuksen mukaan edistää kognitiivista saavutettavuutta, on etuuslomakkeiden erityisalojen termien selittäminen erillisessä lomakekohtaisessa sanastossa. Termien määritelmien olisi kuitenkin oltava selkokielistä. Termien käytettävyyttä on terminologisessa tutkimuksessa jo käsitelty (esimerkiksi Isohella & Nissilä, 2015; Isohella & Nuopponen, 2016). Jatkossa kannattaisikin keskittyä termien määritelmien saavutettavuuteen.

Kontekstisokeus voi toimia sopivana viitekehyksenä lomakkeiden kehittämiseen ja laajemminkin selkoistamisessa varsinkin silloin, kun tekstin kohderyhmänä on autismikirjon henkilöitä. Tekstin kontekstiin voi vaikuttaa kirjoittajana, esimerkiksi sillä, mieltääkö kokonaisuutena koko tekstin, vai yksittäiset kappaleet. Etuuslomakkeiden kohdalla oletetaan, että lomake kokonaisuutena toimii eräänlaisena kontekstina ja että tämä kokonaisuus ohjaa siirtymistä lomakkeen yhdestä kohdasta toiseen. Yksikkönä toimii siis koko lomake, eivätkä sen yksittäiset kohdat. Teknisessä viestinnässä suositussa modulaarisessa kirjoittamisessa sen sijaan yksikkönä ei toimi koko teksti, vaan yksittäinen kappale. Yksi kappale vastaa yhtä moduulia, joka toimii itsenäisenä yksikkönä muusta kontekstista riippumatta. Modulaarisessa kirjoittamisessa ei oleteta, että tekstiä luetaan kannesta kanteen, vaan jokainen kappale käsitellään omana sisältöyksikkönään (Ament, 2002, s. 3-4). Lomakkeiden yksittäisten kohtien kirjoittamisessa voisi hyödyntää modulaarisen kirjoittamisen

periaatteita. Tällä tavalla lomakkeen yksittäisistä kohdista saadaan itsenäisesti toimivia yksiköjä. Jos tällainen itsenäisesti toimiva yksikkö viittaa lomakkeessa olevaan johonkin toiseen kohtaan, siihen viitataan hyvin selkeästi, kuten modulaarisessa kirjoittamisessa on tapana (Ament, 2002, s. 6).

Leskelän (2019, 52) mukaan palveluiden suunnittelussa pitäisi ottaa käyttäjätestaukseen mukaan myös lapsia, vammaisia henkilöitä, vanhuksia ja maahanmuuttajia, sillä saavutettavuusongelmat eivät voi tulla esille, jos testajina on pelkästään nuoria ja terveitä henkilöitä. Jatkoa varten olisikin hyvä tutkia, miten kontekstisokeutta olisi huomioitava lomakkeiden lisäksi muissakin informoivissa teksteissä, sekä muissa selkokielisissä tekstilajeissa. Autismikirjon henkilöitä olisi siis hyvä saada erilaisten tekstimateriaalien testajiksi, jotta kontekstiin liittyvät saavutettavuusongelmat saisi karsittua pois heti alussa.

Loukusa (2007) tutki, miten lapset, joilla on Aspergerin oireyhtymä tai hyvätasoinen autismi, käyttivät kontekstia kysymyksien vastauksissa ja oikeiden vastausten perusteluissa. Kontekstin hyödyntämisen haasteet voivat siis tulla esille jo varhain. Olisi hyödyllistä selvittää, millä tavalla kontekstin hyödyntämisen vaikeudet ilmenevät esimerkiksi peruskoulun oppikirjojen kysymysten vastaamisessa tai tehtävien ohjeistusten noudattamisessa.

Vermeulenin (2012, s. 300) mukaan kontekstisokeuden tutkiminen on haastavaa, koska konteksti on tilannesidonnainen ja siihen voi kuulua monta eri asiaa. Tässä tutkimuksessa oli haastavaa selvittää kontekstisokeuden roolia suoraan haastatteluista. Kun kysyin Autismissäätiön valmentajilta, ilmeneekö kontekstisokeutta etuuslomakkeiden täyttämässä, kummallekaan heistä ei tullut mieleen mitään esimerkkejä kontekstisokeudesta. Kontekstisokeus tutkimuskohteena voi siis olla haastava myös siksi, että sen tunnistaminen saattaa suoraan kysyttäessä olla vaikeaa.

Autismiin liittyvä tutkimus on kehittynyt huomattavasti viime vuosikymmenien aikana. Painopiste on siirtynyt autismiin liittyvistä haasteista yhä enemmän kohti yhteiskunnan roolia autististen ihmisten tukemisessa (Happé & Frith, 2020, s. 228). Fletcher-Watson ja

Happé (2019, 161) korostavat, että autismitutkimuksen olisi oltava hyödyllinen ja tärkeä autismikirjon henkilöille. Tällä tutkimuksella pyrin edistämään Kelan etuuslomakkeiden kognitiivista saavutettavuutta autismikirjon henkilöille. Käytännön tasolla käsittelin Kelan etuuslomakkeiden kognitiivista saavutettavuutta edistäviä kielellisiä seikkoja. Teoreettisella tasolla puolestaan toin esille kontekstisokeuden käsitteen hyödyntämisen yhtenä selkokielen viitekehyksenä.

Lähteet

- Ament, K. (2002). *Single Sourcing: Building Modular Documentation*. William Andrew Publishing.
- Autismiliitto. (2020). Autismikirjo - mistä on kysymys? Noudettu 14.11.2020 osoitteesta <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo>
- Autismisäätiö. (n.d. -a). *Tietoa meistä*. Autismisäätiö. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.autismisaatio.fi/tietoa-meista.html>
- Autismisäätiö. (n.d. -b). *Palvelumme*. Autismisäätiö. Noudettu 10.6.2021 osoitteesta <https://www.autismisaatio.fi/palvelumme.html>
- Baron-Cohen, S. (1990). Autism: A specific cognitive disorder of 'mind-blindness'. *International Review of Psychiatry*, 2 (1), 81-90. <https://doi.org/10.3109/09540269009028274>
- Baron-Cohen, S. (2002). The extreme male brain theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 6(6), 248-254. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(02\)01904-6](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(02)01904-6)
- Baron-Cohen, S., Leslie, A. & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind"? *Cognition*, 21(1), 37-46. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(85\)90022-8](https://doi.org/10.1016/0010-0277(85)90022-8)
- Chevallier, C., Kohls, G., Troiani, V., Brodtkin, E. & Schultz, R. (2012). The social motivation theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 16(4), 231-239. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.02.007>
- Dawson, G., Meltzoff, A. N., Osterling, J., Rinaldi, J. & Brown, E. (1998). Children with Autism Fail to Orient to Naturally Occurring Social Stimuli. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28, 479-485. <https://doi.org/10.1023/A:1026043926488>
- Donvan, J. & Zucker, C. (2017). *In a Different Key. The Story of Autism*. Penguin Random House.
- Fletcher-Watson, S. & Happé, F. (2019). *Autism. A new introduction to psychological theory and current debate*. London: Routledge.
- Frith, U. & Happé, F. (1994). Autism: beyond "theory of mind". *Cognition*, 50(1-3), 115-132. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(94\)90024-8](https://doi.org/10.1016/0010-0277(94)90024-8)

- Hallituslaki. (6.6.2003/434). Finlex. Noudettu 20.5.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- Happé, F. & Frith, U. (2020). Annual Research Review: Looking back to look forward – changes in the concept of autism and implications for future research. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61(3), 218-232. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13176>
- Heikkinen, V. (2000). Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teoksessa V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä* (s. 116-213). Gaudeamus.
- Heikkinen, V. (2012). Konteksti. Teoksessa V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja* (s. 88-93). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Helin, L. (2005). Käytettävyys erityisryhmien kannalta. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (toim.), *Käytettävyystutkimuksen menetelmät* (s. 237-258). Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>
- Hiidenmaa, P. (2003). *Suomen kieli - who cares?* Otava.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki University Press.
- Hirvonen, M., Kinnunen, T. & Tiittula, L. (2020). Viestinnän saavutettavuuden lähtökohtia. Teoksessa M. Hirvonen & T. Kinnunen (toim.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä* (s. 13-31). Gaudeamus.
- Hughes, C. & Russell, J. (1993). Autistic Children's Difficulty With Mental Disengagement From an Object: Its Implications for Theories of Autism. *Developmental Psychology*, 29(3), 498-510. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.29.3.498>
- Ilves, M. (2005). Ääneenajattelu. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (toim.), *Käytettävyystutkimuksen menetelmät* (s. 209-222). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelytieteiden laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>
- Isohella, S. & Nissilä, N. (2015). Connecting Usability with Terminology: Achieving Usability by Using Appropriate Terms. *2015 IEEE International Professional Communication Conference (IPCC)*, 1-5. <https://doi.org/10.1109/IPCC.2015.7235849>
- Isohella, S. & Nuopponen, A. (2016). Terminologia kohtaa käytettävyyden. Terminologisen käytettävyyden ydintä rakentamassa. Teoksessa P. Hirvonen, D. Rellstab & N.

- Siponkoski (toim.), *Teksti ja tekstuaalisuus. VAKKI-symposiumi XXXVI 11.–12.2.2016*, (s. 226-237), VAKKI publications 7, Vaasa.
- Kela. (n.d. -a). Hakemus. Työttömyysturva. Peruspäiväraha/työmarkkinatuki. TT 1. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.kela.fi/documents/10192/3861304/TT1.pdf/50ec4dad-9cc5-4449-b9f7-cc1371f72c4c?version=1.3>
- Kela. (n.d. -b). Hakemus. Eläkettä saavan hoitotuki / 16 vuotta täyttäneen vammaistuki. EV 256. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.kela.fi/documents/10192/3861304/EV256.pdf/aa41fb8b-dc11-493b-87a1-bea15ba81bb1?version=1.2>
- Kela. (n.d. -c). Hakemus. Eläkkeensaajan asumistuki. AE 1. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.kela.fi/documents/10192/3861304/AE1.pdf/f6b22749-7fb4-48ab-82f6-c8cdffe0b23f?version=1.3>
- Kela. (15.10.2014). *Kela jatkaa tekstiensä selkeyttämistä*. Kela. Noudettu 20.5.2021 osoitteesta <https://www.kela.fi/-/kela-jatkaa-tekstiensa-selkeyttamista>
- Kela. (15.10.2019). *Kela julkaisi selkokiehisen verkkosivuston*. Kela. Noudettu 7.5.2021 osoitteesta https://www.kela.fi/ajankohtaista-henkiloasiakkaat/-/asset_publisher/kg5xtoqDw6Wf/content/kela-julkaisi-selkokiehisen-verkkosivuston
- Kela. (14.5.2020). *Kelan tekstien kehittämisohjelma*. Kela. Noudettu 7.5.2021 osoitteesta <https://www.kela.fi/kelan-tekstien-kehittamisohjelma>
- Koskentausta, T., Koski, A. & Tani, P. (2018). Aikuisen autismikirjon häiriö. *Duodecim*, 134(15), 1493-1500. <http://hdl.handle.net/10138/304198>
- Larjavaara, M. (2007). Pragmasemantiikka. SKS.
- Lehtinen, M. (2012). "Aiheesta toiseen" - Ymmärrysongelmatilanteita Asperger-nuorten kuntoutuskeskusteluissa. Teoksessa L. & Leskelä (toim.), *Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. (s. 235-277). Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, L. (2019). *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, L. & Kulkki-Nieminen, A. (2015). *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, L. & Lindholm, C. (2012). *Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. Kehitysvammaliitto.

- Leskelä, L. & Uotila, E. (2020). Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä. Teoksessa M. Hirvonen & T. Kinnunen (toim.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä* (s. 227-248). Gaudeamus.
- Leskelä, L. & Virtanen, H. (2006). *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Kehitysvammaliitto.
- Loukusa, S. (2007). *The use of context in pragmatic language comprehension in normally developing children and children with Asperger Syndrome/High-Functioning Autism. An application of relevance theory*. Oulu University Press. <https://oula.finna.fi/Record/arto.005335379>
- Miller, K. (2014). Introduction. Teoksessa K. Miller, V. Chepp, S. Willson & J. Padilla (toim.), *Cognitive Interviewing Methodology: A Sociological Approach for Survey Question Evaluation* (s. 1-5). John Wiley & Sons. <https://ebookcentral-proquest-com.proxy.uwasa.fi/lib/tritonia-ebooks/detail.action?docID=1740752>
- Milton, D. E. (2012). On the ontological status of autism: the 'double empathy problem'. *Disability & Society*, 27(6), 883-887. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.710008>
- Moilanen, I., Mattila, M.-L., Loukusa, S. & Kielinen, M. (2012). Autismikirjon häiriöt lapsilla ja nuorilla. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*, 128(4), 1453-1462. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/duo10395>
- Oi, M. & Tanaka, S. (2011). When Do Japanese Children with Autism Spectrum Disorder Comprehend Ambiguous Language Overliterally or Overnonliterally? *Asia Pacific Journal of Speech, Language and Hearing*, 14(1), 1-12. <https://doi.org/10.1179/136132811805334920>
- Papunet. (n.d.). *Mitä on saavutettavuus?* Papunet. Noudettu 20.5.2021 osoitteesta <https://papunet.net/saavutettavuus/mita-on-saavutettavuus>
- Premack, D. & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *The Behavioral and Brain Sciences*, 12(5), 515-526. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.02.010>
- Raaska, H. & Vanhala, R. (2020). Miksi ja miten autismin diagnostiset kriteerit muuttuvat? *Suomen lääkirilehti*, 75(16), 964-967. Noudettu 9.6.2021 osoitteesta <http://hdl.handle.net/10138/320030>

- Rajala, L. & Virtanen, H. (1986). *Selkokieli. Miten sanoma perille?* Kirjastopalvelu.
- Ring, M., Bowler, D. & Gaigg, S. (2017). An Eye-Movement Study of relational Memory in Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47, 2981-2991. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3212-3>
- Salminen, A. & Ikola-Norrbacka, R. (2009). *Kuullaanko meitä? Eettinen hallinto ja kansalaiset*. Vaasan yliopiston julkaisuja. <http://urn.fi/URN:ISBN::978-952-476-249-6>
- Selkokeskus. (2018). *Selkokielen mittari*. Selkokeskus. Noudettu 26.5.2021 osoitteesta https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMIT-TARI_2018_11.10.18.pdf
- Selkokeskus. (2021). *Selkokielen määritelmä*. Selkokeskus. Noudettu 9.6.2021 osoitteesta <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-maaritelma/>
- Sperber, D. & Wilson, D. (1995). *Relevance. Communication and Cognition*. Blackwell Publishers.
- THL. (2012). *Psykiatrian luokituskäsikirja. Suomalaisen tautiluokitus ICD-10:n psykiatriaan liittyvät diagnoosit*. Tampereen yliopistopaino. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-549-9>
- Tieteen termipankki (n.d.). Selkokielen tutkimus: selkoistaa. *Tieteen termipankki*. Noudettu 17.6.2021 osoitteesta https://tieteentermipankki.fi/wiki/Selkokielen_tutkimus:selkoistaa
- Tiililä, U. (2000). Tapaus päivähoitopäätös. Teoksessa V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä* (s. 215-266). Gaudeamus.
- Tiililä, U. (2013). *Liika abstraktius ja näennäinen konkreettisuus hämmentävät*. Noudettu 4.3.2021 osoitteesta https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmahyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_-palstan_ar_kisto_%282002_2014%29/liika_abstraktius_ja_naennainen_konkreettisuus_hammentavat
- Tiililä, U. (2018). *Virkakielityön periaatteet: työtä kielen parissa ihmisten hyväksi*. Noudettu 21.5.2021 osoitteesta <https://www.kielikello.fi/-/virkakielityon-periaatteet-tyota-kielen-parissa-ihmisten-hyvak-1>
- Timonen, T., Castrén, M. & Ärolä-Dithapo, M. (2019). *Autismikirjo. Tausta, diagnostiikka ja tutkimus*. PS-Kustannus.

- Unkila, K., Lautala, K., Wikström, M., Joensuu, M. & Savinainen, M. (2018). Kognitiivinen haastattelu kyselylomakkeen kehittämisessä. Esimerkkinä työ- ja toimintakyvyn itsearviointimenetelmä Kykyviisari. *Kuntoutus*, 41(1), 33-40. Noudettu 9.6.2021 osoitteesta <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/100411/57925>
- Uotila, E. (2019). Selko Suomessa - selkokielen kehitys ja sovelluksia. *Puhe ja kieli*, 39(4), 307-324. <https://doi.org/10.23997/pk.74581>
- Van de Cruys, S., Evers, K., Van der Hallen, R., Van Eylen, L., Boets, B., De-Wit, L. & Wagemans, J. (2014). Precise minds in uncertain worlds: predictive coding in autism. *Psychological review*, 121(4), 649-675. <https://doi.org/10.1037/a0037665>
- Vermeulen, P. (2012). *Autismi ja kontekstisokeus*. Autismsäätiö.
- Vermeulen, P. (2015). Context Blindness in Autism Spectrum Disorder: Not Using the Forest to See the Trees as Trees. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 30(3), 182-192. <https://doi.org/10.1177/1088357614528799>
- Virtanen, H. (2012). *Selkokielen käsikirja*. Kehitysvammaliitto.
- W3C. (2018). *Verkkosisällön saavutettavuusohjeet (WCAG) 2.1*. Noudettu 3.3.2021 osoitteesta <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-fi/>
- Wiio, O. A. (1973). *Viestinnän perusteet*. Weilin + Göös.

Liite. Selkokielen mittari

Taulukko 7. Selkokielen mittari (Selkokeskus, 2018).

TEKSTI KOKONAISUUTENA	
Yleiskriteerit	
1.	Teksti noudattaa yleiskielen oikeinkirjoitus suosituksia.
2.	Tekstissä ei ole asiavirheitä.
3.	Tekstin sisältö vastaa otsikkoa.
4.	Tekstin ajateltu lukija on selkokieltä tarvitseva henkilö.
5.	Teksti on kokonaisuutena arvioituna yleiskieltä helpompaa.
Aiheen valinta ja sen käsittely	
6.	Tekstin aihe on sellainen, että sitä voi pitää kohderyhmälle mielekkäänä.
7.	Aihetta käsitellään lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta.
8.	Aihetta käsitellään konkreettisella, havainnollisella tavalla, esimerkiksi kiinnittämällä asia aikaan ja paikkaan tai muuten konkretisoimalla.
9.	Jos aihe on abstrakti, siitä on annettu konkreettisia esimerkkejä.
10.	Aihetta käsitellään pääosin konkreettisten toimijoiden, olentojen, esineiden tms. kautta (suomalaiset, opettaja, karhu, puu, järvi, kirja, moottori).
11.	Toimijoina on vain vähän abstrakteja substantiiveja, kuten esimerkiksi käsitteitä tai tekstejä (suunnitelma, asiakaslähtöisyys, avoimuus).
Informaation määrä	
12.	Tekstissä on sopiva määrä informaatiota (ei liikaa).
13.	Tekstistä ei puutu olennaista informaatiota.
14.	Tekstissä on ennakoitu, millaista tietoa ja kuinka paljon lukija tarvitsee aiheesta.
15.	Teksti ei ole liian tiivistä, yhteen lauseeseen ei ole tiivistetty liikaa asiaa.
Tekstin sävy ja vuorovaikutus lukijan kanssa	
16.	Tekstin sävy on sen tavoitteiden kannalta sopiva.
17.	Tekstin sävy ilmaisee, että kirjoittaja suhtautuu lukijaan arvostavasti.
18.	Tekstin sävy ei ole liian opettavainen eikä lukijaa aliarvioiva.
19.	Tekstin sävy ottaa huomioon lukijan iän (lapsi, nuori, aikuinen, vanhus).
Tekstin jäsentely	
20.	Teksti etenee johdonmukaisesti.
21.	Teksti on jaettu sopivankokoisiin kokonaisuuksiin (esimerkiksi alaotsikoilla).
22.	Teksti on jaettu pituudeltaan sopivankokoisiin kappaleisiin.
23.	Kappaleet liittyvät toisiinsa luontevalla tavalla, tekstinsisäinen sidosteisuus on hyvä. Lukija pystyy vaivatta havaitsemaan tekstin • syy-seuraussuhteet (koska, siksi että, tästä syystä jne.) • ajallisesti peräkkäiset asiat (kun, sen jälkeen, sitten jne.) • ehdollisesti toisistaan riippuvaiset asiat (jos–niin, kuitenkin, toisaalta jne.).
24.	Tekstin rakenne auttaa kiinnittämään huomiota olennaiseen esimerkiksi seuraavilla keinoilla: • sisällysluettelo pääotsikkotasolla • lausemuotoiset otsikot • metatekstit ja aloitusvirkkeet • kokonaisuuden kokoavat tieto- tai kysymyslaatikot, nostot • kuvat ja kuvatekstit.
25.	Tekstin pääviestin kannalta olennaisin informaatio on tekstin alussa.
26.	Tekstissä ei ole sisällöllisiä aukkoja (lukija saa joka kohdassa tekstin ymmärtämisen kannalta riittävän informaation).

27.	Tekstissä ei ole epäselviä intertekstuaalisia viitteitä (teksti selittää itse itsensä eikä nojaa liikaa lukijan maailmantietoon tai muiden tekstien tuntemukseen).
28.	Tekstissä ei ole luetun ymmärtämistä rasittavia viittauksia toisiin kohtiin tekstiä (ensin mainittu, sivulla 3 todettuun viitaten).
29.	Aikamuotojen käyttö tekstissä on johdonmukaista, eikä eri aikamuotoja ole liikaa; lukijan on helppo hahmottaa tekstin aikatasot.
Tekstilajikriteerit	
30.	Teksti noudattaa edustamansa tekstilajin kriteerejä (informoivat tekstit, kaunokirjalliset tekstit, mediatekstit).
31.	Otsikko auttaa hahmottamaan, mistä tekstilajista on kyse.
32.	Tekstilajipiirteitä on korostettu siten, että lukijan ei tarvitse arvailla tekstilajia.
SANAT	
Yleiskriteerit	
33.	Tekstissä käytetään yleistä ja kohderyhmälle tutuksi arvioitua sanastoa.
34.	Suositaan lyhyitä sanoja (yhdyssanan sijasta on mahdollisuuksien mukaan käytetty kahta erillistä sanaa, esimerkiksi muutoksenhakuohje > ohje muutoksenhakuun).
35.	Vältetään vierassanoja (reklamoida > tehdä valitus, foorumi > paikka, näyttämö, areena, show > esitys), jos niille on yleinen kotoperäinen vastine.
36.	Suositaan konkreettisia sanoja; jos tekstissä on näennäisesti konkreettisia sanoja, jotka todellisuudessa tarkoittavat abstrakteja asioita, ne selitetään (tiekartta merkityksessä 'suunnitelma', palveluseteli merkityksessä 'viranomaispäätös').
Sanojen selittäminen	
37.	Selitetään ymmärrettävällä tavalla sanat, jotka voidaan olettaa kohderyhmälle vieraaksi. Selitys on siinä kohdassa, missä sanat esiintyvät ensimmäistä kertaa.
38.	Tekstissä ei selitetä sanoja, jotka voidaan olettaa lukijalle tutuksi (veri, tuo punainen neste).
39.	Sanat selitetään luontevalla tavalla, joka ei vaikuta osoittelevalla.
40.	Tekstissä ei ole liikaa erikoiskielisiä sanoja; erikoiskielisistä käsitteistä on valittu olennaiset ja ne on selitetty hyvin.
Sanojen toisto ja niihin viittaaminen	
41.	Toistoa käytetään siten, että se lisää tekstin ymmärrettävyyttä.
42.	Pitkissä yhdyssanoissa on hyödynnetty osittaistoistoa ensimmäisen jälkeen (maa- ja metsätalousministeriö > ministeriö).
43.	Synonyymien käyttö on johdonmukaista ja luontevaa.
44.	Synonyymejä käytetään maltillisesti (samaa asiaa ei viitata liian monella eri tavalla).
Kuvallinen kieli	
45.	Tekstissä käytetään tuttuja ja yleisiä kielikuvia, joita on vaikea korvata muilla sanoilla (tien pää, alentaa, sähkövirta).
46.	Kielikuvia käytetään maltillisesti.
47.	Tekstissä ei käytetä kielikuvia, joiden ymmärtäminen vaatii luovaa päättelyä (tappio-putki, ilolintu, aivovuoto).
Luvut ja lyhenteet	
48.	Tekstissä ei ole paljon isoja lukuja.
49.	Luvut, lukumäärät, mittayksiköt ja lukujen väliset suhteet on esitetty havainnollisella ja konkreettisella tavalla, lukuja on likimääräistetty.
50.	Tekstissä ei käytetä lyhenteitä (pois lukien vakiintuneet lyhenteet, jotka tunnustetaan paremmin lyhenteinä kuin aukikirjoitettuna, esimerkiksi Kela).
KIELEN RAKENTEET	
Yleiskriteerit	

51.	Tekstissä käytetään helposti hahmottuvia ja yleisiä kielen rakenteita (esim. indikatiivia, persoonamuotoista verbiä, preesensia ja imperfektiä).
52.	Tekstissä ei käytetä rakenteita, joissa on useita erilaisia kielellisiä elementtejä kuten taivutuspäätteitä, johtimia, liitteitä (taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi).
Sanojen taivutus ja johtaminen	
53.	Tekstissä suositetaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa (ihmisenä hän on miellyttävä > hän on miellyttävä ihminen).
54.	Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten • abessiivia (taloitta, huomiotta, tauotta) • komitatiivia (punaisine, kaikkine sukulaisineen, salaisine toiveineen) • instruktiivia (vähin vaivoin, pahoin ajatuksin).
55.	Tekstin verbit ovat pääosin preesensissä (sanot) ja imperfektissä (sanoit); liittomuotoja (olet sanonut, olit sanonut) vältetään.
56.	Verbin moduksista käytetään enimmäkseen indikatiivia (teen, puhumme) ja imperatiivin 2. persoonaa (tee, puhukaa).
57.	Konditionaalia (tekisin, sanoisitte) on käytetty vain tavallisissa ehtolauseissa (Tekisin, jos voisin).
58.	Tekstissä ei käytetä harvinaisia verbimoduksia, kuten • potentiaalia (tehnee, tietänemme) • vanhahtavia 3. persoonan imperatiivimuotoja (tehköön, tietäkööt, ollos, kuullos).
59.	Tekstissä ei ole tarpeettomia kieltoimuotoja (Älä unohda sammuttaa kynttilää) eikä kaksoiskieltolauseita (Älä jätä tekemättä).
60.	Yhteen kuuluvat sanat, kuten verbiliitot ja verbien rektion mukaiset ilmaukset, esitetään peräkkäin tai mahdollisimman lähekkäin (Päätös vaikuttaa myönteisellä tavalla talouteen > Päätös vaikuttaa talouteen myönteisellä tavalla).
61.	Tekstissä ei käytetä vaikeita infinitiivi- ja partisiippiarakenteita (Ponnistelematta ei voi menestyä; Kaikkien rakastama laulaja; Maasta lähteneet henkilöt; Olimme lähtemäisilläämme).
62.	Pronominiviittaukset eivät jää epämääräisiksi tai liian kauas viittauskohteestaan.
63.	Sanajohdoksissa suositetaan yleisiä johdostyypppejä, joilla muodostetaan usein esiintyviä sanoja (sairaa-la, siivoo-ja, aurinko-inen, heilu-ttaa).
Lause- ja virkerakenteet	
64.	Tekstissä ei käytetä lauseenvastikkeita (Luin viestisi matkalla ollessani. He nukkuivat valvottuaan koko yö. Kysyimme saadaksemme vastauksen. Katsoin häntä huokaisten).
65.	Tekstissä suositetaan lauseita, jotka rakentuvat persoonamuotoisen verbin varaan (Varasin matkalipun. Asiakkaat tulivat sisään kauppaan).
66.	Tekstissä ei ole ilmauksia, jotka ovat substantiivittomiksi (ns. substantiivivauti) (Suoritaan projektin toteuttaminen. Projektin toteutuksen suunnittelu aikataulutetaan).
67.	Tekstissä käytetään passiivia vain silloin, kun tekijä ei ole tiedossa tai on yhdentekevä (Talo on rakennettu 1920-luvulla).
68.	Lauseet ovat lyhyitä, ja predikaatti sijaitsee pääosin lauseen alkupuolella.
69.	Yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi tärkeä asia.
70.	Luetelmat ovat lyhyitä; luotelman johtolause on lausemuotoinen.
71.	Virkkeet ovat pääosin lyhyitä.
72.	Virkerakenteet ovat yksinkertaisia; jos virkkeessä on enemmän kuin yksi sivulause, sen rakenne on laskeva (Soitin sinulle, kun sain tietää, että olit sairas. Hän uskoi, että kaikki menee hyvin, kun hän palaa kotiin).
73.	Suositaan suoraa sanajärjestystä. Käänteistä sanajärjestystä käytetään vain silloin, jos lauseen tai virkkeen temaattinen rakenne niin vaatii tai teksti muuten muuttuu monotoniseksi.
74.	Lauseessa ja virkkeessä ilmaistaan yleensä tuttu asia ensin ja uusi sen jälkeen.
75.	Tekstissä ei käytetä kiillalauseita (Tämä hämmäntävä tieto, jonka kerroit meille, ei saa levitä ulkopuolisille).
76.	Kahden lauseen virkkeissä päälauseella on pääosin vain yksi sivulause.

77.	Tekstissä ei ole rinnasteisia sivulauseita samassa virkkeessä (Täytä anomus, joka löytyy verkkosivuiltamme ja jolla voit hakea tukea).
78.	Lauseet ja virkkeet on sidottu toisiinsa tavalla, joka tekee kirjoittajan päättelyketjun näkyväksi (Poliisi kirjoittaa sakon, jos kuljettaja ajaa ylinopeutta vs. Poliisi kirjoittaa sakon. Kuljettaja ajaa ylinopeutta).
79.	Virkkeessä on käytetty yleisiä suhteuttavia sanoja, jotka lisäävät sidosteisuutta (esim. kuitenkin, siksi, mutta).
80.	Virkkeissä ei käytetä kaksoiskieltoja (Et saa kurssimerkintää, jos et palauta tehtävää).

TEKSTIN VISUAALISUUS

Yleiskriteerit

81.	Taitto on ilmava, esimerkiksi • sivuilla, yllä ja alla on riittävän leveät marginaalit • palstojen välissä on riittävästi tilaa • tekstin ja kuvien välissä on riittävästi tilaa.
82.	Tekstin hierarkia ja lukemisjärjestys on selvä, esimerkiksi • otsikot erottuvat selvästi leipätekstistä • pääotsikko erottuu alaotsikoista • kuvatekstit ovat kuvan lähellä • lukija hahmottaa helposti, miten tekstissä edetään.
83.	Kappalejaot on osoitettu selvästi; niiden välissä on tyhjä riviväli, ei sisennystä.
84.	Visuaalisissa valinnoissa on otettu huomioon julkaisumuodon vaatimukset.
85.	Teksti on rivitetty selkoperiaatteiden mukaan, esimerkiksi • lause alkaa mielellään aina rivin alusta • palsta on kapea • rivin lopussa ei ole pilkun tai pisteen jälkeen lyhyitä, seuraavaa lausetta aloittavia sanoja • yhteen liittyvät sanat on rivitetty samalle riville.
86.	Taitossa on käytetty liehuladontaa eli vasen reuna on tasattu, oikea reuna on liehu.
87.	Rivillä on enintään 60 merkkiä.
88.	Jos teksti on taitettu sivulla kahdelle palstalle, palstat erottuvat toisistaan selvästi ja lukujärjestys hahmottuu helposti.

Kirjaintyyppi ja -koko

89.	Tekstissä ei käytetä erikoista, epätavallisesti muotoiltua tai muuten vaikealukuista kirjaintyyppiä (esimerkiksi liian kapeaa, laihaa tai paksuudeltaan hyvin vaihtelevaa kirjaintyyppiä).
90.	Tekstissä käytetään vain muutamaa eri kirjaintyyppiä, jotta tekstin yleisilme ei olisi sekava.
91.	Kursiivia tai lihavointia on käytetty vain lyhyissä korostuksissa.
92.	Versaaleja eli suuraakkosia on käytetty vain lyhyissä kokonaisuuksissa ja poikkeustapauksissa; pääosin teksti on gemenaa eli pienaakkosia.
93.	Kirjainkoko on tarpeeksi suuri, esimerkiksi 11–16 pistettä leipätekstissä (lapsille suunnatussa julkaisussa voi olla suurempi).
94.	Tekstin riviväli on riittävän suuri, pari pistettä kirjainkokoja suurempi.

Kuvat

95.	Teksti erottuu hyvin taustastaan: • taustaväri on neutraali ja vaalea, teksti tumma • negatiivitekstejä (vaalea teksti tummalla pohjalla) on käytetty vain vähän • tekstin taustalla ei ole kuvaa.
96.	Tekstin ja taustan tummuuskontrasti on riittävä.
97.	Kuvitus sopii julkaisumuotoon ja julkaisun tavoitteisiin, esimerkiksi kuvituksessa otetaan huomioon • eri-ikäiset lukijat (lapsi- ja aikuislukijoille sopiva kuvitus) • eri julkaisumuotojen erilaiset lukutavat (painettu kirja, esite, video, verkkojulkaisu) • kuvan funktiot (informaation välittäminen, tunnelman luominen).
98.	Kuvat ovat yhteneviä tekstin pääviestin kanssa ja auttavat ymmärtämään sitä.

99.	Kuvat ovat riittävän suuria.
100.	Kuvat ovat hyvälaatuisia ja selkeitä.
101.	Kuvien sijoittelu taitossa tukee ymmärtämistä.
102.	Kuvat esittävät kohdettaan tyypillisestä kuvakulmasta; erikoisia kuvakulmia tai voimakasta suurentamista on vältetty.
103.	Symbolikuvia on käytetty vähän ja harkitusti siten, että symboliikan kulttuuriset ja yksilölliset tulkintamahdollisuudet on otettu hyvin huomioon.
104.	Kuvat on rajattu siten, että viestin kannalta olennainen erottuu hyvin; turhat ja asiaan kuulumattomat asiat on häivytetty tai rajattu pois.
105.	Kuvan välittämä tunneviesti on yhtenevä tekstin kanssa.
106.	Samassa yhteydessä julkaistut kuvat esittävät kohteensa oikeassa kokosuhteessa toisiinsa nähden, esimerkiksi marja on kuvassa pienempi kuin meloni.